

regio
zwolle
congres
2021

top

Economische
toplocatie van
Nederland

WINST VOOR LATER

Blijf in business

REGIO ZWOLLE MONITOR 2021

REGIO
ZWOLLE

Dit is een uitgave van Stichting Metropool Regio Zwolle

Onderzoek

Kenniscentrum Technologie van Hogeschool Windesheim,
onder leiding van dr. Friso de Vor

Vormgeving

STUNNED communicatie & vorm

Fotografie

Peter Timmer Fotografie

Interviews

Mirjam van Huet en Jorien Marcus (MCM tekst)

Drukwerk

Veldhuis Media

Disclaimer

Alles uit deze uitgave mag worden overgenomen,
echter uitsluitend met bronvermelding.
Aan deze uitgave kunnen geen rechten worden ontleend.

REGIO ZWOLLE MONITOR 2021

WINST VOOR LATER

Blijf in business

Bestuursleden v.l.n.r.: Paula Buit, Marriël van der Most, Ronald Knoll, Marnix van Daal, Kornelis Wetsema en Jasper Vrieling.

VOORWOORD

Vandaag aan de slag met de winst voor later

Tien jaar geleden ontstond de officiële Regio Zwolle om de samenwerking tussen ondernemers, overheden en onderwijs te stimuleren. Jaren later staat de regio op de kaart en is Regio Zwolle gegroeid van 16 naar 22 gemeenten, verspreid over vier provincies. De Stichting Metropool Regio Zwolle is er trots op een bijdrage te hebben geleverd aan het succes van Regio Zwolle. Niet alleen het Regio Zwolle Congres, maar ook de Regio Zwolle Monitor hebben daarin een rol gespeeld. In deze monitor geven we jaarlijks inzicht in de economische situatie van de regio. Dit doen we door sociaal- en ruimtelijk-economische ontwikkelingen in beeld te brengen. Voor u ligt de 10e editie van de Regio Zwolle Monitor, met bijgewerkte cijfers en de nieuwste inzichten over de staat van de regio.

De eerste twee pijlers in deze monitor beschrijven de staat van het bedrijfsleven en de regionale kenmerken van de Regio Zwolle. Daarnaast leggen we elk jaar de focus op een bijzonder thema. Waar we vorig jaar invulling gaven aan het thema 'Verbinding door de generaties heen', bekijken we nu hoe we kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van de regio voor de volgende generaties. Hoe zorgen we ervoor dat Regio Zwolle ook in 2050 een aantrekkelijke regio is om in te leven én ondernemen? Het thema voor dit jaar is daarom: Winst voor later.

In de monitor wordt duidelijk hoe veerkrachtig de economie van Regio Zwolle is. 2020 is het jaar van de uitbraak van het coronavirus. Na een flinke dip is de Nederlandse economie weer bijzonder snel hersteld. Regio Zwolle is in verhouding met de rest van Nederland minder hard gekrompen en lijkt daarna weer harder te groeien dan het Nederlands gemiddelde. Ondanks de onzekerheden die er op dit moment nog zijn, kunnen we voorzichtig zeggen dat de economie van onze regio zich heeft herpakt.

De onderliggende waarde van Winst voor later wordt gevormd door hoop. Hoop is de brandstof voor de grootste uitdagingen. Het versnelt processen en overstijgt alle beperkingen. Waar hoop is, ontstaat positiviteit en daadkracht. Laten we er samen voor zorgen dat we hoop houden en daarmee in beweging blijven. Zodat ook de volgende generaties fijn kunnen blijven wonen, werken en leven in Regio Zwolle.

Veel leesplezier,

Namens het bestuur Stichting Metropool Regio Zwolle,

Marnix van Daal

Paula Buit

Ronald Knoll

Marriël van der Most

Jasper Vrieling

Kornelis Wetsema

INHOUD

Voorwoord	5
Inhoud	6
Samenvatting	10
PIJLER 1 - STAAT VAN HET BEDRIJFSLEVEN	
1.1 Vooraf	21
1.2 Economische prestaties	21
1.3 Bedrijven en banen	25
1.4 Sectorstructuur	34
1.5 Internationalisering	40
1.6 Aandachtspunten voor beleid	44
PIJLER 2 - REGIONALE KENMERKEN	
2.1 Vooraf	51
2.2 Menselijk kapitaal	51
2.3 Leefomgeving	57
2.4 Bereikbaarheid	74
2.5 Verduurzaming	81
2.6 Aandachtspunten voor beleid	96
PIJLER 3 - WINST VOOR LATER	
3.1 Vooraf	99
3.2 Investeren in brede welvaart	99
3.3 Brede welvaart in het hier & nu	101
3.4 Brede welvaart later	102
3.5 Brede welvaart als kompas	104
Gemeentelijke kerngegevens	116
Bijlagen	120

PRAKTIJKVERHALEN UIT REGIO ZWOLLE

‘Winst voor later begint bij samen kunnen delen’

Boy Rolloos, initiatiefnemer en mede-eigenaar Forest Living 16

‘Biologisch is balans’

Jan Groen, ondernemer achter Green Organics 46

‘Duurzaam ondernemen is een intrinsieke, klantgedreven en economische keuze’

Sibbele Oegema, directeur Oegema Transport 82

'Hoop doet leven'

Rondetafelgesprek tussen ondernemers uit Regio Zwolle 112

VERANTWOORDING

De Regio Zwolle Monitor, een initiatief van Stichting Metropool Regio Zwolle, brengt de sociaal- en ruimtelijk-economische ontwikkeling in beeld van Regio Zwolle. Statistieken worden zoveel als mogelijk gepresenteerd voor het gebied van de samenwerkende gemeenten die bij elkaar Regio Zwolle vormen. Er zijn beperkingen in de beschikbaarheid van data. Niet zelden zijn alleen data beschikbaar op het niveau van COROP-gebieden, arbeidsmarktregio's en provincies. Voor een aantal indicatoren heeft het onderzoeksteam zelf data verzameld. In de figuren staat zo goed als mogelijk vermeld op welk ruimtelijk schaalniveau de cijfers betrekking hebben. De monitor besteedt waar relevant aandacht aan de overeenkomsten en verschillen tussen de tweeëntwintig gemeenten die deel uitmaken van de regio. De indicatoren in deze monitor zijn weloverwogen geselecteerd, maar vormen noodzakelijkerwijs een selectie en een momentopname die geen antwoorden geven op alle denkbare vragen. Het geeft wel een rijk palet aan inzichten, waarmee de discussie over de ontwikkeling van Regio Zwolle met cijfermatig onderbouwde kennis wordt gevoed.

CORONACRISIS

De Regio Zwolle Monitor kijkt naar ontwikkelingen op lange termijn. In deze editie zal dit niet anders zijn. In het licht van de coronacrisis beschikken we in tegenstelling tot de vorige editie over meer actuele data. Het stelt ons beter in staat een beeld van de impact van corona op de regio te geven. Dit zullen we doen waar het relevant is, binnen de bestaande structuur en opzet van de monitor.

ONDERZOEK

Het onderzoeksteam bestaat voornamelijk uit onderzoekers uit Regio Zwolle en wordt gecoördineerd door het Kenniscentrum Technologie van Hogeschool Windesheim. Het onderzoek staat onder leiding van Friso de Vor, senior-onderzoeker regionale economie bij het Kenniscentrum Technologie. Eventuele inhoudelijke opmerkingen en/of suggesties kunnen naar hem ge-e-maild worden via: f.de.vor@windesheim.nl.

Het onderzoek is tot stand gekomen door bijdragen van: Bart Hoogeboom en Erik Veldhuizen (Hogeschool Windesheim, Landelijk Expertisecentrum Familiebedrijven), drs. Sander Klaver (BPD Ontwikkeling), Alwin Rijpstra en Machiel Wolters (CBRE) en Alexander Rodenhuis en Laurent de Borman (Provincie Overijssel, Team Beleidsinformatie).

Steven van den Heuvel (universitair hoofddocent aan de Evangelische Theologische Faculteit, Leuven (België) en onderzoeker *The Hope Project*) heeft een speciale gastbijdrage geleverd op basis van onderzoek naar de rol van 'hoop' in relatie tot ondernemerschap in Regio Zwolle (pijl 3).

Henri de Groot (hoogleraar Regionaal Economische Dynamiek aan de Vrije Universiteit Amsterdam) heeft eerdere versies van tekstueel en inhoudelijk commentaar voorzien.

De klankborggroep met vertegenwoordigers uit bedrijfsleven, overheid en wetenschap wordt gevormd door: Willianne van Boven (Expeditie Regio Zwolle/Rabobank IJsseldelta), Henri de Groot (Vrije Universiteit Amsterdam), Willieanne van der Heijden (Zwolse8), Klaas Korterink (Provincie Overijssel), Janko Lolkema (Economic Board Regio Zwolle), Auke Oosterhoff (VNO NCW), Kees Praamstra (Regio Zwolle Bureau), Hester Smulders (Deltion), Eilt Staal (Regio Zwolle United), Mathijs Triou (Regio Zwolle Bureau), Jasper Vrieling (Stichting Metropool Regio Zwolle) en Shelly van Winden (Marketing Oost).

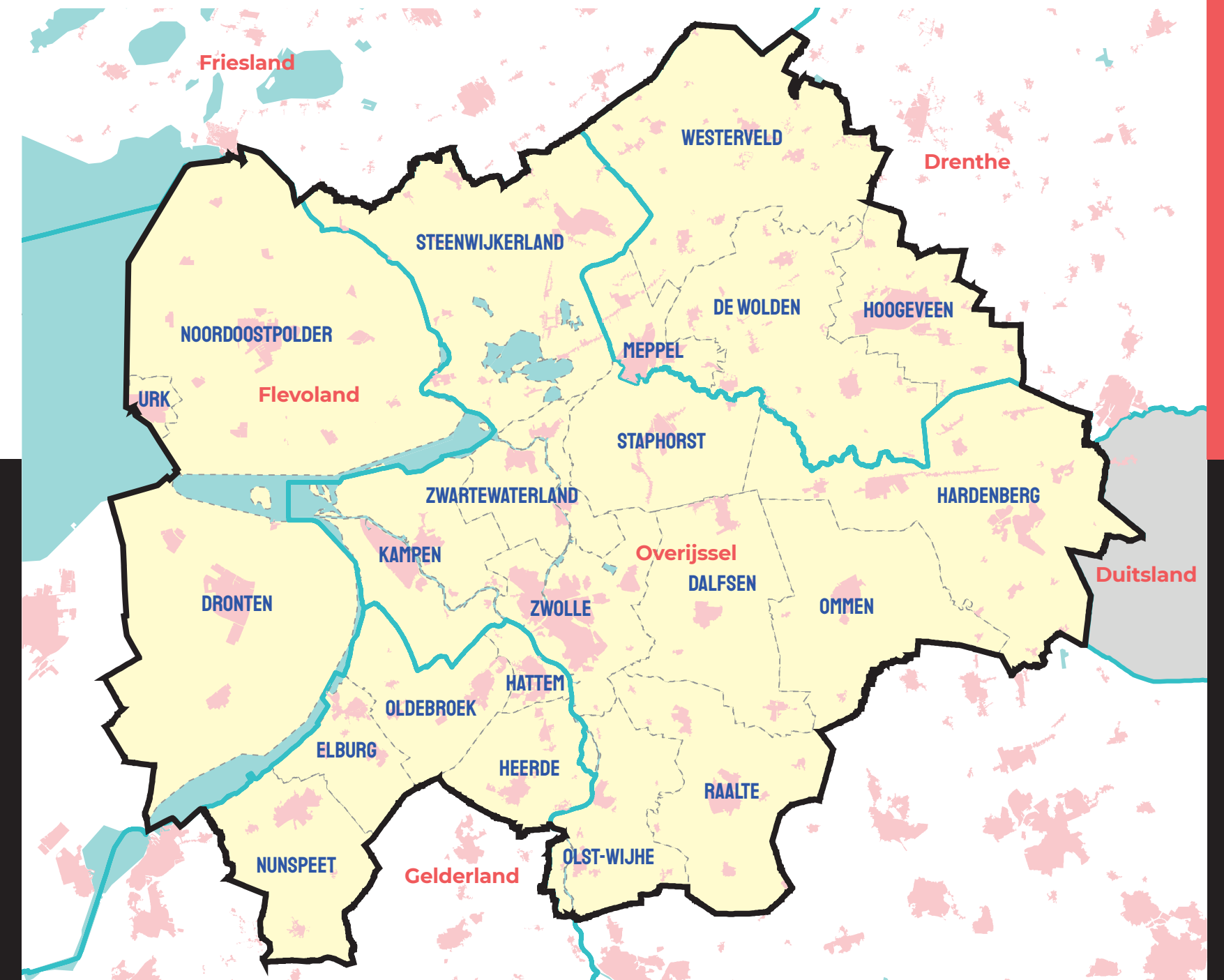
“HOPE GIVES US, AS A SPECIES
AND AS INDIVIDUALS,
WHAT WE OTHERWISE
WOULDN'T HAVE: A CHANCE.”

John Green

Amerikaans schrijver en vlogger

REGIO ZWOLLE

Regio Zwolle Gemeentegrens Provinciegrens

Bron: Provincie Overijssel

Regio Zwolle Monitor 2021

De Regio Zwolle Monitor brengt jaarlijks de sociaal- en ruimtelijk-economische ontwikkeling in beeld aan de hand van cijfers die een goede indicator zijn voor de ontwikkelkracht van de regio. Daarbij worden ieder jaar nieuwe accenten gelegd, zodat het niet beperkt blijft tot een standaard ‘fotomoment’ van de regio, maar er jaar op jaar diepgaander inzicht wordt verkregen in het bijzondere en kenmerkende van Regio Zwolle.

De Regio Zwolle Monitor 2021 omvat drie pijlers: (1) ‘Staat van het bedrijfsleven’, (2) ‘Regionale kenmerken’ en (3) ‘Winst voor later’. Een pijler omvat een aantal indicatoren waarmee inzicht wordt gegeven in de ontwikkeling van verschillende facetten van de regionale economie. Elk jaar wordt in de derde pijler stilgestaan bij een specifiek thema. Onder de titel ‘Winst voor later’ wordt dit jaar verkend hoe de regio ook in 2050 nog steeds aantrekkelijk is om te leven. We doen dit vanuit twee invalshoeken: (1) brede welvaart, en (2) hoop (in relatie tot ondernemerschap). Twee concepten die kunnen helpen bij de keuzes en investeringen van nu, met nadrukkelijk oog te hebben voor opbrengsten voor de samenleving van later.

SAMENVATTING

Bijna twee jaar nadat de coronapandemie ons in volle omvang bereikte, kan voorzichtig een tussentijdse balans worden opgemaakt. Ook al zijn er nog onzekerheden, verschillende tekenen wijzen op een economie die zich heeft herpakt – dat geldt landelijk, en zelfs in sterkere mate voor Regio Zwolle. Mede dankzij de uitgebreide steunpakketten vanuit de rijksoverheid heeft de economie de grootste klappen van de coronacrisis goed kunnen verwerken. In coronajaar 2020 was de krimp van de regionale economie relatief klein en de verwachte groei voor 2021 is relatief groot. Het tekent de weerbaarheid en wendbaarheid van Regio Zwolle: de klap van de coronacrisis kwam minder hard aan en de economie bleek zich nadien sneller te herstellen. Tegelijk zien we ons geconfronteerd met een aantal grote transitieopgaven voor de toekomst. De opgaven die speelden voor de corona-uitbraak spelen nog steeds, ze zijn nu alleen bijna twee jaar rijper en daarmee ook heviger en urgenter.

Na een periode die in het teken stond van de korte termijn opgave van verzachting en herstel van de coronaschok, dient de focus nadrukkelijk verschoven te worden naar de langere termijn transitieopgaven. Zo maar een greep uit de grote uitdagingen waar we (nog steeds) mee geconfronteerd worden: klimaatverandering en de daaruit voortvloeiende verduurzamingstransitie, voortgaande digitalisering, arbeidsmarkttekorten, grondstoffenschaarste, woningmarktkrapte, biodiversiteit en het stikstofvraagstuk. Hoe de regio de schok van de coronacrisis geabsorbeerd heeft, duidt op een gunstige en slagvaardige uitgangspositie. Hoewel snelle oplossingen niet voor de hand liggen, vormt bundeling van krachten en samenwerking op regio-schaal een belangrijke sleutel. Want juist op de schaal van de regio speelt innovatie zich af en wordt bijgedragen aan de totstandkoming van antwoorden op tal van opgaven. Het maken van scherpe keuzes is onontkoombaar.

Belangrijk hierbij is dat er sprake is van een integrale afweging. Wat dan helpt is om als regio helder te hebben: op wat voor Regio Zwolle zetten we in? Hoe willen we dat Regio Zwolle er in 2050 uit ziet? Brede welvaart, dat in Nederland steeds meer voet aan de grond krijgt als sturingsprincipe, is dan een waardevol kompas om op te varen. Het biedt een afwegingskader dat helpt om integrale keuzes te maken, gericht op een economisch krachtige regio en een aantrekkelijke plek om gezond en prettig te kunnen leven – in het heden maar vooral ook in de toekomst.

I. STAAT VAN HET BEDRIJFSLEVEN

Economie Regio Zwolle veert krachtig op

Na de ongekend diepe terugval in 2020, het jaar van de uitbraak van de coronapandemie, staat de economie er een jaar later een stuk rooskleuriger voor. Het is dan ook opmerkelijk te noemen dat na de dreun die de economie in 2020 te verwerken kreeg, in 2021 bijzonder snel lijkt te zijn hersteld. Dit geldt zowel voor Regio Zwolle als heel Nederland – alleen verschilt de mate waarin. De economie van Regio Zwolle blijkt bijzonder krachtig te zijn opgeveerd. In 2020 kromp het bruto regionaal product (brp) van Regio Zwolle met 2,8 procent, terwijl de krimp landelijk 3,7 procent was. Ervan uitgaande dat de coronapandemie grotendeels onder controle is en er geen nieuwe ingrijpende maatregelen volgen, wordt in Regio Zwolle voor heel 2021 een groei van 4,7 procent verwacht – wat substantieel hoger is dan het Nederlands gemiddelde van 3,9 procent. In historisch perspectief hebben we te maken met bijzonder hoge groei-cijfers, maar ze volgen dan ook op een historisch grote krimp. Door een uitgebreid ondersteuningspakket gericht op het bedrijfsleven en oplevende bestedingen na de lockdowns is de economie minder hard geraakt dan vooraf werd gevreesd.

Groei aantal bedrijven trekt aan, banengroei blijft achter

In 2020 telde Regio Zwolle ruim 75.800 bedrijfsvestigingen. Het aantal vestigingen is 4,5 procent hoger dan een jaar eerder. De groei van het aantal bedrijfsvestigingen is hiermee sterker gestegen dan in de voorgaande jaren. Op landelijk niveau lag het aantal vestigingen 5,2 procent hoger dan een jaar eerder. De regionale ontwikkeling loopt achter op de landelijke ontwikkeling; dit verschil in groeitempo manifesteert zich al een aantal jaren. Tegelijkertijd zien we bovengemiddelde toename van het aantal banen.

In heel 2020 zijn er 3.800 banen bijgekomen in Regio Zwolle. Verhoudingsgewijs stijgt de vraag naar arbeid in Regio Zwolle sneller dan in Nederland als geheel, maar de opgaande lijn die een aantal jaren eerder is ingezet is wel enigszins afgezwakt. In deze afgenomen groei (0,8 procent tegenover 2,6 procent een jaar eerder) klinkt de uitbraak van de coronacrisis door. Iets wat in vergelijkbare mate ook op landelijk niveau is te zien. Per saldo neemt het aantal vestigingen in Regio Zwolle minder hard toe dan landelijk. Maar gezien vanuit het perspectief van werkgelegenheid zien we dat het aantal werkzame personen harder toeneemt dan landelijk. Een groei die in belangrijke mate gerealiseerd wordt door bestaande bedrijven in de regio.

Aantal vacatures terug op pre-coronaniveau

De meest recente vacaturecijfers die we tot onze beschikking hebben laten zien dat het beeld van het aantal openstaande vacatures in een jaar tijd volledig gekanteld is. In de arbeidsmarktregio Regio Zwolle stonden eind juni 2020 bijna 4.500 vacatures open, terwijl een jaar later dit aantal meer dan verdubbeld is. In juli 2021 lag met 9.400 openstaande vacatures de vraag naar arbeid op nagenoeg hetzelfde niveau als twee jaar eerder – toen er van corona nog geen sprake was. We zijn dan ook terug in een arbeidsmarktsituatie vergelijkbaar met die van halverwege 2019: een overspannen arbeidsmarkt waarbij het voor werkgevers heel lastig is om geschikt personeel te vinden. We zien dat dit geldt voor vrijwel alle beroepsklassen in de arbeidsmarktregio Regio Zwolle. Absoluut gezien is de vraag het grootste naar technische beroepen (3.600 openstaande vacatures). De grootste relatieve stijging van het aantal openstaande vacatures is gemeten voor de beroepsklasse transport en logistiek, meer dan een verdrievoudiging in één jaar tijd (van 440 naar 1.500 openstaande vacatures).

Toenemende verdienstelijking

De economie van Regio Zwolle wordt gekenmerkt door een brede basis aan activiteiten waarop het goed presteert, maar het excelleert niet nadrukkelijk op één of enkele terreinen. In de loop van de jaren is de regionale sectorstructuur redelijk stabiel gebleken. De regionale werkgelegenheid concentreert zich met name in de sectoren Groot- en detailhandel, Zorg en welzijn en Industrie. Bij elkaar nemen deze drie sectoren 46 procent van de werkgelegenheid in Regio Zwolle voor hun rekening – een aandeel dat vrij constant is gebleken over de afgelopen jaren. Daar moet wel bij worden opgemerkt dat dit vooral te danken is aan de bovengemiddelde groei van de Groot- en detailhandel (1,4 procent). Industrie en Zorg en welzijn groeiden

tussen 2011 en 2020 minder hard (0,8 en 0,7 procent per jaar). In de relatief bescheiden groei van de industriesector en een achterblijvende groei van de agrarische sector (gemiddeld 0 procent per jaar) komt de voortgaande verdienstelijking van de economie tot uiting. Een verschuiving van landbouw- en industrie-gerelateerde werkgelegenheid naar meer personen werkzaam in de diensten; een verschuiving die in het hele land te zien is. Tekenend is dan ook dat de snelste groei tussen 2011 en 2020 plaatsvond in de sector Verhuur/overige zakelijke dienstverlening (gemiddeld 3,4 procent per jaar). Maar ook in sectoren als Cultuur, sport en recreatie, Specialistische zakelijke diensten, Vervoer en opslag en Informatie en communicatie lag de groei ruim boven het gemiddelde.

Ondanks corona exportgroei in 2020

In 2020 bedroeg de waarde van de totale export van goederen, inclusief wederuitvoer, € 18,3 miljard; een stijging van 4,9 procent ten opzichte van een jaar eerder (landelijk daalde de export met 4,0 procent). Dit mag opmerkelijk genoemd worden gezien de uitbraak van het coronavirus, en de ontwrichting van economie en samenleving die dit tot gevolg had. Opgemerkt moet worden dat 2019 een matig jaar was voor de export vanuit Regio Zwolle. De dip in de export van dat jaar, is in 2020 nagenoeg goedge maakt; de totale export ligt een fractie onder het niveau van 2018. Niet alleen de ontwikkeling, ook de samenstelling van de export van Regio Zwolle wijkt – structureel – af van die van Nederland als geheel. Een bovengemiddeld groot deel van de export vanuit Regio Zwolle bestaat uit wederuitvoer. In 2020 bestond 57 procent van de totale export uit Regio Zwolle uit wederuitvoer, een jaar eerder was dit 54 procent. Landelijk was het aandeel wederuitvoer in de totale exportwaarde aanzienlijk lager, namelijk 38 procent. Kijken we naar de bestemming van de export, dan zien we dat met name de handel met China in de lift zit. De export groeide in 2020 met 13 procent. Dat de handel met China relatief hard is gegroeid komt door het vlotte herstel van de Chinese economie na de coronadip in het eerste kwartaal van 2020. Een vijfde van de export vanuit Regio Zwolle heeft Duitsland als bestemming, daarmee vormt het de belangrijkste buitenlandse afzetmarkt van ondernemers uit de regio. Desondanks zette de in 2019 begonnen daling van de export – hoewel iets minder scherp – door in 2020. Ten opzichte van 2019 is de waarde van de export naar Duitsland in 2020 met 8 procent afgenomen; van € 3,5 miljard naar € 3,3 miljard.

2. REGIONALE KENMERKEN

Lagere arbeidsparticipatie, hogere werkloosheid in 2020

In 2020 namen zo'n 3.000 personen extra actief deel aan de arbeidsmarkt dan in het jaar ervoor. Dit leidde ertoe dat het totale arbeidsaanbod in Regio Zwolle in 2020 is toegenomen naar afgerond 422.000 personen. Tegenover deze toename van de beroepsbevolking zagen we ook een toename van het aantal zogeheten niet-actieven; meer personen die niet actief deelnemen aan de arbeidsmarkt. Deze ontwikkeling komt onder andere tot uitdrukking in een (lichte) daling van de arbeidsparticipatie. Uitgedrukt in bruto participatiegraad, het aandeel van de beroepsbevolking in de potentiële beroepsbevolking, was de arbeidsparticipatie in 2020 opgelopen tot 72,9 procent (0,1 procentpunt lager dan in 2019). Op landelijk niveau was de arbeidsparticipatie met eveneens 0,1 procent gedaald ten opzichte van het voorgaande jaar. Kijken we naar de ontwikkeling van de werkloosheid in Regio Zwolle, dan zien we dat deze in 2020 gestegen is: eind 2020 was 3,2 procent van de beroepsbevolking in Regio Zwolle werkloos. Ten opzichte van een jaar eerder is dit een stijging van 0,4 procentpunt. De arbeidsmarkt in Regio Zwolle presteerde in die zin beter dan de Nederlandse arbeidsmarkt, waar de werkloosheid 3,8 procent bedroeg (en met 0,4 procentpunt gestegen is ten opzichte van het voorgaande jaar). In het licht van eerdere CPB-ramingen, die een werkloosheid van 4,3 procent of hoger voorspelden voor coronajaar 2020, zijn dit cijfers die alleszins meevallen.

Migratie steeds bepalender voor bevolkingsgroei

In totaal is in Regio Zwolle tussen 2011 en 2020 het aantal inwoners met 31.000 toegenomen, een groei van ruim 4 procent. Het geboorteoverschot bedroeg in die periode ruim 19.000 en het vestigingsoverschot 12.000. Tot en met 2014 was het natuurlijk verloop de belangrijkste drijfkracht achter de bevolkingsgroei. En hoewel een aanzienlijk deel van de bevolkingstoename nog steeds te danken was aan de natuurlijke aanwas van nieuwgeborenen, krijgt vanaf 2015 de component (binnenlandse en buitenlandse) migratie de overhand. De afname van het geboortesaldo tekent het proces van ontgroening en vergrijzing van de bevolking dat in Regio Zwolle gaande is; een ontwikkeling die overigens ook op landelijke schaal plaatsvindt.

Meer verhuizingen naar de regio

Inmiddels is binnenlandse migratie de belangrijkste bron van bevolkingsgroei geworden. De toenemende aantrekkelijkheid van de regio als vestigingsplaats komt hierin tot uitdrukking. De ontwikkeling van het binnenlandse

vestigingssaldo, hangt nauw samen met de gunstige economische ontwikkeling die de regio heeft doorgemaakt. De mix van een aantrekkende regionale arbeidsmarkt en woningmarkt geven een impuls aan de instroom van nieuwe inwoners. Herkomst- en bestemmingscijfers laten in 2011 voor elk landsdeel (Noord-, West-, Oost- en Zuid-Nederland) zien dat per saldo meer mensen vanuit Regio Zwolle er naartoe verhuisden dan andersom. In 2019 is dat beeld bijna helemaal omgekeerd. Het blijkt dat in 2019 vanuit bijna elk van de landsdelen een groter aantal mensen zich in Regio Zwolle vestigden dan het aantal mensen dat vertrok naar het betreffende landsdeel. Zo heeft Regio Zwolle met name haar inwoners 'gewonnen' van Noord- en West-Nederland; voor beide landsdelen bedroeg het vestigingssaldo in 2019 zo'n 1.200 personen. Met een saldo van 12 zijn de verhuisstromen tussen Regio Zwolle en de rest van Oost-Nederland nagenoeg in balans. Het beeld komt naar voren dat West-Nederland geleidelijk richting het oosten aan het uitdijen is. Een beweging die al voor de uitbraak van de coronacrisis aan de gang was.

Woningmarkt loopt vast

In 2020 en de eerste helft van 2021 is de regionale woningmarkt onverminderd gespannen gebleken, met veel vraag en weinig aanbod. Zo nam op landelijk niveau in de eerste helft van 2021 het aantal transacties toe met 12 procent. In Regio Zwolle wisselden in de eerste twee kwartalen van 2021 390 meer koopwoningen van eigenaar; 7,6 procent meer dan in dezelfde periode een jaar eerder. Tegelijkertijd nam het woningaanbod verder af. Zowel in Nederland als in Regio Zwolle (aanbod van slechts 1.100 woningen) werd medio 2021 een minimaal aantal koopwoningen aangeboden. De druk op de woningmarkt uit zich al enige jaren in stevige prijsstijgingen, hoewel het gemiddelde prijsniveau in Regio Zwolle lager is dan het landelijke gemiddelde – evenals de groeiontwikkeling van de prijs. In de eerste zes maanden van 2021 lag de gemiddelde transactieprijs in Regio Zwolle op € 326.200 waarmee de prijs € 34.000 boven het jaargemiddelde van 2020 lag. Landelijk waren medio 2021 bestaande koopwoningen met een gemiddelde prijs van € 373.218 maar liefst 16,3 procent duurder dan een jaar eerder. Dit betekent dat de gemiddelde woning in Nederland in twaalf maanden tijd ongeveer € 55.000 duurder is geworden.

Werkenden pendelen vooral binnen de regio

De bereikbaarheid van arbeidsplaatsen beïnvloedt de sociale en economische ontplooiingsmogelijkheden van mensen en het draagt bij aan

het economisch functioneren van steden en regio's en dat van arbeidsmarkten in het bijzonder. Pendel tussen woon- en werklocaties is één van de mechanismen om de vraag naar en het aanbod van arbeid op elkaar aan te laten sluiten. Wanneer we nader kijken naar de regionale forensenbewegingen, dan blijkt dat van de werkzame beroepsbevolking woonachtig in Regio Zwolle 69 procent ook werkt binnen Regio Zwolle. De overige 31 procent (een groep van 119.000 uitgaande forensen) pendelt dagelijks naar een baan buiten Regio Zwolle. Andersom, vanuit de banen beredeneerd, blijkt dat in Regio Zwolle 28 procent van de banen vervuld werd door werknemers van buiten de regio (een groep van 100.000 inkomende forensen). Per saldo blijkt het meest woon-werkverkeer binnen Regio Zwolle plaats te vinden. Tegelijk overtreft de dagelijkse uitgaande stroom van arbeidskrachten de inkomende stroom.

Grootste deel regionale CO₂-uitstoot afkomstig van verkeer en vervoer

In 2019 blijkt de uitstoot van CO₂ in Regio Zwolle in totaal ruim 5,3 miljoen ton te bedragen, aanzienlijk lager dan de 5,6 miljoen ton van een jaar eerder. Het niveau van de CO₂-uitstoot is zelfs gedaald tot onder dat van 2011. Hiermee loopt Regio Zwolle in de pas met de landelijke ontwikkeling. Als we kijken naar de samenstelling van de CO₂-uitstoot naar sector, dan zien we aanzienlijke verschillen tussen het regionale en landelijke beeld. Het regionale en landelijke aandeel van de Gebouwde omgeving (38 tegenover 35 procent) ontlopen elkaar weinig (in 2019). De verschillen zitten met name in het aandeel van Verkeer en vervoer, dat met een aandeel van 46 procent relatief hoog is in Regio Zwolle, en het aandeel van Industrie, energie, water en afval (12 procent) dat relatief laag is. De uitstootcijfers weerspiegelen de afwezigheid van grootschalige zware industrie in de regio en de rol die Regio Zwolle speelt als vervoersknooppunt.

Regio Zwolle wekt bovengemiddelde hoeveelheid hernieuwbare energie zelf op

Het aandeel opgewekte energie uit hernieuwbare bronnen in Regio Zwolle heeft sinds 2014, in vergelijking met de landelijke ontwikkeling, een vlucht genomen. Het heeft ertoe geleid dat in 2019 in Regio Zwolle het percentage hernieuwbaar opgewekte energie is gestegen tot 14,2 procent. Landelijk was dit 8,5 procent. Voor Regio Zwolle geldt dat wind (op land) de belangrijkste hernieuwbare bron van in de regio opgewekte energie is, op ruime afstand gevolgd door zonnestroom. Wanneer we kijken naar de gemiddelde hoeveelheid hernieuwbare energie (windenergie en zonnestroom) per

inwoner, dan zien we een forse voorsprong van Regio Zwolle ten opzichte van het landelijk gemiddelde. Dit geldt met name voor de hoeveelheid opgewekte windenergie. Tegenover bijna 7.000 megajoule geproduceerde windenergie per inwoner in Regio Zwolle staat slechts 1.500 megajoule per inwoner landelijk. De relatief grote beschikbaarheid van open ruimte speelt hier een belangrijke rol. Het is de ruimte in Flevoland die vooral benut wordt voor de opwek van windenergie. Met een productie van 5.000 terajoule aan windenergie in 2019 loopt de gemeente Noordoostpolder ver vooruit op de overige gemeenten. Op afstand volgt vervolgens Dronten met een opwek van 1.400 terajoule aan windenergie.

3. WINST VOOR LATER

Investeren in brede welvaart

Brede welvaart krijgt in Nederland steeds meer voet aan de grond als sturingsprincipe en kader voor maatschappelijke keuzes ter bevordering van de kwaliteit van leven in het 'hier en nu', rekening houdend met de gevolgen voor de kwaliteit van leven 'elders' en 'later'. Brede welvaart staat voor de gedachte dat er meer dan alleen economische groei nodig is om onze welvaart te vergroten. Ook aspecten als gezondheid, sociale cohesie, veiligheid, milieu en welzijn zijn eveneens van belang voor het niveau van welvaart 'in brede zin'. Door middel van de in juli 2020 vastgestelde Regio Deal Regio Zwolle zet de regio in op versterking van de brede welvaart. De Regio Deal is een samenwerking tussen het Rijk en de regio en betreft een investeringsimpuls van tenminste 45 miljoen euro. Om na te kunnen gaan in hoeverre de Regio Deal impact heeft en daadwerkelijk tot verbetering van de brede welvaart leidt, is een nulmeting uitgevoerd waarmee de brede welvaart in de regio in beeld is gebracht.

Brede welvaart hier en nu

Brede welvaart in het hier en nu gaat over thema's die betrekking hebben op materiële welvaart, welzijn en de persoonlijke leefomgeving van mensen in het heden. De algemene indruk van de brede welvaart in het hier en nu in Regio Zwolle is dat voor het merendeel van de thema's de balans, ten opzichte van Nederland, positief uitslaat. Dat wil zeggen dat inwoners van Regio Zwolle, in vergelijking met het Nederlands

gemiddelde, onder meer tevredener zijn met de woonomgeving, relatief veel natuurgebied tot hun beschikking hebben, minder vaak werkloos zijn, een betere gezondheid ervaren, zich veiliger voelen en relatief veel vertrouwen hebben in anderen en meer vrijwilligerswerk doen. Daarentegen zijn inwoners minder vaak hoogopgeleid dan elders in het land en blijkt het bbp per inwoner lager te liggen dan het landelijk gemiddelde.

Brede welvaart later

Brede welvaart later heeft betrekking op de hulpbronnen die volgende generaties nodig hebben om een zelfde niveau van brede welvaart te kunnen bereiken als de huidige generatie. Daarbij worden vier kapitaaltvormen onderscheiden die randvoorwaarden zijn om in de toekomst brede welvaart te (kunnen) genereren in de regio, namelijk: economisch kapitaal, natuurlijk kapitaal, menselijk kapitaal en sociaal kapitaal. In vergelijking met de brede welvaart hier en nu steekt de brede welvaart later minder positief af. Voor economisch kapitaal blijkt de balans positief uit te slaan; Regio Zwolle presteert per saldo gunstiger dan het landelijk gemiddelde. Het menselijk en natuurlijk kapitaal van Regio Zwolle wijkt per saldo niet af van het Nederlands gemiddelde. Door databeperkingen ontbreekt een robuust cijfer voor sociaal kapitaal dat is toegesneden op Regio Zwolle. Wel is bekend dat in de vier provincies die het gebied van Regio Zwolle (deels) overlappen, met uitzondering van Flevoland (inclusief de grote steden Almere en Lelystad), het sociale kapitaal gemiddeld genomen hoger ligt dan het landelijk gemiddelde.

Brede welvaart als kompas

De manier waarop de brede welvaart in Regio Zwolle (in het hier en nu en later) in kaart is gebracht, helpt bij het vormen van een breed en integraal beeld van de regionale stand van zaken in vergelijking met de rest van Nederland. Het kan het beleid voor brede welvaartsontwikkeling voeden. Tegelijk biedt het een kompas en een afwegingskader dat helpt om integrale keuzes te maken, en door te redeneren wat de gevolgen zijn van beleidskeuzes voor het heden én de toekomst.

Hoop als cruciale motivatie

Hoop speelt een cruciale rol als motivatie voor inzet voor grote sociaaleconomische thema's als inclusiviteit, economische transformatie, innovatie en wendbaarheid. Onderzoek onder een groep ondernemers uit Regio Zwolle, naar de hoop die ze hebben voor hun eigen bedrijf evenals voor

Regio Zwolle voor 2050, levert verschillende inzichten op in de werking van hoop in relatie tot ondernemerschap en leiderschap – en de toekomst. Hoop duidt een basishouding aan van vertrouwen in de toekomst. Het is de brandstof die we nodig hebben om te gaan met de uitdagingen waar we als individuen, als regio en als wereld voor staan.

‘WINST VOOR LATER BEGINT BIJ SAMEN KUNNEN DELEN’

Het stroomt door zijn aderen: duurzaamheid, rentmeesterschap en circulariteit. Boy Rolloos uit Zwolle startte in 2018 samen met Johan Fluit het bedrijf Forest Living. Daarmee willen ze de wereld energie- en CO₂-neutraal maken. Voordat de zondvloed komt.

‘Ik was nog maar een paar jaar oud toen ik van mijn ouders het boek ‘De ark van Noach’ kreeg. Het was een bijzondere editie, want in het boek speelde ik zelf de hoofdrol. Ook de namen van mijn neefjes en nichtjes kwamen in het verhaal terug. De ark heeft ervoor gezorgd dat Noach, zijn gezin en vele dieren de zondvloed overleefden. Nu, in 2021, is het wachten op de volgende zondvloed. Denk aan de ozonlaag, de klimaatverandering en de opwarming van de aarde. Destijds heeft de ark mens en dier gered, maar de volgende keer willen we het voor zijn. Eventjes los van of het verhaal van de ark wel of niet waargebeurd is, het is een prachtige metafoor voor wat er gaande is met de wereld. Met ons bedrijf Forest Living willen wij de ark zijn; het is ons doel om de wereld energie- en CO₂-neutraal te maken.’

Rentmeesterschap

‘Mijn compagnon Johan Fluit en ik zijn helemaal niet zo van het afgekaderde geloof. We geloven dat er iets hogers is, maar het omvat niet ons leven. Rentmeesterschap is voor ons wél ontzettend belangrijk. Als kind kwam ik al thuis met zakken vol snoeppapiertjes. Die waren niet van mijzelf; ik raapte ze van de straat. Dat doe ik nog steeds met lege blikjes die ik tegenkom. Als je er toch loopt, kun je het toch net zo goed opruimen?’

Boy Rolloos is samen met Johan Fluit initiatiefnemer en mede-eigenaar van Forest Living. De start-up heeft als doel het rendement van woningen te verhogen. Ze zetten nieuwe technologieën en vernieuwende business-modellen, geïnspireerd op de natuur, in voor betaalbare woningen.

Transitie

‘In onze studietijd werden zowel Johan als ik doodgegooid met verhalen over de energietransitie en klimaatadaptatie. Wat ons opviel, was dat het in vrijwel alle organisaties bleef bij alleen maar praten. Tijdens een boswandeling die we samen maakten, raakten we geïnspireerd door de bomen om ons heen. Een boom doet het tegenovergestelde van wat wij doen. Wij gebruiken alles wat los en vast zit en wij stoten CO₂ en stikstof uit. We dachten, kunnen we niet iets doen of ontwerpen dat die boom evenaart?’

Woonconcept

‘Johan studeerde Bouwkunde, ik Business and Retail Management. Samen ontwikkelden we in 2017 het idee voor een woonconcept dat de wereld CO₂- en energieneutraal moet maken. Denk aan een combinatie van passief bouwen, CO₂-absorptie, uitstoot voorkomen en natuurlijk wooncomfort. Nu bouwen we tiny houses en duurzame woningen die meer energie opleveren dan ze gebruiken.’

BOY
ROLLOOS

INITIATIEFNEMER EN

MEDE-EIGENAAR

FOREST LIVING

‘HET IS ONS DOEL OM DE WERELD ENERGIE- EN CO₂-NEUTRAAL TE MAKEN’

Biomimicry

‘Ons concept is gebaseerd op de natuur. We hebben gekeken hoe dieren en insecten zich warmhouden in het wild. Termieten hebben in een termietenheuvel een constante binnentemperatuur. En een ijsbeer blijft warm dankzij zijn vacht waarin lucht wordt opgeslagen. En dankzij zijn witte kleur stoot hij overbodige warmte af. Het isolerende vermogen en de luchtventilatiekanalen van onze tiny houses zijn geïnspireerd op de termietenheuvel. En onze dakbedekking neemt geen overbodige warmte op, net als de ijsbeer. En een van de douches die wij gebruiken voor de woningen, recyclet het douchewater voor tachtig procent. Ook in de natuur blijft water in omloop.’

Van tiny tot groot

‘Op een landgoed in Grafhorst is een bed and breakfast in een Forest Living-tiny house van dertig vierkante meter gemaakt. Daar komen er binnenkort nog negen bij. We maken ook grote panden. Die zijn dus niet ‘tiny’, maar wel net zo energie- en CO₂-neutraal. In Dronten zijn we een kantoorpand met 510 vierkante meter gebruiksoppervlak aan het bouwen. En in Wapenveld, waar ook onze fabriek

is gevestigd, hebben we een experience center van 160 vierkante meter gebruiksoppervlak gemaakt. Daar kun je alle innovatieve concepten van onze woningen ervaren. In vergelijking met een ‘normale’ passieve woning zijn de Forestwoningen goedkoper. Vergelijk je ze met een caravan, dan zijn ze in veel gevallen wat duurder. Maar in onze woningen heeft de bewoner meer comfort. Een caravan heeft immers maar een muurtje van drie centimeter.’

Start-up

‘We hebben al een paar prachtige projecten gerealiseerd, maar ons bedrijf zit nog wel in de pioniersfase. Het is een start-up. Alle winst wordt herinvesteed om op te schalen. Ook werken we met aandeelhouders en investeerders. Winst voor later begint bij samen kunnen delen. Je moet het sámen doen; je hebt partners, klanten en medewerkers nodig. Die overtuiging zie je ook terug in onze aandelenconstructie. We werken met verschillende soorten aandelen: voor de markt, voor investeerders, voor medewerkers, voor partners, voor klanten en zelf hebben wij 10 procent gehouden.’

‘DE VERKOOP BIEDT GEEN RENDEMENT, MAAR DE AANDELEN WEL’

Klant is aandeelhouder

‘Het idee om klanten in de toekomst ook aandeelhouder te laten worden, is ontstaan vanuit de wens dat onze huizen betaalbaar blijven. Om het principe te schetsen: woningen die wij bouwen, hebben in de toekomst een marktwaarde die gemiddeld drie keer hoger kan liggen. De in de toekomst lagere verkoopprijs is een oplossing voor de hoge huizenprijzen en woninghuur. Wij noemen dat wonen als een service. Kopers van een wonen-als-een-service-woning worden automatisch mede-eigenaar van Forest Living. Hierdoor profiteren zij van de winst van ons bedrijf. Zo willen en kunnen wij voorkomen dat de koper en eerste bewoner van een Forestwoning, zijn of haar woning later tegen een veel hoger tarief verkoopt aan de volgende bewoner. Op een later moment willen we daar nog aan koppelen dat zij de Forestwoning ook aan ons terug kunnen verkopen voor het oorspronkelijke bedrag. De verkoop biedt de eigenaren dus geen rendement, de aandelen in Forest Living wel.’

Verschil maken

‘Of wij geloven dat we de wereld kunnen veranderen? Ja, wel als we massa kunnen produceren. Kunnen we jaarlijks 5.000 woningen in onze fabriek maken, met investeringen die ten opzichte van ‘normale’ bouw nihil zijn, dan gaat het ons lukken. Al helemaal als de woningen energie opleveren. Stel dat de Zwolse wijk Stadshagen destijds op onze manier was gebouwd, dan had met de energie die die woningen produceerden de hele Zwolse stadskern kunnen worden voorzien van energie.’

PIJLER I

410.000
banen in de regio

75.800
bedrijfsvestigingen
in de regio

STAAT VAN HET BEDRIJFSLEVEN

◀ **14%**
daling van het aantal
faillissementen in
2020

▲ **57%**
van de export
bestaat uit
wederuitvoer

▲ **30,3 mld**
bedraagt het bruto
regionaal product in 2021

▲ **4,7%**
economische
groei verwacht
in 2021

1.1 Vooraf

In 2018 is de Agenda voor Regio Zwolle gelanceerd, met vijf richtinggevende hoofdthema's voor de koers die Regio Zwolle de komende jaren wil varen: Economie, Menselijke kapitaal, Leefomgeving, Bereikbaarheid en Energie.¹ Het centrale thema Economie benadrukt de productiekant van de regionale economie: waar zit het verdienvermogen van de regio en hoe kan het regionale bedrijfsleven voldoende in staat worden gesteld zich aan te passen aan relevante trends en ontwikkelingen – en zo (blijven) floreren?² De overige vier thema's, Menselijk kapitaal, Leefomgeving, Bereikbaarheid en Energie gaan over de opgaven die betrekking hebben op de randvoorwaarden voor een florerende regionale economie. Net als in de vorige twee edities hebben we ervoor gekozen om bij de opzet zoveel als mogelijk aan te sluiten bij de vijf hoofdthema's. In deze eerste pijler staat het thema Economie centraal; we bespreken het presteren van de economie van Regio Zwolle aan de hand van verschillende indicatoren. Zo staan we eerst stil bij de recente regionaal-economische ontwikkeling door te kijken naar de groei van het bruto regionaal product (brp). Vervolgens kijken we naar de ontwikkeling van het aantal vestigingen van bedrijven en banen in de regio; hoeveel en wat voor type bedrijven zijn actief in de regio en hoe

ontwikkelt zich het aantal arbeidsplaatsen en vacatures? Wat Regio Zwolle als economie kenmerkt, wordt in belangrijke mate bepaald door de sectorale samenstelling. We hebben in beeld gebracht in welke mate de verschillende sectoren gegroeid dan wel gekrompen zijn. Daarnaast hebben we per sector de positie in de economie van Regio Zwolle vergeleken met die van sectoren in de rest van het land. Hoe het regionale bedrijfsleven ervoor staat qua internationale oriëntatie brengen we in beeld aan de hand van verschillende export- en importcijfers. Waar mogelijk plaatsen we de geschetste economische ontwikkelingen in Regio Zwolle in perspectief door vergelijkbare relevante ontwikkelingen op nationaal niveau te tonen en door in een enkel geval vergelijkingen met andere regio's te maken. We sluiten de pijler af met enkele aanknopingspunten voor beleid. De overige hoofdthema's komen aan bod in pijler 2. Voor de cijfers die we gebruiken is 2020 doorgaans het meest recent beschikbare jaar. In enkele gevallen hebben we de beschikbaarheid over recentere cijfers – met een verschijningsfrequentie per kwartaal of per maand. De betreffende cijferreeksen lopen tot en met het tweede kwartaal dan wel de maand juli van 2021.

1.2 Economische prestaties

Economie veert krachtig op

Na de ongekend diepe terugval in 2020, het jaar van de uitbraak van het coronavirus, staat de economie er een jaar later een stuk rooskleuriger voor. Het is dan ook opmerkelijk te noemen dat na de dreun die de economie in 2020 te verwerken kreeg, zij in 2021 bijzonder snel lijkt te zijn hersteld. Dit geldt zowel voor Regio Zwolle als heel Nederland – alleen verschilt de mate waarin. De economie van Regio Zwolle blijkt bijzonder krachtig te zijn opgeveerd. In 2020 kromp het bruto regionaal product (brp) van Regio Zwolle met 2,8 procent, terwijl de krimp landelijk 3,7 procent was (zie figuur

1.2a).³ Ervan uitgaande dat de coronapandemie grotendeels onder controle is en er geen nieuwe maatregelen volgen, wordt in Regio Zwolle voor heel 2021 een groei van 4,7 procent verwacht – wat substantieel hoger is dan het Nederlands gemiddelde van 3,9 procent.

In historisch perspectief hebben we te maken met bijzonder hoge groeicijfers, maar ze volgen dan ook op een historisch grote krimp. Door een uitgebreid ondersteuningspakket gericht op het bedrijfsleven en oplevende bestedingen na de lockdowns is de economie minder hard geraakt dan vooraf werd gevreesd. Het Centraal Planbureau (CPB) geeft in de meest recente Macro Economische Verkenning daarnaast aan dat de omstandigheden in 2020

¹ Regio Zwolle (2018). Regio Zwolle stapt over eigen grenzen de beweging naar meer slagvaardigheid. Zwolle: Regio Zwolle Bureau.

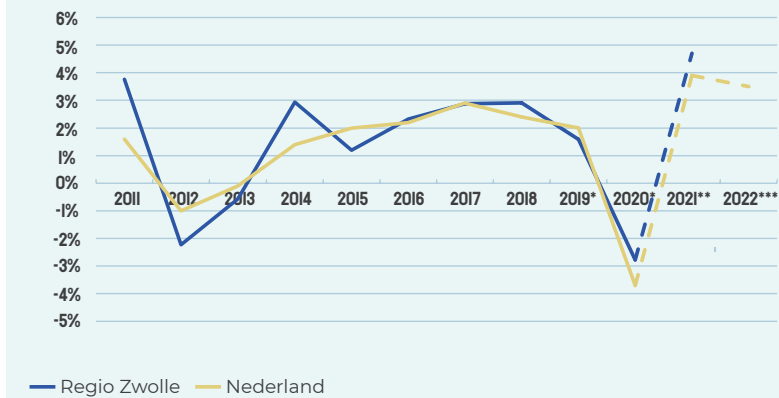
² Het thema Economie is nader uitgewerkt door de Economic Board Regio Zwolle in de economische agenda Regio Zwolle 2018-2022. Beschikbaar via: <http://ebrz.nl/economischeagenda/>.

³ De economische groei is voor Regio Zwolle gemeten aan de hand van het brp – de regionale evenknie van het bruto binnenlands product (bbp). Het is de optelsom van de waarde die door alle ondernemingen, huishoudens en overheden wordt toegevoegd, meestal gemeten over één jaar, aan de goederen en diensten die zij hebben voortgebracht. Hierbij is het saldo van productgebonden belastingen en subsidies en het verschil tussen toegerekende en afgedragen btw opgeteld, resulterend in het brp 'in marktprijzen'. De toename van de waarde van het brp (oftewel de jaarlijkse volumemutatie), geeft een indicatie van de reële toename van de materiële welvaart, oftewel de economische groei.

FIGUUR 1.2a

ECONOMISCHE GROEI IN REGIO ZWOLLE EN NEDERLAND

Volumemutaties t.o.v. voorgaande jaar van het brp en bbp in %; 2011–2022

* Voorlopige cijfers

** Prognose voor heel 2021 (basisraming; zie tekstbox 'Berekening geregionaliseerde economische groei').

*** Prognose voor 2022 (basisraming; alleen cijfers beschikbaar voor Nederland).

Bron: CBS, Rabobank (bewerking: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

wezenlijk anders waren dan in 2021.⁴ De lockdown die sinds 16 december 2020 gold, ging gepaard met een landelijke economische krimp van 0,8 procent in het eerste kwartaal van 2021. Vergeleken met de krimp van 8,4 procent in de eerste coronagolf (voorjaar 2020) was dit vrij beperkt. Ook in andere landen was de economische krimp in de tweede coronagolf veel kleiner dan die van de eerste golf. Daarvoor zijn verschillende verklaringen te geven. De samenleving heeft op allerlei vlakken in de loop van de pandemie steeds beter leren omgaan met het virus (denk aan thuiswerken, online winkelen). Daarnaast bleef de wereldhandel in de tweede golf op peil, terwijl deze in het voorjaar van 2020 instortte. Ook een verschil in de mate waarin mensen (uit angst voor besmetting) vrijwillig hun sociale contacten beperkten, kan een belangrijke verklaring zijn voor een kleinere krimp in de tweede golf. Sinds eind april 2021 zijn, mede dankzij het feit dat steeds

⁴ CPB (2021). Macro Economische Verkenning 2022. Den Haag: Centraal Planbureau.

FIGUUR 1.2b

ONTWIKKELING BRUTO REGIONAAL (BINNENLANDS) PRODUCT REGIO ZWOLLE EN NEDERLAND

Brp (x mld. euro; balken en linker as) en Index 2011=100 (lijnen en rechter as); 2011–2021

* Voorlopige cijfers

** Prognose voor heel 2021 (basisraming; zie tekstbox 'Berekening geregionaliseerde economische groei').

Bron: CBS, Rabobank (bewerking: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

meer mensen gevaccineerd zijn, de coronamaatregelen stapsgewijs afgebouwd. Vanaf het tweede kwartaal van 2021 zette het herstel van de economie definitief door, waarmee de economische groei in Nederland over geheel 2021 uitkomt op 3,9 procent. Ook in 2022 verwacht het CPB groei; de basisraming gaat uit van 3,5 procent.

We hebben te maken gehad met een tijdelijke 'bevrozing' van de economie gedurende het grootste deel van 2020 en een minder groot deel van 2021. In figuur 1.2b zien we dit goed terug in het verloop van de ontwikkeling van het brp (en bbp). In 2021 wordt de draad weer opgepakt waar de ontwikkeling in 2019 gestopt was. Met een verwacht brp van € 30,3 miljard in 2021 ligt het niveau zelfs iets hoger dan in 2019 (€ 29,8 miljard). Het aandeel van Regio Zwolle in de totale Nederlandse economie bedraagt hiermee zo'n 3,8 procent.

BEREKENING GERECTIONALISEERDE ECONOMISCHE GROEI

De economische groeicijfers van Regio Zwolle zijn berekend op basis van de groeicijfers van de vijf afzonderlijke COROP-regio's (Noord-Overijssel, Zuidwest-Overijssel, Zuidwest-Drenthe, Flevoland en Veluwe), die de regio gedeeltelijk of in zijn geheel overlappen. Hiermee is de groei toegewezen aan Regio Zwolle. Gewogen voor het deel van de bevolking van elk van de COROP-regio's dat tot Regio Zwolle behoort, is de gemiddelde economische groei van Regio Zwolle bepaald. Aanvullend zijn ramingscijfers van de Rabobank gebruikt, die op COROP-niveau een inschatting van de verwachte groei geven voor het jaar 2021. Op basis van deze cijfers is een prognose gemaakt van de economische groei in Regio Zwolle in 2021 (zie figuur 1.2a).

Ondanks de sterke inhaalgroei verwacht het CPB dat niet alle misgelopen economische groei ten gevolge van de pandemie zal worden goedgehaakt. Er wordt ervan uitgegaan dat het bbp permanent circa 1,5 procent lager zal blijven als gevolg van de coronacrisis. Belangrijke oorzaak is een lagere stijging van de arbeidsproductiviteit tijdens de coronacrisis als gevolg van gemiste investeringen in zowel fysiek als menselijk kapitaal.

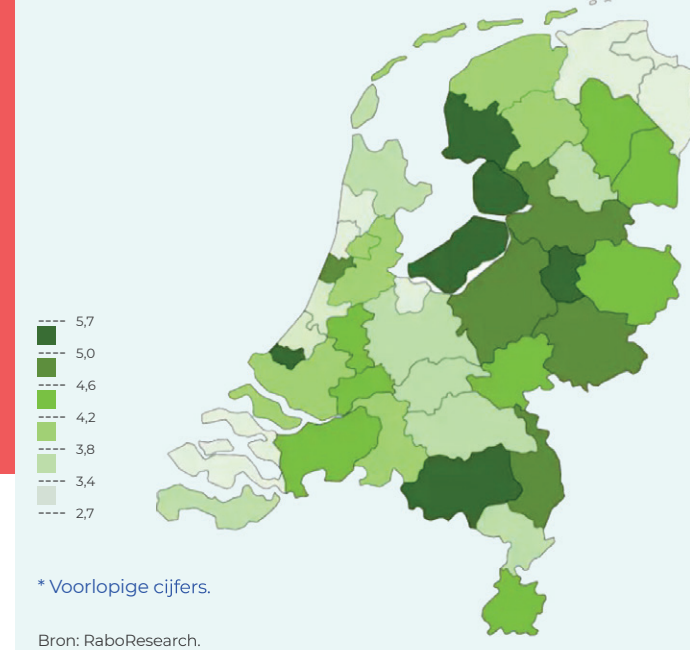
Regio met één van de hardst groeiende economieën

We hebben gezien dat voor Regio Zwolle in 2021 een bovengemiddelde groei van 4,7 procent wordt verwacht – 0,8 procentpunt hoger dan het landelijk gemiddelde (zie figuur 1.2a). Dit cijfer is berekend op basis van de afzonderlijke groeiprognoses per COROP-gebied (zie tekstbox 'Berekening geregionaliseerde economische groei'). Kijken we ook naar andere regio's, dan zien

FIGUUR 1.2c

VERWACHTE ECONOMISCHE GROEI PER REGIO

Volumemutaties t.o.v. voorgaande jaar van het brp per COROP-gebied in %; 2021*

* Voorlopige cijfers.

Bron: RaboResearch.

we dat in 2021 de economie groeit in alle regio's. Tegelijk wordt duidelijk dat de mate waarin economische groei verwacht wordt, verschilt per gebied – zelfs binnen Regio Zwolle. Figuur 1.2c geeft weer dat er binnen Regio Zwolle aanzienlijke verschillen zijn. De cijfers, afkomstig van RaboResearch, laten zien dat de verwachte groei in de COROP-gebieden die Regio Zwolle overlappen varieert tussen de 3,4 en 5,7 procent. Met een (gewogen) gemiddelde groei van 4,7 procent behoort de economie van Regio Zwolle, in zijn geheel, tot de beter presterende regio's.

FIGUUR 1.2d

De variatie in groei tussen regio's wordt voor een belangrijk deel verklaard door sectorale groeiverschillen. Sectoren als de industrie, de handel en de zorg komen weer op stoom, sectoren die eveneens bovengemiddeld aanwezig zijn in Regio Zwolle (zie hoofdstuk 1.4 Sectorstructuur). Maar andere sectoren, zoals de horeca (ondervertegenwoordigd in Regio Zwolle), herstellen nog nauwelijks van de crisis.

Dat onder andere de industrie hard groeit helpt de regio's die veel industrie huisvesten. Toch staat een aantal industrieregio's niet goed op de kaart. Delfzijl en omgeving, IJmond en Zeeuws-Vlaanderen beschikken over minder gunstig regionale omstandigheden, waardoor zij over het algemeen minder hard groeien dan je op grond van de economische structuur zou verwachten. Een vergelijkbaar effect zien we in Oost-Groningen, Het Gooi en Vechtstreek, Agglomeratie 's-Gravenhage en Alkmaar en omgeving. Voor 2021 wordt verwacht dat de grootstedelijke regio's Amsterdam en Utrecht economisch gezien beneden gemiddeld groeien. In deze regio's bevinden zich veel sectoren die veel hinder ondervinden van de coronabeperkingen én een relatief groot aandeel in de economie van de regio hebben. Dat werkt nog steeds door in het hele jaar 2021. ⁵

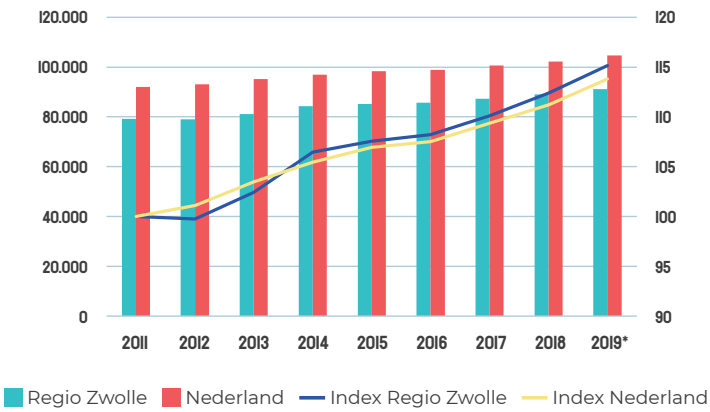
Arbeidsproductiviteit lager dan landelijk gemiddelde

Het CPB benadrukt dat de groei van de economie op lange termijn vooral zal moeten komen van een hogere productiviteit per werkende. Maar al sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw wordt de arbeidsproductiviteit gekenmerkt door een afzwakkende groei, een ontwikkeling die slechts ten dele wordt opgevangen door een toename van het arbeidsaanbod. En door de coronacrisis heeft de arbeidsproductiviteit een extra knauw gekregen door achterblijvende investeringen. De groei van de economie (productie) is namelijk gerealiseerd door een sterke stijging van het aantal gewerkte uren van reeds werkzame personen en in veel mindere mate door een toename van de productie per gewerkt uur.

⁵ RaboResearch (2021). 'Regionale groei loopt dit jaar sterk uiteen', Kwartaalbericht, 16 september 2021. Beschikbaar via: <https://www.rabobank.nl/kennis/s011187349-regionale-groei-loopt-dit-jaar-sterk-uiteen>.

ARBEIDSPRODUCTIVITEIT IN REGIO ZWOLLE EN NEDERLAND

Productiviteit per werknemer per arbeidsjaar (x 1.000; balken en linker as) en Index 2011=100 (lijnen en rechter as); 2011–2019* (peildatum 1 januari)

* 2019 is het meest recente jaar qua databeschikbaarheid.

Bron: CBS (bewerking: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

Arbeidsproductiviteit is de gemiddelde productie per werknemer per tijdseenheid. Vaak wordt hiervoor een jaar genomen. Als we dan kijken naar het niveau van de arbeidsproductiviteit in Regio Zwolle, dan blijkt deze structureel onder het landelijk gemiddelde te liggen (zie figuur 1.2d). Zo was in 2019 de arbeidsproductiviteit per werknemer in Regio Zwolle zo'n 14 procent lager is dan landelijk. Tegelijk is te zien dat over de periode 2011–2019 de arbeidsproductiviteit in Regio Zwolle iets sneller is gegroeid dan het landelijk gemiddelde; een verschil van 1,4 procentpunt. Wel blijkt de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteitsgroei te stagneren. Temeer als het wordt afgezet tegen de ontwikkeling van de groei van de productie (zie figuur 1.2b).

1.3 Bedrijven en banen

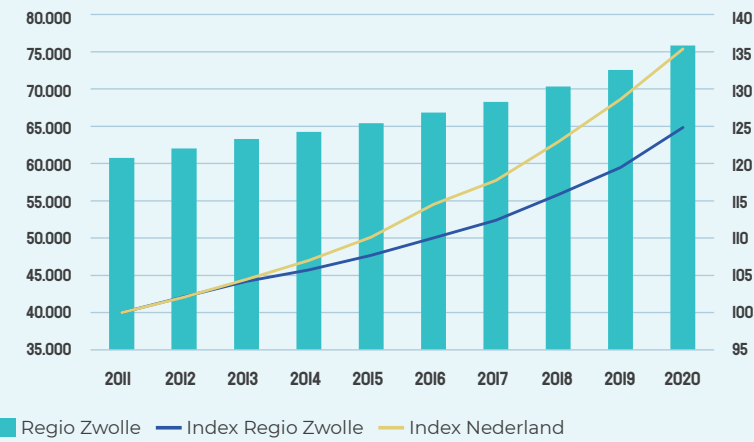
Groei aantal bedrijven trekt aan, banengroei blijft achter

In 2020 telde Regio Zwolle ruim 75.800 bedrijfsvestigingen. Het aantal vestigingen is 4,5 procent hoger dan een jaar eerder (+3.250). De groei van het aantal bedrijfsvestigingen is hiermee sterker gestegen dan in de voorgaande jaren. De regionale ontwikkeling wijkt af van die op landelijk niveau. Het aantal vestigingen in heel Nederland is in 2020 5,2 procent hoger dan een jaar eerder. Het verschil in groeitempo manifesteert zich al een aantal jaar. Sinds 2014 blijkt de jaarlijkse groei van het aantal vestigingen in Regio Zwolle achter te blijven bij die in Nederland als geheel (zie figuur 1.3a).

FIGUUR 1.3a

ONTWIKKELING BEDRIJFSVESTIGINGEN IN REGIO ZWOLLE EN NEDERLAND

In absolute aantallen (balken en linker as) en Index 2011=100 (lijnen en rechter as); 2011–2020 (peildatum 1 april)

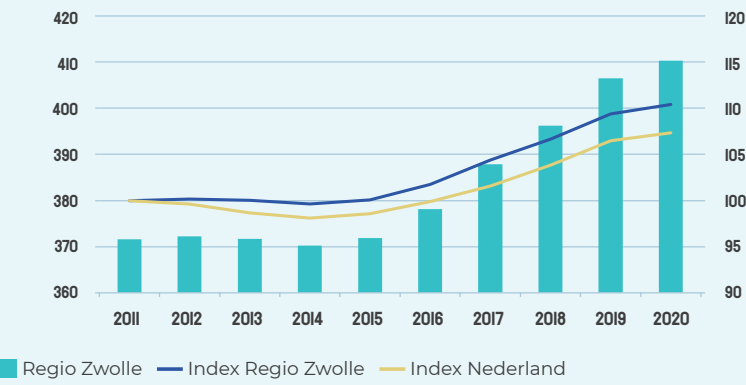
Bron: BIRO, DWE, PWE, Vestigingenregister Flevoland (bewerking: Provincie Overijssel en Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

FIGUUR 1.3b

ONTWIKKELING ARBEIDSPLAATSEN IN REGIO ZWOLLE EN NEDERLAND ⁶

In absolute aantallen (x 1.000; balken en linker as) en Index 2011=100 (lijnen en rechter as); 2011–2020 (peildatum 1 april)

Bron: BIRO, DWE, PWE, Vestigingenregister Flevoland (bewerking: Provincie Overijssel en Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

⁶ We gaan in de Regio Zwolle Monitor uit van banen zoals geregistreerd in de provinciale vestigingen- en werkgelegenheidsregisters (BIRO, DWE, PWE en Vestigingenregister Flevoland) in plaats van de door het CBS geregistreeerde banen. CBS-banen verschillen in totaal en op locatieniveau in aantallen banen ten opzichte van de registratie in de provinciale registers. Dit komt door verschillen in registratiemethoden. We kiezen voor de provinciale registers in plaats van het CBS om een aantal redenen. 1) De provinciale registers registreren banen op vestigingsniveau (de locatie waar mensen werkelijk werken), terwijl CBS-banen op bedrijfsniveau worden geregistreerd (een bedrijf kan meerder vestigingen op verschillende locaties hebben). 2) De provinciale registers registreren ook werkzame zelfstandigen op bedrijfsvestigingsniveau; het CBS doet dat niet waardoor deze omvangrijke groep niet wordt meegenomen. 3) Bij de provinciale registers worden uitzendkrachten geregistreerd bij het bedrijf waar ze worden ingehuurd, het CBS registreert ze bij het uitzendbureau.

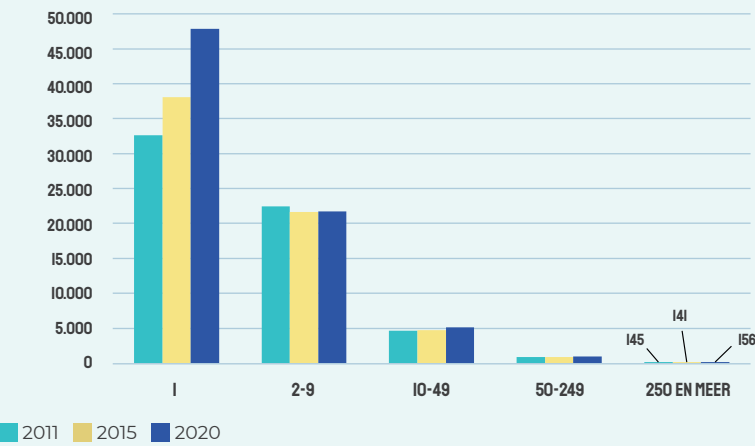
Groei vestigingen vooral toe te schrijven aan eenmanszaken

Wanneer we inzoomen op de ontwikkeling van het aantal vestigingen naar grootteklasse, dan zien we dat de groei hoofdzakelijk is toe te schrijven aan de eenmanszaken (zie figuur 1.3c). Met een toename van ruim 15.000 vestigingen is de categorie eenmanszaken in de periode 2011–2020 flink gegroeid, terwijl absoluut gezien de omvang van de andere grootteklassen in dezelfde periode nagenoeg onveranderd is gebleven. In figuur 1.3d is te zien dat de aandelen van de andere grootteklassen in de loop der jaren daarentegen zijn afgenomen. In 2020 werd, na de eenmanszaken, het grootste deel van de vestigingen gevormd door bedrijven met 2 tot 9 werknemers (29 procent) – de zogeheten microbedrijven. De overige mkb-bedrijven, de grootteklassen 10 tot 49 en 50 tot 250 werknemers, vormden respectievelijk 7 procent en 1 procent van de bedrijven in de regio. Grote bedrijven (250 werknemers of meer) vormden met 156 vestigingen 0,2 procent van het totaal aantal bedrijven.

FIGUUR 1.3c

SAMENSTELLING VESTIGINGENBESTAND NAAR GROOTTEKLASSE IN REGIO ZWOLLE

In absolute aantallen; 2011, 2015 en 2020 (peildatum 1 april)

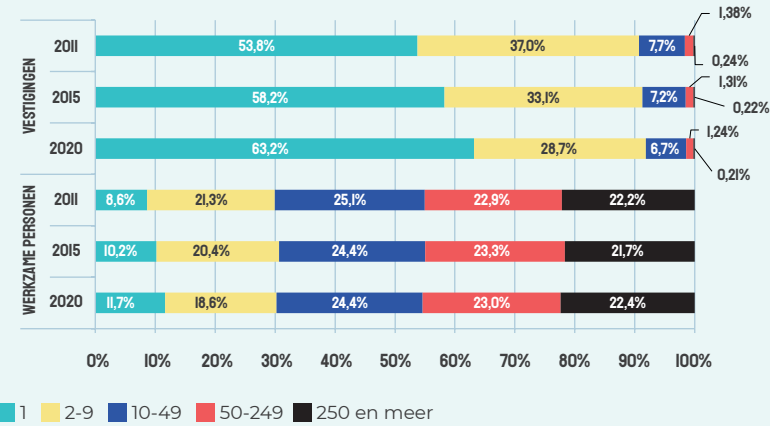

Bron: BIRO, DWE, PWE, Vestigingenregister Flevoland (bewerking: Provincie Overijssel en Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

FIGUUR 1.3d

VERDELING VESTIGINGEN EN WERKZAME PERSONEN NAAR GROOTTEKLASSE IN REGIO ZWOLLE

Aandelen grootteklassen in totale populatie bedrijven en werkzame personen in %; 2011, 2015 en 2020 (peildatum 1 april)

Bron: BIRO, DWE, PWE, Vestigingenregister Flevoland (bewerking: Provincie Overijssel en Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

Figuur 1.3d laat overigens ook zien dat het belang van eenmanszaken als werkverschaffer relatief bescheiden was (12 procent van het aantal banen). Wel vond de meeste banengroei juist binnen deze grootteklasse plaats. De toename van het aantal eenmansbedrijven weerspiegelt de tendens van een toenemende flexibilisering van de economie; een ontwikkeling die in belangrijke mate wordt gedreven door veranderingen in de sectorstructuur, productiewijze en technologische ontwikkelingen.⁷ Verder blijkt de economie van Regio Zwolle vooral te leunen op het mkb. Het mkb (in dit geval de bedrijven met een omvang tussen 2 en 249 werknemers) vertegenwoordigde in 2020 bij elkaar 37 procent van het totaal aantal bedrijven, maar was tegelijkertijd goed voor 65 procent van het aantal banen in Regio Zwolle. Daarnaast zorgden de 156 bedrijven en instellingen met 250 en meer werknemers voor ruim een vijfde van de totale werkgelegenheid.

7 De Vor, F. e.a. (2019). Regio Zwolle Monitor 2019. Zwolle: Stichting Metropool Regio Zwolle.

Bovengemiddeld veel van de bedrijven gevestigd in Regio Zwolle zijn overigens familiebedrijven; 65 procent tegenover 58 procent landelijk. Familiebedrijven houden er doorgaans een andere bedrijfsfilosofie op na dan niet-familiebedrijven. Veel familiebedrijven denken in lange termijnen over generaties heen. Daarbij zijn familiebedrijven vaker sterk geworteld in hun regionale omgeving. Familiebedrijven hechten waarde aan de relatie

met hun werknemers en de reputatie van het bedrijf en de familie. Hierdoor tonen deze bedrijven over het algemeen een grote maatschappelijke betrokkenheid.⁸ Familiebedrijven vormen zodoende een belangrijke spil binnen Regio Zwolle, die breder is dan de economie alleen. Meer cijfers over familiebedrijven zijn te vinden in de tekstbox 'Familiebedrijven in Regio Zwolle'.

FAMILIEBEDRIJVEN IN REGIO ZWOLLE

In oktober 2020 werden nieuwe CBS-cijfers gepubliceerd over familiebedrijven in Nederland.⁹ Deze cijfers zijn een reactie op een Kamermotie om familiebedrijven in Nederland beter in kaart te brengen.¹⁰ Het Landelijk Expertise-centrum Familiebedrijven van Hogeschool Windesheim heeft bijgedragen aan de totstandkoming van de cijfers.

De cijfers zijn betrouwbaarder en vollediger dan eerdere experimentele cijfers over Familiebedrijven uit 2017 die ook in de Regio Zwolle Monitor hebben gestaan.¹¹ Door een wijziging in de methode zijn de cijfers niet vergelijkbaar. Uit de eerdere cijfers bleek dat er in Regio Zwolle een bovengemiddeld aandeel familiebedrijven gevestigd is. Dit beeld wordt bevestigd door de nieuwe cijfers.

Regio Zwolle telt ruim 65.000 vestigingen in familie-eigendom
Figuur 1.3e geeft een overzicht van de nieuwe cijfers. Het blijkt dat er in Regio Zwolle in 2018 bijna 78.000 vestigingen van bedrijven en instellingen waren (CBS-definities¹²). In brede zin waren er ruim 65.000 vestigingen van bedrijven in familie-eigendom en ruim 12.000 niet in familie-eigendom. Van de vestigingen in familie-eigendom was het merendeel (46.845) een vestiging van een ondernemingsgroep met 1 werkzaam persoon. Dit zijn vooral eenmanszaken zonder personeel en besloten vennootschappen (bv's) zonder personeel die uit één juridische eenheid bestaan. Bijna 19.000 vestigingen waren familiebedrijven.

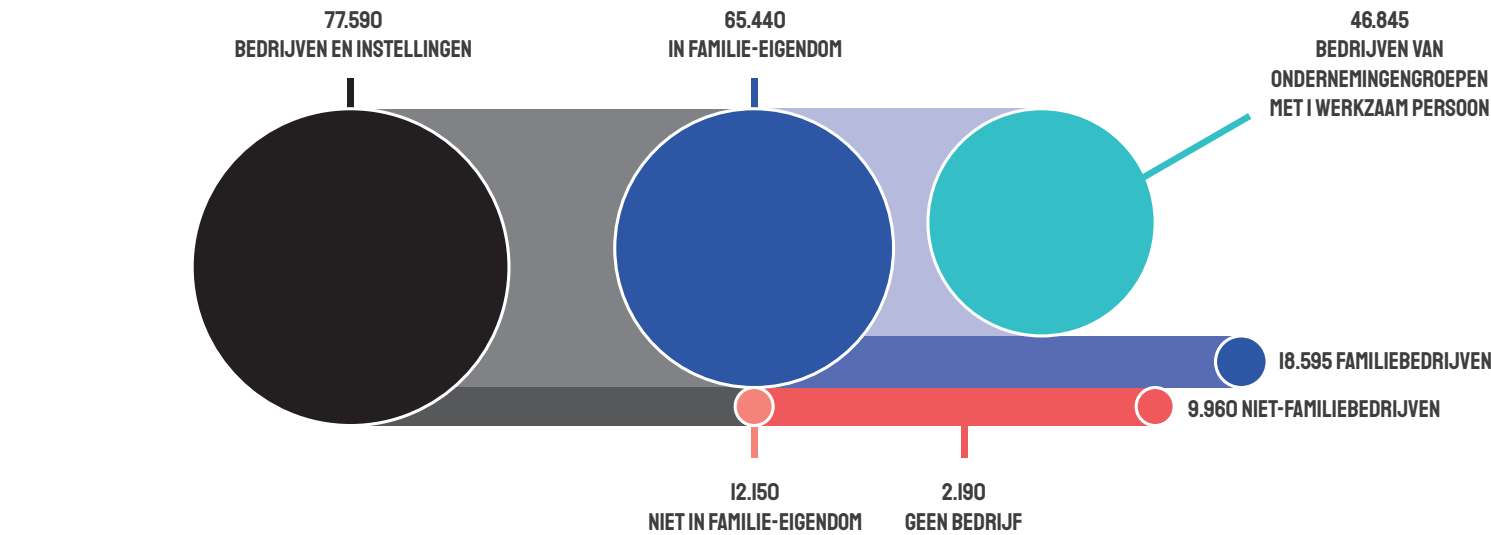
Definitie familiebedrijven

Het CBS volgt de definitie van de Europese Commissie uit 2009. Een familiebedrijf is een bedrijf, waarbij één familie direct of indirect een meerderheid van zeggenschap heeft (bij beursgenoteerde bedrijven 25 procent). De familie moet formeel betrokken zijn bij het bestuur en het bedrijf moet ook juridisch overdraagbaar zijn. Volgens deze definitie zijn ook alle bedrijven met 1 werkzaam persoon familiebedrijven. Het CBS heeft ervoor gekozen om deze bedrijven mee te nemen in de groep 'bedrijven in familie-eigendom' maar niet in de groep familiebedrijven. De groep familiebedrijven betreft alleen bedrijven met twee of meer werkzame personen.

8 Gils, A. van (2017). Strategisch ondernemerschap, van familiebedrijf tot ondernemende bedrijfsfamilie. Lectorale Rede, Hogeschool Windesheim, 21 april 2017.
9 Centraal Bureau voor de Statistiek, Familiebedrijven in Nederland 2015-2018, Den Haag/Heerlen/Rijswijk: CBS, 2020.
10 Tweede Kamer, Motie van de leden Amhaouch en Palland over een kwantitatief CBS-onderzoek naar familiebedrijven, 20 november 2019.
11 De Vor, F. e.a. (2017). Regio Zwolle Monitor 2017. Zwolle: Stichting Metropool Regio Zwolle, 63-66.
12 Doordat gebruik is gemaakt van CBS-definities, verschillen de cijfers over aantallen bedrijfsvestigingen van de aantallen die geregistreerd zijn in de provinciale vestigingen- en werkgelegenheidsregisters (BIRO, DWE, PWE en Vestigingenregister Flevoland), die we gebruiken in de rest van de Regio Zwolle Monitor.

FIGUUR 1.3e

VERDELING VAN VESTIGINGEN IN REGIO ZWOLLE (2018)

Bron: CBS (bewerking: Landelijk Expertisecentrum Familiebedrijven).

Aandeel familiebedrijven Regio Zwolle volgens alle definities het hoogst

Van alle vestigingen van bedrijven in Regio Zwolle is 84,3 procent in familie-eigendom (zie figuur 1.3f). Van de bedrijven met tenminste 2 werkzame personen is 65 procent een familiebedrijf. Het aandeel familiebedrijven ten opzichte van het totaal aan bedrijven en instellingen (inclusief alle bedrijven met 1 werkzaam persoon) is 24 procent. Volgens alle gebruikte definities is het aandeel familiebedrijven in Regio Zwolle groter dan landelijk en ook hoger dan de provinciale gemiddelden van Overijssel, Gelderland, Flevoland en Drenthe. Het aandeel familiebedrijven afgezet tegen alle bedrijven met meer dan 2 werkzame personen (65 procent) is de meest gangbare maatstaf doordat hierbij het beeld niet wordt vertroebeld door het hoge aantal zelfstandigen. Zelfstandigen zijn niet alleen moeilijk te kwalificeren als familiebedrijf of niet-familiebedrijf, maar vertegenwoordigen ook een klein economisch belang in verhouding tot de hoeveelheid vestigingen.

Hoogste aandeel familiebedrijven in plattelandsgemeenten

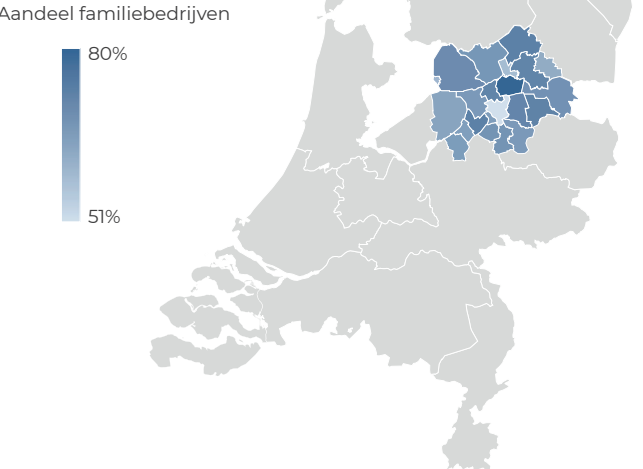
Wanneer we kijken naar de geografische spreiding van familiebedrijven binnen de regio, dan is het aandeel familiebedrijven ten opzichte van niet-familiebedrijven hoger in de plattelandsgemeenten en veruit het laagst, met 51 procent, in de gemeente Zwolle (zie figuur 1.3g). Absolute koploper is de gemeente Staphorst, met maar liefst 80 procent familiebedrijven. In plattelands gebieden zijn over het algemeen meer familiebedrijven omdat er relatief veel bedrijven zijn in sectoren met een bovengemiddeld aandeel familiebedrijven zoals de agrarische sector of de vrijetijdsector. Ook is de gemiddelde bedrijfsgrootte kleiner in plattelandsgemeenten. Familiebedrijven zijn gemiddeld gezien kleiner dan niet-familiebedrijven.

Bovengemiddeld aandeel familiebedrijven met meerdere familie-eigenaren

Van de familiebedrijven in Regio Zwolle is 40 procent in het bezit van één eigenaar, terwijl 53 procent in het bezit is van meerdere familie-eigenaren.

FIGUUR 1.3g

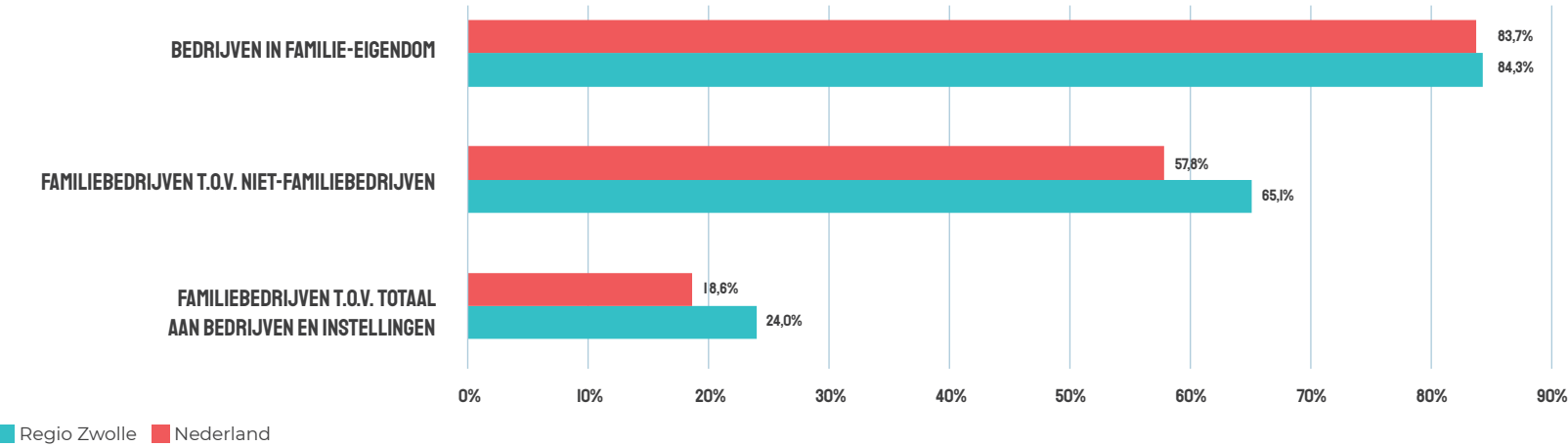
RUIMTELIJKE VERDELING VAN VESTIGINGEN FAMILIEBEDRIJVEN IN REGIO ZWOLLE (2018)

Bron: CBS (bewerking: Landelijk Expertisecentrum Familiebedrijven).

FIGUUR 1.3f

AANDEEL VESTIGINGEN VAN FAMILIEBEDRIJVEN IN REGIO ZWOLLE (2018)

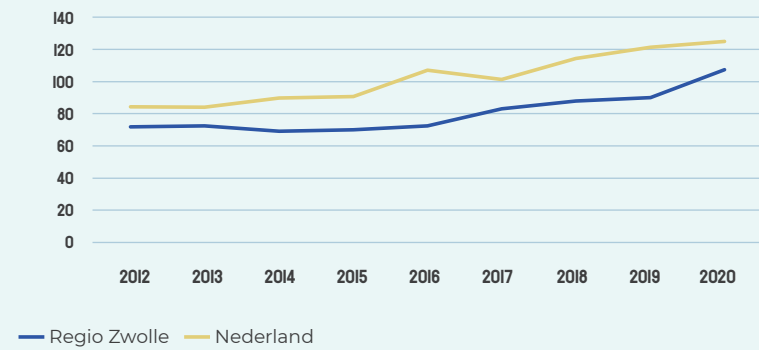

Bron: CBS (bewerking: Landelijk Expertisecentrum Familiebedrijven).

FIGUUR 1.3h

ONTWIKKELING STARTENDE BEDRIJVEN IN REGIO ZWOLLE EN NEDERLAND

Aantal startende bedrijven per 10.000 inwoners; 2012–2020 (peildatum 1 april)

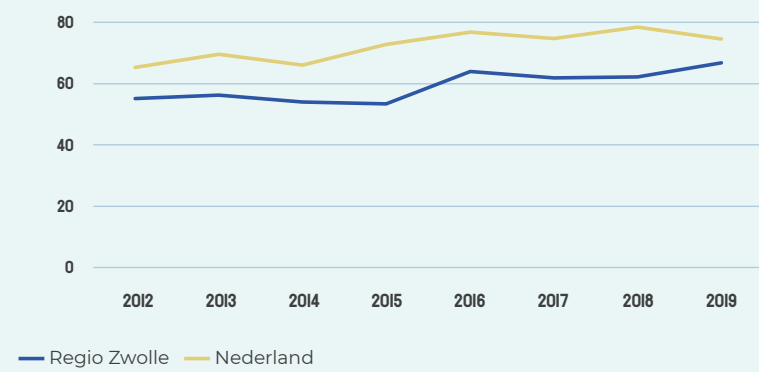

Bron: LISA/ArbeidsmarktInzicht.nl (bewerking: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

FIGUUR 1.3i

ONTWIKKELING STOPPENDE BEDRIJVEN IN REGIO ZWOLLE EN NEDERLAND

Aantal stoppende bedrijven per 10.000 inwoners; 2012–2019 (peildatum 1 april)*

* 2019 is het meest recente jaar qua databeschikbaarheid.

Bron: LISA/ArbeidsmarktInzicht.nl (bewerking: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

Aantal startende bedrijven groeit, maar minder hard dan landelijk

Achter de groei van het aantal bedrijfsvestigingen gaat een dynamiek van oprichtingen en opheffingen schuil. In 2020 telde Regio Zwolle 108 nieuw opgerichte bedrijfsvestigingen (inclusief eenmanszaken) per 10.000 inwoners, achttien meer dan een jaar eerder (zie figuur 1.3h). Hoewel deze toename de landelijke gemiddelde groei overtrof, werden er in 2020 in Regio Zwolle minder bedrijfsvestigingen opgericht dan landelijk (125 vestigingen per 10.000 inwoners). Dit geldt niet alleen voor 2020. We zien over de afgelopen jaren dat het aantal startende bedrijven in Regio Zwolle structureel lager lag dan het landelijk gemiddelde.

Tegenover het relatief lage aantal startende bedrijven in Regio Zwolle staat dat het aantal bedrijven dat jaarlijks stopt ook relatief laag is (zie figuur 1.3i). In 2019, het meest recente jaar qua databeschikbaarheid, werden in Regio Zwolle 67 vestigingen per 10.000 inwoners opgeheven, vijf meer dan een jaar eerder. Landelijk stopten op 10.000 inwoners gemiddeld 75 bedrijven. Als we de cijfers over starters en stoppers tegenover elkaar zetten, dan laten deze zien dat per saldo het aantal vestigingen in Regio Zwolle minder hard toeneemt dan landelijk – wat we eerder al constateerden op basis van figuur 1.3a. Maar bekijken we het vanuit het perspectief van werkgelegenheid dan zagen we dat tegelijk het aantal werkzame personen harder toeneemt dan landelijk (zie figuur 1.3b). Een groei die in belangrijke mate gerealiseerd wordt door bestaande bedrijven in de regio.

Weinig faillissementen

Faillissement kan een reden zijn van opheffing van een bedrijfsvestiging. In figuur 1.3j is te zien dat in 2020 in Regio Zwolle 108 bedrijven en instellingen (inclusief eenmanszaken) failliet zijn gegaan, een jaar eerder waren dit er 125 – een daling van 14 procent (landelijk -17 procent). In het lage aantal faillissementen is de werking van het coronasteunpakket van de overheid terug te zien; het hield veel bedrijven tijdens de coronacrisis overeind die anders zouden zijn omgevallen. Het is dan ook niet ondenkbaar dat het stoppen van het steunbeleid na het derde kwartaal van 2021 kan leiden tot een zekere inhaalslag van faillissementen en herstructureringen.¹³ Andere gegeven verklaring voor de weinige faillissementen is dat meer bedrijven geneigd zijn zelf ervoor te kiezen om te stoppen vanwege de coronacrisis.¹⁴

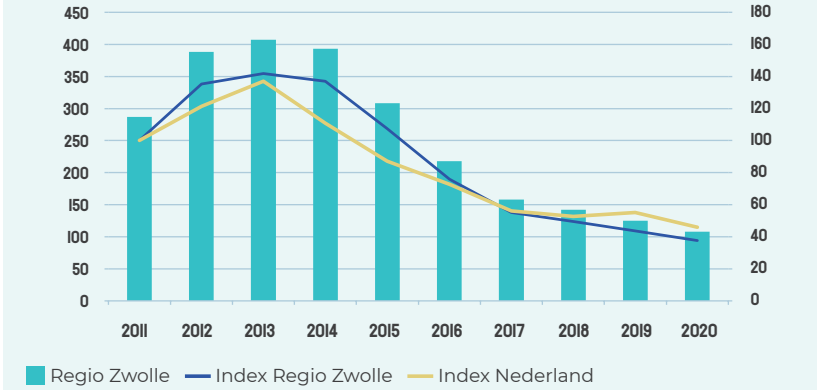
¹³ CPB (2021). Macro Economische Verkenning 2022. Den Haag: Centraal Planbureau.

¹⁴ De Volkskrant (2021). 'Aantal faillissementen in 2021 tot nu toe historisch laag'. 6 augustus 2021.

FIGUUR 1.3j

FAILLISSEMENTEN IN REGIO ZWOLLE EN NEDERLAND

In absolute aantallen (balken en linker as) en Index 2011=100 (lijnen en rechter as); 2011–2020

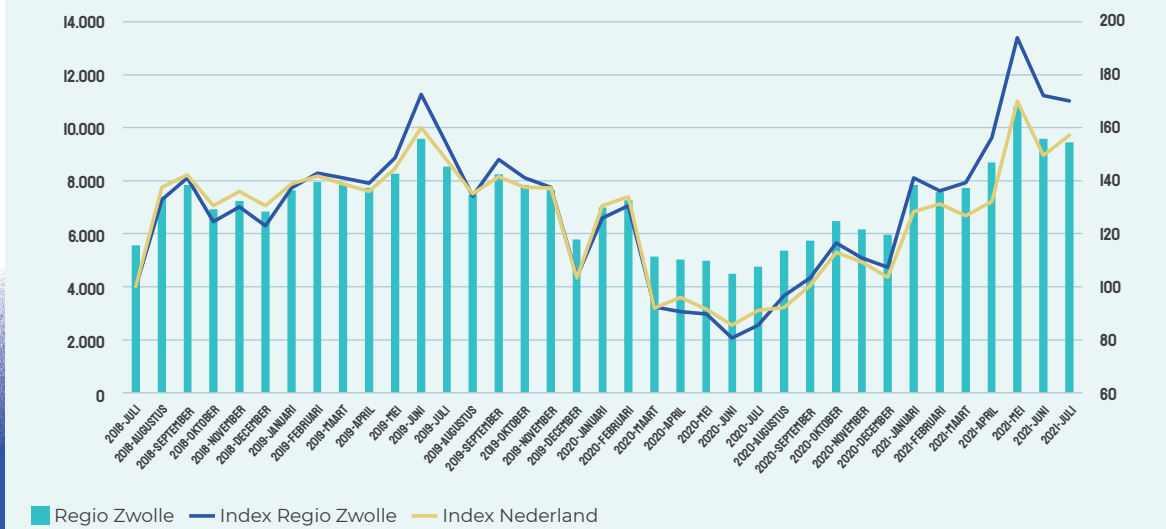

Bron: CBS/waarstaatjegemeente.nl (bewerking: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

FIGUUR 1.3k

ONLINE OPENSTAANDE VACATURES IN DE ARBEIDSMARKTREGIO REGIO ZWOLLE EN NEDERLAND

In absolute aantallen (balken en linker as) en Index 2018-juli=100 (lijnen en rechter as); 2018-juli–2021-juli (per maand)

Bron: UWV/ArbeidsmarktInzicht.nl (bewerking: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

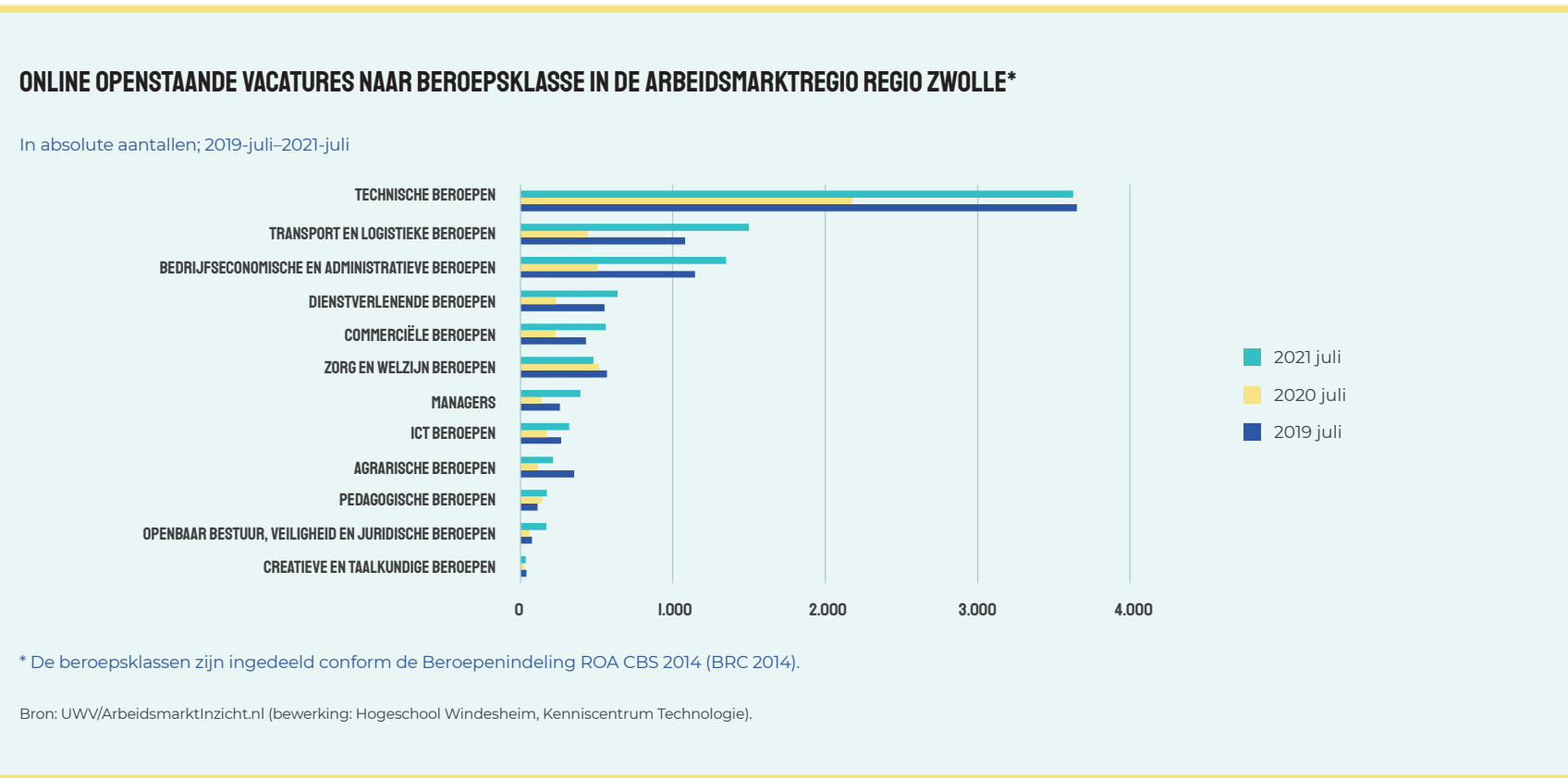
We zien dat voor vrijwel alle beroepsklassen in de arbeidsmarktregio Regio Zwolle geldt dat het aantal vacatures weer terug is op het niveau van voor de coronacrisis (zie figuur 1.3l). ¹⁵ Met 1.450 meer openstaande vacatures eind juli 2021 ten opzichte van een jaar eerder, is de absolute toename het grootst voor technische beroepen. Relatief gezien staat deze beroepsklasse in de middenmoot als het om de mate van stijging gaat (66 procent). De grootste relatieve stijging is gemeten voor de beroepsklasse transport en logistiek. Met 1.499 openstaande vacatures eind juli 2021, was het aantal openstaande vacatures in deze beroepsklasse 241 procent hoger dan een jaar eerder. Voor het grootste deel van de beroepsklassen is het aantal openstaande vacatures meer dan verdubbeld: managers (+190 procent), openbaar bestuur, veiligheid en juridische beroepen (+188 procent), dienstverlenende beroepen

(+170 procent), bedrijfseconomische en administratieve beroepen (+167 procent) en commerciële beroepen (+144 procent).

Arbeidsmarkt onder hoogspanning

Dat de regionale arbeidsmarkt in toenemende mate overspannen raakt is goed te zien aan de spanningsindicator. De spanningsindicator is een maat die de krapte (spanning) op de arbeidsmarkt weergeeft. Een lage spanning betekent dat het voor werkgevers gemakkelijk is om een vacature te vervullen. Het aantal kortdurend werklozen (<6 maanden) met een passende opleiding is dan groter dan het aantal vacatures. Een hoge spanning betekent dat kortdurend werklozen bij wijze van spreken de banen voor het uitzoeken hebben. Is de spanningsindicator 1, dan is de arbeidsmarkt in evenwicht.

FIGUUR 1.3l

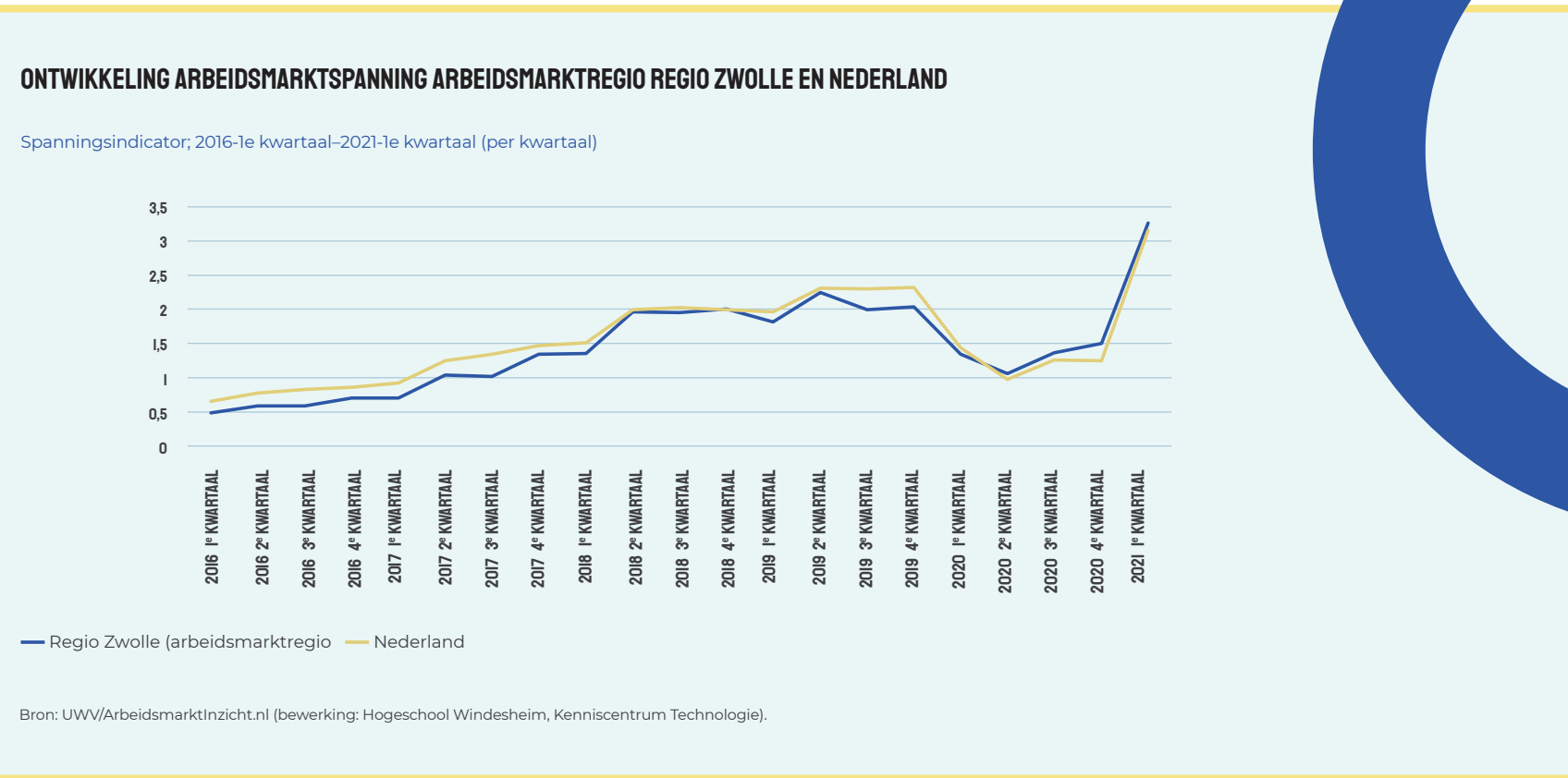
¹⁵ De beroepsklassen zijn ingedeeld conform de Beroepenindeling ROA CBS 2014 (BRC 2014). Deze indeling is afgeleid van de International Standard Classification of Occupations 2008 (ISCO 2008) en wordt sinds 2014 gebruikt in statistieken over de arbeidsmarkt. De ISCO is de internationale beroepenclassificatie van de International Labour Organisation (ILO). Meer details zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/11/meer-mensen-wisselen-van-beroep/beroepsklasse>.

REGIO ZWOLLE: REGIONAAL SAMENWERKINGSVERBAND EN ARBEIDSMARKTREGIO

De Regio Zwolle Monitor brengt de economische ontwikkeling in beeld van Regio Zwolle. Cijfers zijn zoveel als mogelijk gepresenteerd voor het gebied van de tweeëntwintig samenwerkende gemeenten, verenigd in het regionale samenwerkingsverband Regio Zwolle. Op het gebied van arbeidsmarktinformatie zijn data, veelal ontsloten via het UWV, niet zelden alleen beschikbaar op het ruimtelijk schaalniveau van arbeidsmarktregio's. In het geval van Regio Zwolle overlapt de gelijknamige arbeidsmarktregio gedeeltelijk het samenwerkingsverband van de tweeëntwintig gemeenten.

Tot de arbeidsmarktregio Regio Zwolle behoren de volgende veertien gemeenten: Dalfsen, Hardenberg, Hattem, Heerde, Kampen, Meppel, Oldebroek, Ommen, Raalte, Staphorst, Steenwijkerland, Westerveld, Zwartewaterland en Zwolle. In deze editie van de Regio Zwolle Monitor is enkele keren cijfermateriaal geaggregeerd op arbeidsmarktregio gebruikt. Bij de presentatie en bespreking van de betreffende cijfers is zo duidelijk mogelijk vermeld op welk ruimtelijk schaalniveau de cijfers betrekking hebben.

FIGUUR 1.3m

De afgelopen kwartalen is de krapte op de arbeidsmarkt in zowel Regio Zwolle als Nederland explosief gestegen. Dit is vooral het gevolg van een economie die zich in rap tempo opent na een periode beperkende coronamaatregelen. Van een situatie op de arbeidsmarkt in 2020 die zich kenmerkte door halvering van het aantal openstaande vacatures en een toename van het aantal werklozen, is in het eerste kwartaal van 2021 geen sprake meer (in hoofdstuk 2.2 gaan we nader in op ontwikkelingen aan de aanbodkant van de arbeidsmarkt). In figuur 1.3m is te zien dat de spanningsindicator voor Regio Zwolle is gestegen tot 3,3 en voor Nederland tot 3,2 punten. De recente hoogspanning op de arbeidsmarkt overtreft daarmee de spanning van eind 2019, vlak voor de uitbraak van de coronapandemie.

FIGUUR 1.3n

ARBEIDSMARKTSPANNING NAAR BEROEPSKLASSE ARBEIDSMARKTREGIO
REGIO ZWOLLE EN NEDERLAND

Scores spanningsindicator arbeidsmarkt per beroepsklasse; 2021-1e kwartaal

BEROEPSKLASSE	REGIO ZWOLLE	NEDERLAND
Agrarische beroepen	2,1	1,4
Bedrijfseconomische en administratieve beroepen	2,3	1,7
Commerciële beroepen	1,3	1,1
Creatieve en taalkundige beroepen	0,5	0,4
Dienstverlenende beroepen	1,1	0,7
ICT beroepen	4,8	5,9
Managers	1,5	1,1
Openbaar bestuur, veiligheid en juridische beroepen	3,6	1,8
Pedagogische beroepen	0,9	1,1
Technische beroepen	2,3	2,5
Transport en logistiek beroepen	1,6	1,4
Zorg en welzijn beroepen	1,9	2,0
Totaal	3,3	3,2

ruimgemiddeldkrapzeer krap

Bron: UWV/ArbeidsmarktInzicht.nl (bewerking: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

De spanning (krapte) verschilt per beroepsklasse. In het eerste kwartaal van 2021 was voor het leeuwendeel van de beroepsklassen in Regio Zwolle de arbeidsmarktsituatie als krap te typeren (zie figuur 1.3n). Het aantal beroepsklassen met een krappe arbeidsmarkt in Regio Zwolle overtrof het landelijke aantal. Op landelijk niveau waren er meer beroepsklassen met een gemiddeld arbeidsmarktspanning. Voor de beroepsklasse ICT beroepen is de arbeidsmarktsituatie, zowel voor Regio Zwolle als landelijk, zeer krap. Alleen voor creatieve en taalkundige beroepen is de arbeidsmarkt ruim.

1.4 Sectorstructuur

Dienstverlenende sectoren steeds bepalender

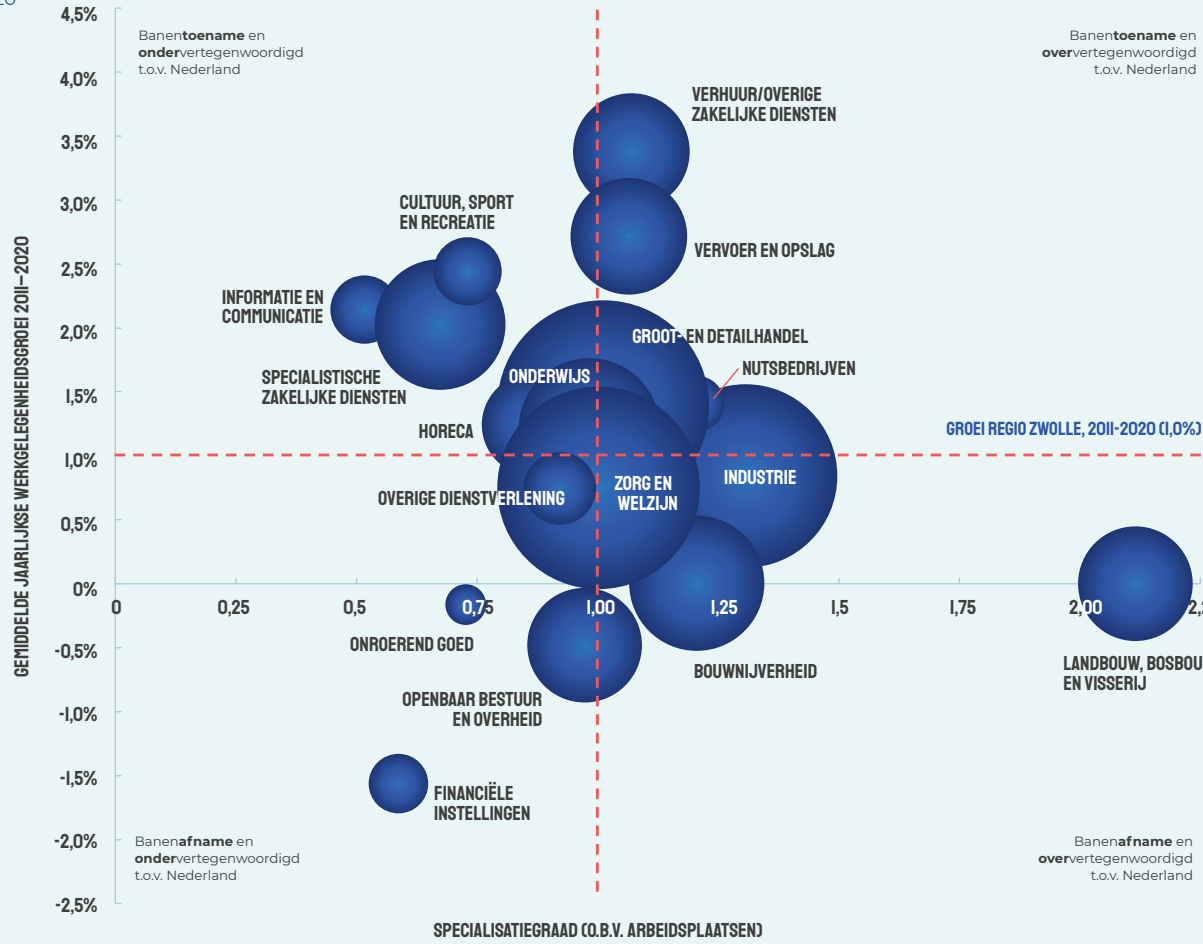
De sectorstructuur van Regio Zwolle beschrijven we aan de hand van het specialisatiepatroon, omvang en groei van de werkgelegenheid naar sector. Bij de specialisatiegraad gaat het erom in hoeverre sectoren in Regio Zwolle zijn oververtegenwoordigd in vergelijking met de structuur van de Nederlandse economie (zie tekstbox ‘Specialisatiegraad’). Sectoren met een oververtegenwoordiging in Regio Zwolle zijn sectoren die de regio kenmerken en waar het in uitblinkt. De beschrijving van de structuur en specialisatie van de regio is gebaseerd op gegevens van 2020 met als peildatum 1 april, het moment waarop de coronapandemie nog maar net was losgebarsten en eventuele doorwerking in de werkgelegenheid nog niet of nauwelijks meetbaar was. Meer recente gegevens zijn op het niveau van de regio niet beschikbaar op het moment van vervaardiging van deze editie van de monitor.

Figuur 1.4a beschrijft het economische specialisatiepatroon in 2020 en de werkgelegenheidsgroei, over de gehele periode 2011–2020, in Regio Zwolle. De horizontale positie van de bollen drukt de mate van specialisatie op basis van het aantal arbeidsplaatsen uit van de betreffende sector. De verticale positie drukt de gemiddelde werkgelegenheidsgroei uit. Verder weerspiegelt de grootte van de bollen de absolute omvang van de betreffende sectoren in aantal banen; het geeft weer in welke sectoren de werkgelegenheid in Regio Zwolle zich concentreert. De figuur is op te delen in vier kwadranten die gevormd worden door (i) het aandeel van iedere sector in de werkgelegenheid in Regio Zwolle ten opzichte van overig Nederland, de specialisatiegraad (verticale stippellijn) en (ii) de groei van de werkgelegenheid in Regio Zwolle (horizontale stippellijn). Ten opzichte van Nederland als geheel is Regio Zwolle sterk gespecialiseerd in de sectoren aan de rechterzijde van de verticale stippellijn.

FIGUUR 1.4a

SPECIALISATIEPATROON EN GROEI REGIO ZWOLLE (STANDAARD BEDRIJFSINDELING (SBI))¹⁶

Specialisatiegraad (op basis van arbeidsplaatsen), 2020 (horizontale as); gemiddelde werkgelegenheidsgroei per jaar in %, 2011–2020 (verticale as); aantal arbeidsplaatsen per sector (grootte bol), 2020

Bron: BIRO, DWE, PWE, Vestigingenregister Flevoland (bewerking: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

SPECIALISATIEGRAAD

De grootte van een sector, in dit geval uitgedrukt in werkgelegenheid, zegt op zichzelf nog weinig over de mate van specialisatie van de regio in de betreffende sector ten opzichte van de rest van Nederland. Om een indruk te krijgen van de mate van specialisatie van een sector, en dus de concurrentiekracht ten opzichte van de rest van Nederland, wordt de specialisatiegraad per sector berekend (ook wel het locatiequotiënt genoemd).

De specialisatiegraad drukt de relatieve positie uit die elke sector in Regio Zwolle inneemt ten opzichte van de Nederlandse economie. Het is de verhouding tussen het sectorale aandeel in de regionale economie in vergelijking met het nationale aandeel van die sector. In dit geval gaat het om het aandeel arbeidsplaatsen. De specialisatiegraad geeft zodoende de relatieve over- of ondervertegenwoordiging aan van een sector in de economie in Regio Zwolle (in termen van arbeidsplaatsen). Een specialisatiegraad hoger dan 1 zegt dat de betreffende sector relatief oververtegenwoordigd is, ofwel dat er sprake is van een sterke concurrentiepositie op dit terrein.

¹⁶ De Standaard Bedrijfsindeling (SBI) biedt een hiërarchische indeling van alle economische activiteiten, ofwel alle op de productie van goederen of diensten gerichte activiteiten, zowel van het bedrijfsleven als van de overheid. Meer gedetailleerde informatie en achtergronden over de SBI zijn beschikbaar op: <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/methoden/classificaties/overzicht/sbi/default.htm>.

Het beeld dat naar voren komt uit figuur 1.4a, voor wat betreft de economische specialisatie van Regio Zwolle, is dat de economische structuur van Regio Zwolle divers is en dat deze vrij sterk lijkt op de structuur van Nederland als geheel; het merendeel van de sectoren ligt qua specialisatiegraad rond de 1. Weinig sectoren in Regio Zwolle zijn relatief sterk oververtegenwoordigd dan wel sterk ondervertegenwoordigd. Uitzondering is de agrarische sector. In 2020 was 5,3 procent van het totaal aantal arbeidsplaatsen in Regio Zwolle te vinden in de sector Landbouw, bosbouw en visserij. In de rest van Nederland lag dit aandeel op 2,5 procent. Dit resulteert in een relatief hoge specialisatiegraad (2,1), weerspiegeld in de positie aan de rechterzijde van de figuur. De agrarische sector is daarentegen geen groeier qua werkgelegenheid. In 2011 waren er net zoveel agrarische banen als in 2020, terwijl de totale regionale werkgelegenheid in dezelfde periode groeide met gemiddeld 1 procent per jaar. Voor de overige sectoren ter rechterzijde van de verticale stippellijn geldt eveneens dat ze qua aantal arbeidsplaatsen, hoewel in veel mindere mate dan landbouw, bovengemiddeld vertegenwoordigd zijn in Regio Zwolle. Dit zijn sectoren waarin de regio een (licht) concurrentievoordeel heeft. Afgaand op de grootte van de bollen wordt duidelijk dat de regionale werkgelegenheid zich met name concentreert in de sectoren Groot- en detailhandel, Zorg en welzijn en Industrie. Bij elkaar nemen deze drie sectoren 46 procent van de werkgelegenheid in Regio Zwolle voor hun rekening – een aandeel dat vrij constant is gebleken over de afgelopen jaren. Daar moet wel bij worden opgemerkt dat dit vooral te danken is aan de bovengemiddelde groei van de Groot- en detailhandel (1,4 procent). De Industrie en Zorg groeiden tussen 2011 en 2020 minder hard, met respectievelijk 0,8 en 0,7 procent per jaar. In de relatief bescheiden groei van de industriesector en de achterblijvende groei van de agrarische sector komt de voortgaande verdienstelijking van de economie tot uiting. Een verschuiving van landbouw- en industrie-gerelateerde werkgelegenheid naar meer personen werkzaam in de diensten; een verschuiving die in het hele land te zien is. Tekenend is dan ook dat de snelste groei tussen 2011 en 2020 plaatsvond in de sector Verhuur/overige zakelijke dienstverlening (gemiddeld 3,4 procent per jaar). Maar ook in sectoren als Cultuur, sport en recreatie, Specialistische zakelijke diensten, Vervoer en opslag, Informatie en communicatie en Groot- en detailhandel lag de groei ruim boven het gemiddelde.

Om na te gaan of de sectoren in Regio Zwolle zich de afgelopen negen jaar in dezelfde mate ontwikkeld hebben als elders in Nederland, hebben we de gemiddelde jaarlijkse werkgelegenheidsgroei per sector tegen elkaar afgezet (zie figuur 1.4b). Dan blijkt dat de totale economie van Regio Zwolle, in termen van werkgelegenheid, gemiddeld sneller is gegroeid dan de economie van Nederland als geheel. Tussen 2011 en 2020 groeide de werkgelegenheid in Regio Zwolle met gemiddeld 1,0 procent per jaar. Op landelijk niveau was er gemiddeld over dezelfde periode sprake van een iets lagere jaarlijkse groei van het aantal arbeidsplaatsen (0,7 procent). Ook is te zien dat de grootste verschillen zitten bij de sectoren Verhuur/overige zakelijke diensten, Groot- en detailhandel, Industrie, Vervoer en opslag en Nutsbedrijven. Daarnaast zag ook een aanzienlijk deel van de overige sectoren het aantal banen sneller stijgen in Regio Zwolle dan in Nederland in zijn geheel. Uit deze variatie in groei wordt het al eerder vastgestelde beeld van Regio Zwolle bevestigd: het heeft een brede basis aan activiteiten waarop het goed presteert, maar het excelleert niet nadrukkelijk op één of enkele terreinen. Er zijn dan ook relatief weinig sectoren in Regio Zwolle die minder snel groeiden ten opzichte van Nederland.

Veel sectoren groeiden in Regio Zwolle sneller dan in de rest van Nederland. In enkele van die sectoren was er sprake van een negatieve ontwikkeling tussen 2011 en 2020 (zie ook figuur 1.4a). Zo is de werkgelegenheid in de sectoren Openbaar bestuur en overheid en Financiële instellingen in Regio Zwolle gedaald, zelfs sneller dan landelijk. In de sector Onroerend goed nam het aantal banen ook af in Regio Zwolle, terwijl landelijk juist het aantal banen toenam.

E-commerce blijft spectaculair groeien

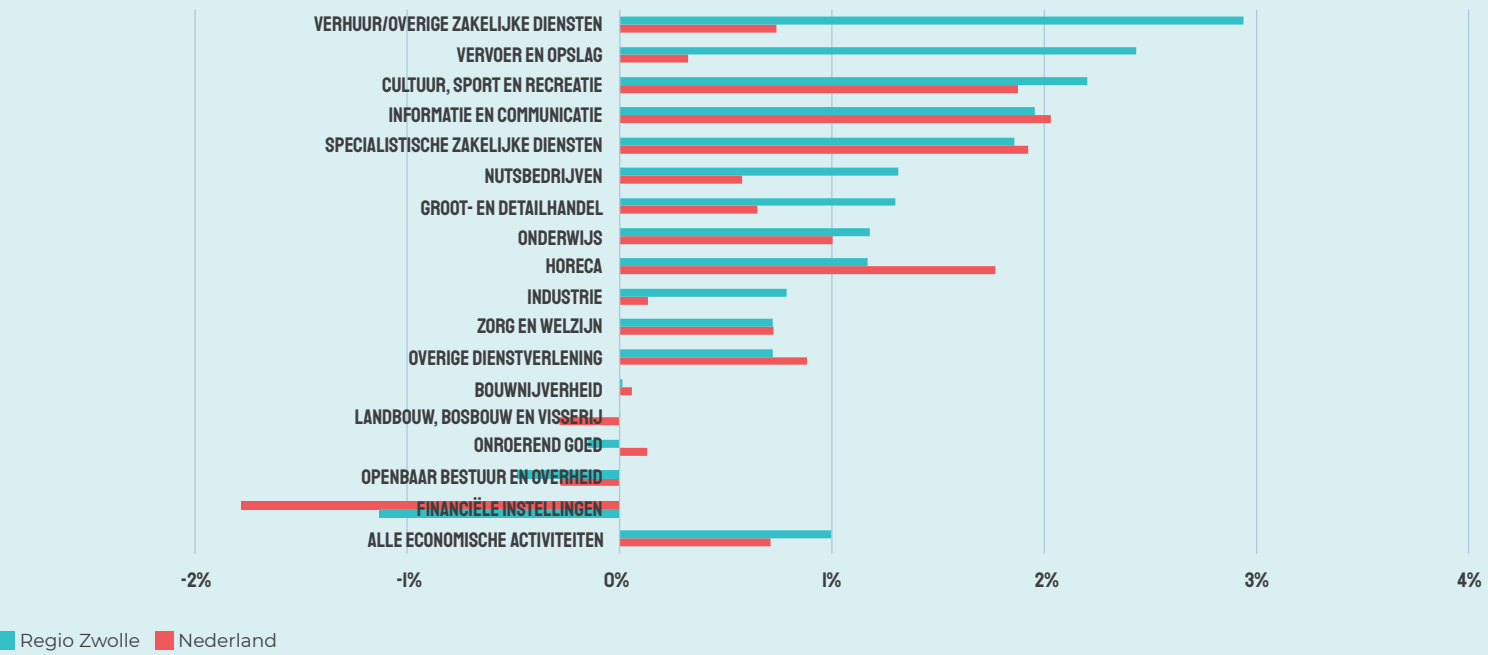
In overeenstemming met de economische agenda van Regio Zwolle 2018–2022, opgesteld en gecoördineerd in de Economic Board Regio Zwolle, focust de Agenda voor Regio Zwolle op een aantal specifieke sectoren. Oorspronkelijk gaat het om de bewezen sectoren Agro-Food, Health en Kunststoffen en de voor de regio als veelbelovend aangeduide sectoren E-commerce, Logistiek en Vrijtijdseconomie.¹⁷ Slimme maakindustrie is later eveneens benoemd als veelbelovende sector dan wel veelbelovende trend. Een deel van de regionale bewezen en veelbelovende sectoren (verder regionale

17 Economic Board Regio Zwolle (2018). Economische agenda Regio Zwolle 2018–2022. Zwolle: Economic Board Regio Zwolle. Beschikbaar via: <http://ebrz.nl/economischeagenda/>.

FIGUUR 1.4b

GEMIDDELDE JAARLIJKSE GROEI PER SECTOR IN REGIO ZWOLLE EN NEDERLAND (STANDAARD BEDRIJFSINDELING (SBI))

Gemiddelde jaarlijkse werkgelegenheidsgroei per sector in %; 2011–2020

Bron: BIRO, DWE, PWE, Vestigingenregister Flevoland (bewerking: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

focussectoren genoemd), die in deze editie van de monitor aan bod komen, sluiten qua afbakening aan op hun nationale evenknie, de nationale topsectoren. Het betreft de sectoren Agro-Food, Logistiek en Slimme maakindustrie, waarbij laatstgenoemde is afgebakend conform de definities van de nationale topsector HTSM (High Tech Systems and Materials).¹⁸ Voor E-commerce, Health, Kunststoffen en Vrijtijdseconomie wordt een eigen

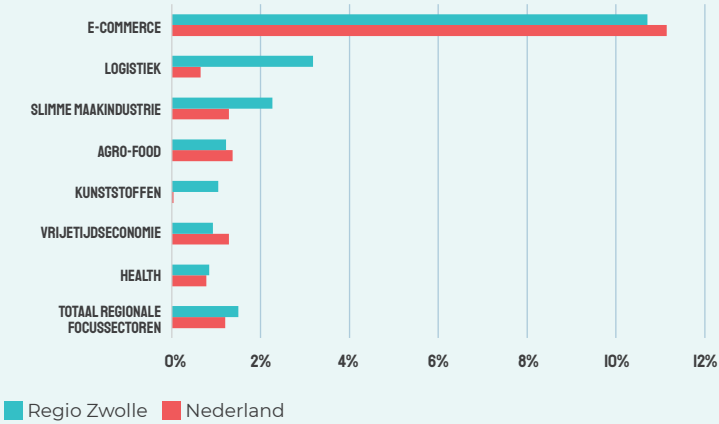
definitie gehanteerd, passend bij het regionale schaalniveau en de economische structuur van de regio. In 2020 waren ruim 212.000 mensen in Regio Zwolle werkzaam in één van de zeven regionale focussectoren. Dit komt overeen met 52 procent van de totale regionale werkgelegenheid. In vergelijking met 2011 waren in 2020 29.000 personen extra werkzaam in een regionale focussector, een gemiddelde jaarlijkse groei van 1,5 procent.

18 CBS (2017). Monitor topsectoren. Methodebeschrijving en tabellenset. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

FIGUUR 1.4c

GEMIDDELDE JAARLIJKSE GROEI PER SECTOR IN REGIO ZWOLLE EN NEDERLAND (REGIONALE FOCUSSECTOREN)

Gemiddelde jaarlijkse werkgelegenheidsgroei per sector in %, 2011–2020.

Bron: BIRO, DWE, PWE, Vestigingenregister Flevoland (bewerking: Provincie Overijssel en Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

In dezelfde periode groeide de totale werkgelegenheid in Regio Zwolle jaarlijks met gemiddeld 1,0 procent.

In figuur 1.4c is te zien hoe de werkgelegenheid in de regionale focussectoren zich de afgelopen jaren ontwikkeld heeft. Daarbij tonen we ook de ontwikkeling op landelijk niveau. De meetperiode loopt tot en met 2020 (peildatum 1 april), meer recente data zijn op moment van vervaardiging van de monitor niet beschikbaar. Zowel op regionaal niveau als op landelijk niveau zien we dat de zeven focussectoren over de periode 2011–2020 gegroeid zijn. De regionale ontwikkeling overtreft de landelijk ontwikkeling; 1,5 procent tegenover 1,2 procent. De sectoren Logistiek, Slimme Maakindustrie, Kunststoffen en Health zijn harder gegroeid in Regio Zwolle dan op landelijk niveau. Daartegenover staat de sectoren E-commerce, Agro-Food en Vrijtijdseconomie gemiddeld minder hard gegroeid zijn in Regio Zwolle dan

landelijk. Een verschil dat er met name uitspringt betreft de sector E-commerce. In Regio Zwolle nam de werkgelegenheid in deze sector met 10,7 procent voor regionale maatstaven bovengemiddeld hard toe. Landelijk groeide de werkgelegenheid in de sector E-commerce nog harder, met gemiddeld 11,1 procent.

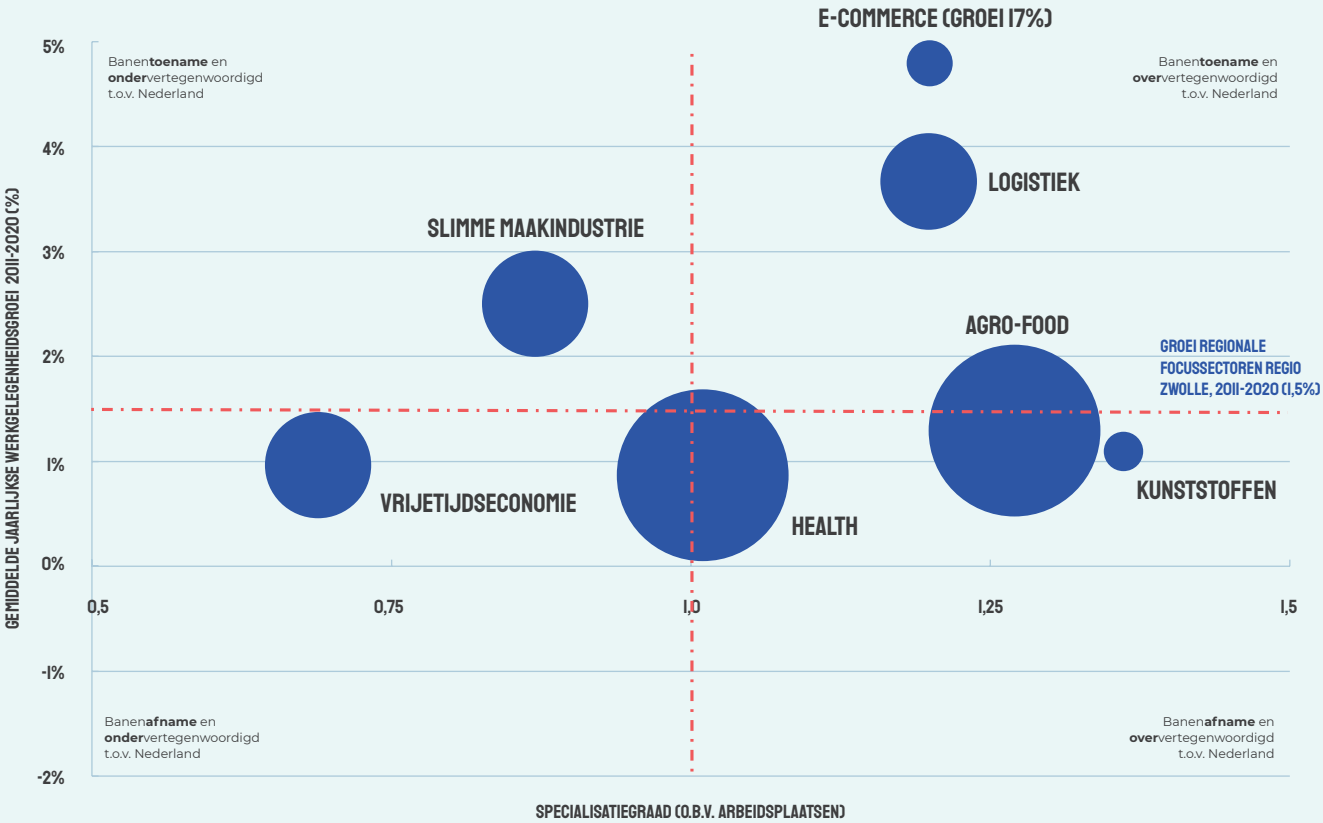
Om meer inzicht te krijgen in de relatieve positie van de focussectoren in Regio Zwolle ten opzichte van de Nederlandse structuur in focussectoren, hebben we ook de specialisatiegraden (op basis van arbeidsplaatsen) berekend. Figuur 1.4d geeft weer in welke mate Regio Zwolle gespecialiseerd is als het om de bewezen en veelbelovende focussectoren gaat (horizontale as), gecombineerd met de absolute omvang van de betreffende focussectoren (weerspiegeld in de grootte van de bollen) en de gemiddelde jaarlijkse werkgelegenheidsgroei, over de periode 2011–2020 (verticale as). Vijf van de zeven focussectoren zijn rechts van de verticale stippellijn gepositioneerd; zij zijn in verschillende mate oververtegenwoordigd in de totale economie van Regio Zwolle, ten opzichte van Nederland. Kunststoffen is verhoudingsgewijs het sterkst oververtegenwoordigd in Regio Zwolle. Er is sprake van een hoge mate van specialisatie waarmee een uiting wordt gegeven van regionale productievoordelen en daarmee een bepaalde mate van concurrentiekracht. Kunststoffen is daarentegen met ruim 3.000 arbeidsplaatsen het kleinst in termen van werkgelegenheid. Een iets minder hoge specialisatiegraad maar de afgelopen jaren explosief gegroeid is de sector E-commerce. Bedrijfsactiviteiten die hieronder vallen zijn online-retail en dienstverlening aan webwinkels. In 2011 bedroeg het aantal arbeidsplaatsen 1.800. Vanaf toen is het aantal arbeidsplaatsen met gemiddeld 17 procent per jaar gegroeid, wat in 2020 heeft geresulteerd in 5.100 arbeidsplaatsen. Een andere bovengemiddeld aanwezige sector die stevig groeide is Logistiek. Over de gehele periode 2011–2020 groeide het aantal arbeidsplaatsen in de Logistiek met gemiddeld 3,7 procent per jaar. Het overtrof hiermee zowel de gemiddelde regionale als landelijke groei.

Figuur 1.4d benadrukt ook het belang van de sector Agro-Food voor Regio Zwolle. Met 70.000 arbeidsplaatsen en een stevige specialisatie speelt Regio Zwolle op dit gebied een voortrekkersrol; iets wat ook naar voren komt bij de agrarische sector, wanneer de regionale economie wordt ingedeeld volgens de SBI-indeling (zie figuur 1.4a). Anders is dat Agro-Food een veel breder palet aan activiteiten omvat (waaronder primaire productie, vervaardiging van voedingsmiddelen, kunstmeststoffen en landbouwchemicaliën, handel in landbouwproducten en biotechnologische ontwikkeling).¹⁹ Een ander fundament onder de regionale economie is Health. Hoewel deze als bewezen focussector verhoudingsgewijs

FIGUUR 1.4d

SPECIALISATIEPATROON EN GROEI REGIO ZWOLLE (REGIONALE FOCUSSECTOREN)

Specialisatiegraad (op basis van arbeidsplaatsen), 2020 (horizontale as); gemiddelde werkgelegenheidsgroei per jaar in %, 2011–2020 (verticale as); aantal arbeidsplaatsen per sector (grootte bol), 2020*

* Omwille van de leesbaarheid van de figuur is de positie van bol die correspondeert met E-commerce aangepast.

Bron: BIRO, DWE, PWE, Vestigingenregister Flevoland (bewerking: Provincie Overijssel en Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

19 Meer details zie: CBS (2017). Monitor topsectoren. Methodebeschrijving en tabellenset. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

nauwelijks bovengemiddeld aanwezig is in de regio en relatief traag groeide, verschaft het werk aan 65.000 mensen.

De andere focussectoren, Slimme Maakindustrie en Vrijtijdseconomie, blijken qua aantal banen ondervertegenwoordigd te zijn ten opzichte van Nederland als geheel. Maar Slimme maakindustrie scoorde bovengemiddeld waar het groei betrof. In de periode 2011–2020 is de werkgelegenheid in deze sector met ruim 5.000 banen toegenomen, een gemiddelde groei van 2,5 procent per jaar. Het gaat dan onder andere om banen in diverse maakindustrieën zoals de machine- en systeemindustrie, metaalindustrie, automotive en materiaaltechnologie. Vrijtijdseconomie was in 2020 goed voor ruim 24.000 banen. Het is een brede sector die zijn basis vindt in recreatie en toerisme. Onder Vrijtijdseconomie vallen deelsectoren zoals cultuur, recreatie,

logiesverstrekking, sport en handel in sport- en reisartikelen.²⁰ In de periode 2011–2020 groeide het aantal banen in deze brede sector met gemiddeld 1 procent per jaar. Daarmee bleef het achter bij het regionale gemiddelde. Daarnaast zagen we eerder in figuur 1.4c dat Vrijtijdseconomie gemiddeld minder hard gegroeid is in Regio Zwolle dan landelijk.

1.5 Internationalisering

Export opgekrabbeld in 2020

In 2020 bedroeg de waarde van de totale export van goederen, inclusief wederuitvoer, € 18,3 miljard; een stijging van 4,9 procent ten opzichte van een jaar eerder (figuur 1.5a, linker diagram). Dit mag opmerkelijk genoemd worden

gezien de uitbraak van het coronavirus, en de ontwrichting van economie en samenleving die dit tot gevolg had. Opgemerkt moet worden dat 2019 een matig jaar was voor de export vanuit Regio Zwolle. De dip in de export van dat jaar, is in 2020 nagenoeg goedgemaakt; de totale export ligt een fractie onder het niveau van 2018. Als we naar de landelijke cijfers kijken, dan zien we daarentegen wel een daling ten opzichte van een jaar eerder. In 2020 slonk de nationale export (inclusief wederuitvoer) met 4,0 procent tot een waarde van € 344 miljard (figuur 1.5a, rechter diagram).

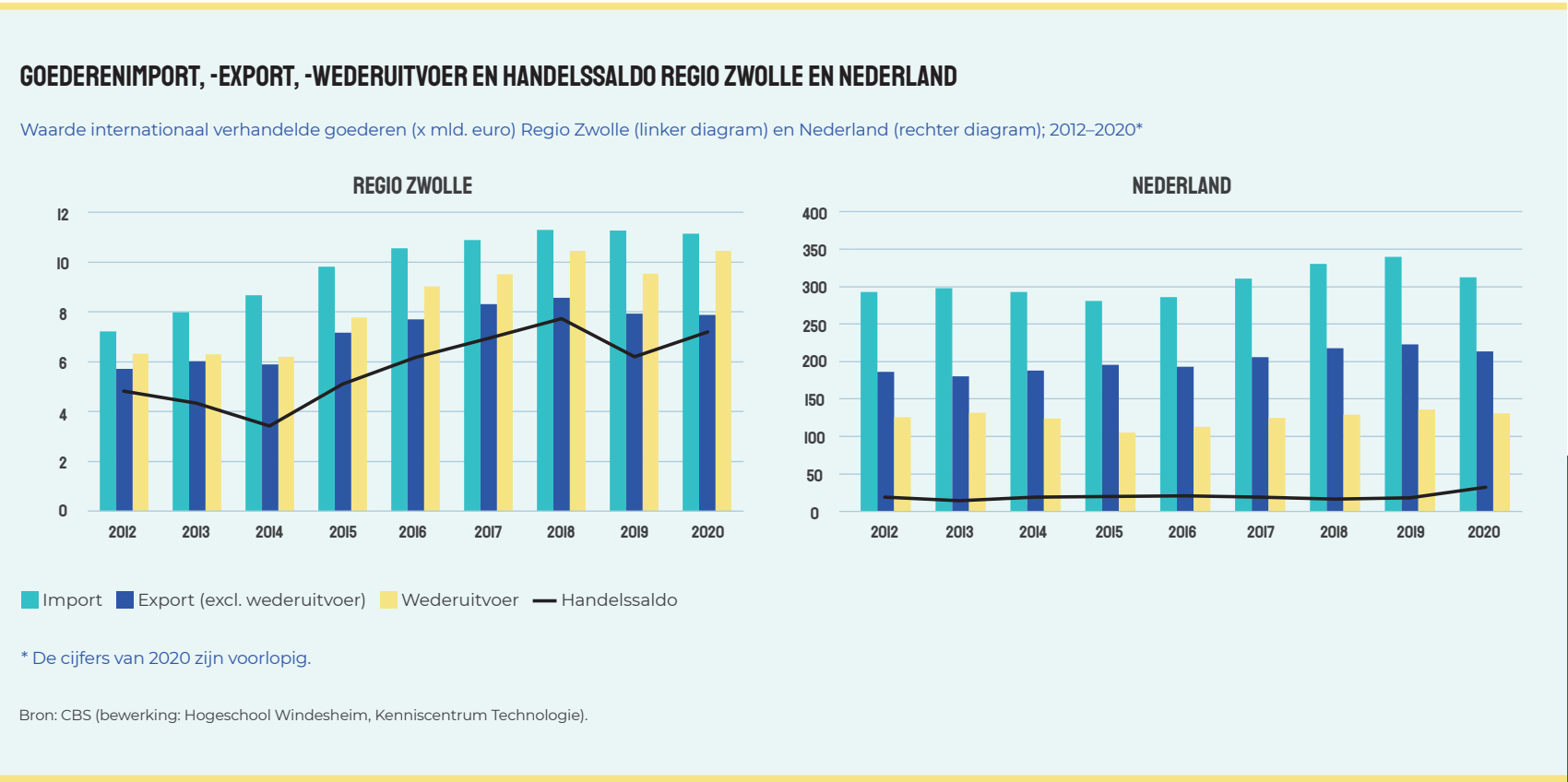
Niet alleen de ontwikkeling, ook de samenstelling van de export van Regio Zwolle wijkt – structureel – af van die van Nederland als geheel. Een bovengemiddeld groot deel van de export vanuit Regio Zwolle bestaat uit wederuitvoer. Dat zijn goederen die via Nederland – of Regio Zwolle –

vervoerd worden en daarbij (tijdelijk) eigendom worden van een ingezetene. Doorgaans zijn het goederen die worden ingevoerd en het land in (vrijwel) onbewerkte staat weer verlaten. In 2020 bestond 57 procent van de totale export uit Regio Zwolle uit wederuitvoer, een jaar eerder was dit 54 procent. In absolute termen is de regionale wederuitvoer met 9,5 procent toegenomen ten opzichte van een jaar eerder. Landelijk was het aandeel wederuitvoer in de totale exportwaarde aanzienlijk lager, namelijk 38 procent. Ten opzichte van een jaar eerder is de landelijke wederuitvoer in 2020, in lijn met de totale landelijke exportontwikkeling, met zo'n 3,5 procent gedaald. De geconstateerde toename van de export vanuit Regio Zwolle in 2020 was vrijwel in zijn geheel toe te schrijven aan de groei van de wederuitvoer. Het hoge aandeel wederuitvoer tekent de openheid van de economie en de draaischijffunctie die de regio heeft in het transport van het ene naar het andere buitenland. Daarom is het des te opvallender dat in coronajaar 2020, waarin de openheid van economieën onder druk is komen te staan en dat daardoor regio's die bovengemiddeld leunen op doorvoer potentieel extra kwetsbaar zijn, juist de wederuitvoer uit Regio Zwolle bovengemiddeld is gestegen.

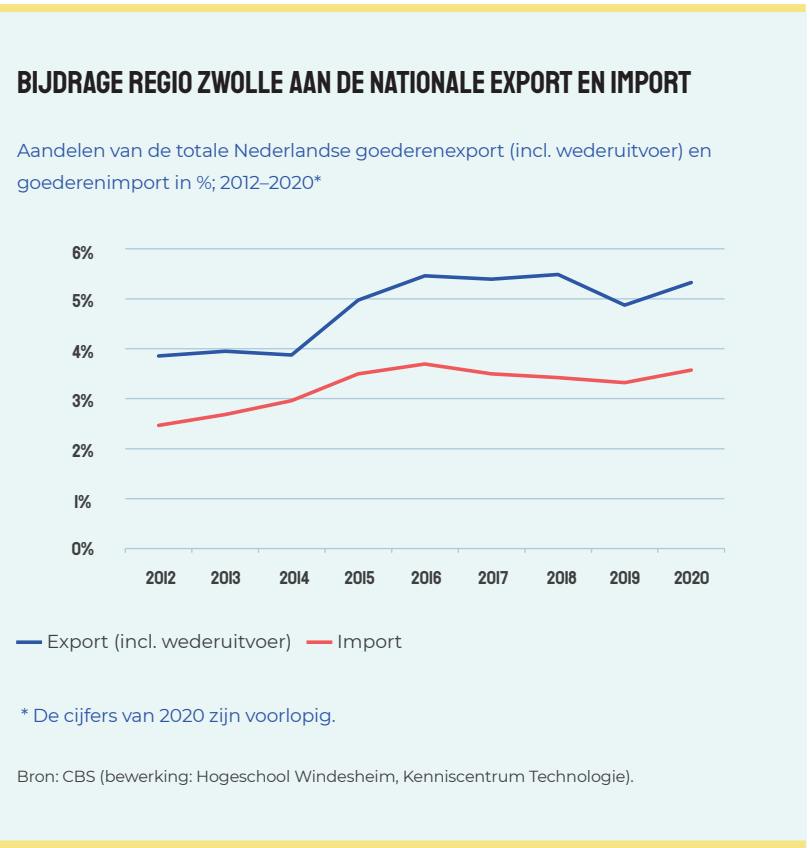
Voor wat betreft de invoer van goederen in Regio Zwolle bleek er sprake van een afname – hoewel deze beperkt was. In 2020 bedroeg de waarde van de totale import van goederen € 11,1 miljard; een daling van 1,2 procent ten opzichte van 2019. Ter vergelijking: landelijk daalde in dezelfde periode de importwaarde met 8,2 procent. De licht gedaalde import en de toename van de export (inclusief wederuitvoer) hebben geresulteerd in een toename van het regionale handelssaldo. In 2020 was het saldo van export en import € 7,2 miljard, terwijl het een jaar eerder € 6,1 miljard bedroeg.

Dat de export vanuit Regio Zwolle is gegroeid en de totale export op landelijke niveau is gedaald, is logischerwijs terug te zien in de ontwikkeling van het regionale aandeel in de totale nationale export (zie figuur 1.5b). Na een dip in 2019, is in 2020 het aandeel gestegen naar 5,3 procent. Dit aandeel is fors als het wordt afgezet tegen de 3,8 procent die de totale economie van Regio Zwolle bijdraagt aan de nationale economie (zie hoofdstuk 1.2). Het aandeel van Regio Zwolle in de nationale import ligt daarentegen iets lager. In 2020 was dit aandeel zo'n 3,6 procent.

FIGUUR 1.5a

FIGUUR 1.5b

20 De afbakening van de regionale topsector is gebaseerd op de gebruikte sbi-codes uit de notitie De landelijke R&T Standaard, Notitie over bepalen bestedingen en werkgelegenheid in de vrijetijdsector op provinciaal niveau, die is ontwikkeld door het Interprovinciaal Overleg (IPO), 2009.

Export naar China rukt op, maar Duitsland blijft dalen

We zagen dat de export vanuit Regio Zwolle in 2020 is opgekrabbeld. De groei komt met name op het conto van de toegenomen export naar de ‘rest van de wereld’ (zie figuur 1.5c). Als we kijken naar afzonderlijke landen, dan zien we een relatief grote toename van de export naar China (13 procent) en een relatief beperkte toename naar België (2 procent), ten opzichte van een jaar eerder. Dat de handel met China relatief hard is gegroeid komt door het vlotte herstel van de Chinese economie na de coronadip in het eerste kwartaal van 2020. In tegenstelling tot veel landen liet de Chinese economie over heel 2020 uiteindelijk een groei zien van 2,3 procent. ²¹ De waarde van de export van goederen naar alle overige onderscheiden landen en landengroepen nam daarentegen af in 2020. Een vijfde van de export vanuit Regio Zwolle heeft Duitsland als bestemming, daarmee vormt het de belangrijkste buitenlandse afzetmarkt van ondernemers uit de regio. Desondanks zette de in 2019 begonnen daling van de export – hoewel iets minder scherp – door in 2020. Ten opzichte van 2019 is de waarde van de export naar Duitsland in 2020 met 8 procent afgenomen; van € 3,5 miljard naar € 3,3 miljard. Over heel 2020 kromp de Duitse economie met 5 procent, een krimp die groter was dan die van de Nederlandse economie (–4,5 procent). ²² Daarnaast zien we dat de al eerder ingezette daling van de export met het Verenigd Koninkrijk zich verder heeft doorgezet, waar de gevolgen van Brexit ongetwijfeld ook in doorwerken. In voorgaande edities van de Regio Zwolle Monitor lieten we reeds zien dat de economie van Regio Zwolle relatief kwetsbaar is voor de gevolgen van de Brexit.

Regio Zwolle handelt vooral in chemische producten

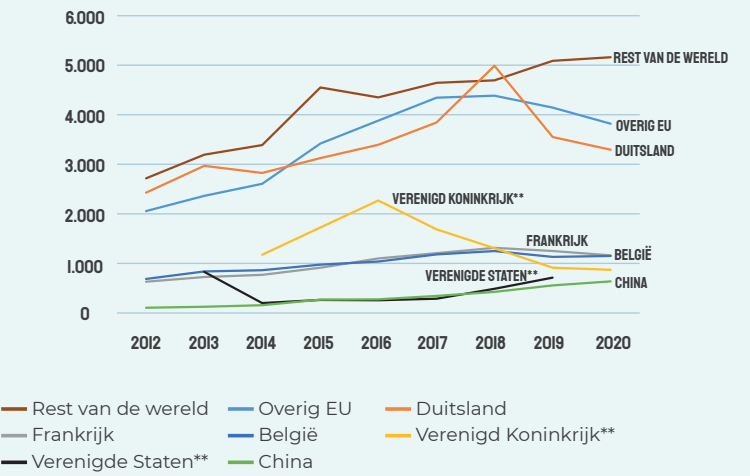
Figuren 1.5d en 1.5e geven, op hoofdlijnen, een indruk van de soorten goederen (ingedeeld aan de hand van de SITC-indeling) die Regio Zwolle in 2020 heeft geëxporteerd en geïmporteerd. ²³ Het blijkt dat bij de samenstelling van zowel de export als de import, de goederengroep ‘Chemische producten’ het grootst is. Ruim 50 procent van de export (incl. wederuitvoer) en 30 procent van de import betrof goederen behorend tot deze goederengroep, bestaande uit een breed palet aan goederen, zoals organische en anorganische chemische producten, verfstoffen, meststoffen en kunststoffen.

21 Rijkdienst voor Ondernemend Nederland (RVO).
22 Idem.
23 Meer details over de SITC zijn beschikbaar via het CBS: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/classificaties/producten/standard-international-trade-classification#id=standard-international-trade-classification--sitc-2---3-2018>.
24 De Standard International Trade Classification (SITC) is een goederenindeling, gemaakt door de Verenigde Naties, om de internationale vergelijkbaarheid van statistieken omtrent internationale handel te bevorderen.
25 Idem.

FIGUUR 1.5c

BESTEMMING VAN GOEDERENUITVOER REGIO ZWOLLE

Export (incl. wederuitvoer) naar land van bestemming in omvang (x miljoen euro); 2012–2020*

* De cijfers van 2020 zijn voorlopig.
** Vanwege datarestricties zijn voor de jaren 2012 en 2013 geen regionale cijfers beschikbaar over de export naar het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten. Daarnaast is voor de Verenigde Staten het regionale exportcijfer voor 2020 niet beschikbaar.

Bron: CBS (bewerking: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

FIGUUR 1.5d

BELANGRIJKSTE EXPORTGOEDEREN REGIO ZWOLLE

Overzicht export (incl. wederuitvoer) naar goederengroep (SITC 1-digit)²⁴ in omvang (x miljoen euro) en aandelen (%); 2020**

GOEDERENGROEP	MLN. EURO	%
1. Chemische producten (SITC 5)	9 325	50,9%
2. Voeding en levende dieren (SITC 0)	3 609	19,7%
3. Machines en vervoermaterieel (SITC 7)	1 772	9,7%
4. Fabricaten, hoofdzakelijk gerangschikt volgens de grondstoffen (SITC 6)	1 204	6,6%
5. Diverse gefabriceerde goederen (SITC 8)	797	4,3%
6. Minerale brandstoffen, smeermiddelen e.d. producten (SITC 3)	252	1,4%
7. Dranken en tabak (SITC 1)	183	1,0%
8. Grondstoffen, niet eetbaar, behalve brandstoffen (SITC 2)	99	0,5%
Onbekend	905	4,9%

FIGUUR 1.5e

BELANGRIJKSTE IMPORTGOEDEREN REGIO ZWOLLE

Overzicht import naar goederengroep (SITC 1-digit)²⁵ in omvang (x miljoen euro) en aandelen (%); 2020*

GOEDERENGROEP	MLN. EURO	%
1. Chemische producten (SITC 5)	3 337	30,0%
2. Machines en vervoermaterieel (SITC 7)	1 829	16,4%
3. Voeding en levende dieren (SITC 0)	1 781	16,0%
4. Fabricaten, hoofdzakelijk gerangschikt volgens de grondstoffen (SITC 6)	1 269	11,4%
5. Diverse gefabriceerde goederen (SITC 8)	887	8,0%
6. Minerale brandstoffen, smeermiddelen e.d. producten (SITC 3)	358	3,2%
7. Grondstoffen, niet eetbaar, behalve brandstoffen (SITC 2)	212	1,9%
8. Dierlijke en plantaardige oliën en vetten (SITC 4)	145	1,3%
9. Dranken en tabak (SITC 1)	41	0,4%
10. Niet afzonderlijk genoemde goederen (SITC 9)	3	0,0%
Onbekend	1 278	11,5%

* De cijfers van 2020 zijn voorlopig.
** Voor de goederengroepen Dierlijke en plantaardige oliën en vetten (SITC 4) en Niet afzonderlijk genoemde goederen (SITC 9) zijn geen exportcijfers beschikbaar op Regio Zwolle niveau.

Bron: CBS (bewerking: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

1.6 Aandachtspunten voor beleid

De kracht van veelzijdigheid

Mede dankzij de uitgebreide steunpakketten vanuit de rijksoverheid heeft de economie de grootste klappen van de coronacrisis ongekend goed kunnen verwerken. De lessen uit de vorige recessie – toen met de financiële crisis gekozen werd voor een aanpak van bezuinigingen – droegen eraan bij dat een krachtig steun- en stimuleringsbeleid werd gevoerd. Door het op orde hebben van de overheidsfinanciën waren we in staat de schok van de coronapandemie goed op te vangen. Voor de economie van Regio Zwolle blijkt dat deze zich bovengemiddeld snel heeft herpakt. In coronajaar 2020 was de krimp van de economie relatief klein en de verwachte groei voor 2021 is relatief groot. Het tekent de weerbaarheid en wendbaarheid van de regio: de klap van de coronacrisis kon kwam minder hard aan en de economie bleek zich nadien sneller te kunnen herstellen. Een belangrijke verklaring hiervoor kan gevonden worden in de diversiteit van de samenstelling van de sectorstructuur. De economie van Regio Zwolle wordt gekenmerkt door een brede basis aan activiteiten waarop het goed presteert, maar het excelleert niet nadrukkelijk op één of enkele terreinen. In de loop van de jaren is de regionale sectorstructuur redelijk stabiel gebleken. De coronacrisis heeft onderstreept dat veelzijdigheid van de economie een gunstige uitgangspositie biedt om externe schokken zoals de coronapandemie te kunnen absorberen. Het verdient dan ook de aandacht om oog te hebben voor de kracht van diversiteit.

Voortdurend werken aan veerkracht en vernieuwing

Na een periode die in het teken stond van de korte termijn opgave van verzachting en herstel van de coronaschok, dient de focus nadrukkelijk verschoven te worden naar de langere termijn transitieopgaven. Een grote opgave de komende jaren is de noodzakelijke versnelling van de verduurzamingstransitie, als onderdeel van een bredere vernieuwingsopgave binnen het bedrijfsleven. In Regio Zwolle vormt het mkb de ruggengraat van het bedrijfsleven. Voor Regio Zwolle is het dan ook bij uitstek van belang te investeren in bevordering van de veerkracht van het mkb. Dit vanwege het verschil in investeringsvermogen tussen grote en kleinere bedrijven. Grote bedrijven bleken in coronatijd beter in staat investeringen voor de toekomst door te voeren, waarmee ze hun onderscheidend vermogen en

concurrentiepositie ten opzichte van kleinere bedrijven versterken. Zo verhoogde één derde van de grootbedrijven tijdens corona haar duurzame investeringsplannen, terwijl één derde van de mkb-bedrijven ze juist uitstelde.²⁶ Daarnaast is er al langer – ook voor corona – sprake van een eenzijdige inzet van investeringen in R&D (Research & Development): instrumentarium voor R&D en kennisontwikkeling focust zich vooralsnog vooral op de grote, bestaande partijen. Ook als het gaat om circulariteit en de snel veranderende digitalisering en dataplatformisering. Het past dan ook om in te zetten op de aanhaking van het mkb en de toetreding van (ver) nieuwe(nde) bedrijven binnen de traditionele sectoren. Dit is ook relevant, gezien vanuit de transitieopgaven: een te grote focus op bestaande bedrijven leidt tot het uitblijven van nieuwe ontwikkelingspaden die nodig zijn voor de transitieopgaven.

Arbeidsmarkttekort en als bottleneck

In vrijwel alle bedrijfstakken is sprake van oplopende personeelstekorten. In Regio Zwolle overtreft zelfs het aantal beroepsklassen met een krappe arbeidsmarktsituatie het aantal op landelijk niveau. Om te slagen in de noodzakelijke verduurzamings- en andere vernieuwingsopgaven vormt het personeelstekort dé grote bottleneck. En als een bedrijf überhaupt wil groeien, moet het zich eerst afvragen: kan ik daar de mensen wel voor vinden? Ondertussen daalt geleidelijk het arbeidsaanbod door de toenemende vergrijzing en hebben we al geruime tijd te maken met een stagnerende arbeidsproductiviteitsgroei, wat overigens een (inter)nationaal verschijnsel is.

Groei van arbeidsproductiviteit is cruciaal voor onze toekomstige economische welvaart. Met een zelfde, of geleidelijk afnemende inzet van arbeid de productiviteit op peil houden, vereist inzet van meer kapitaal alsmede slimmere manieren van produceren. Slimmer produceren kan door betere technieken en processen en door een ruimere beschikbaarheid van gekwalificeerd personeel. In eerdere edities van de Regio Zwolle Monitor hebben we reeds aangegeven dat voor een deel de oplossing op nationaal niveau ligt. Waar we een rol voor de regio zien weggelegd is met name in het ontwikkelen van het regionale menselijk kapitaal. Het gaat om het faciliteren en stimuleren van onder andere om- en bijscholing als onderdeel van een leven lang ontwikkelen. In Regio Zwolle wordt hier sinds een aantal jaren

actief invulling aangegeven via de regionale Human Capital Agenda (HCA). Tegelijk wordt er meer gevraagd om de intenties tot transitie en duurzame groei niet te laten smoren. Aandachtspunt is ook hoe vanuit het onderwijs richting kan worden gegeven aan voldoende en goed personeel om de transities te realiseren, waarbij opleidingen ook scherper worden gewogen op basis van arbeidsmarktkansen. Om tot een betere benutting van arbeidspotentieel te komen, is het tevens nodig de juiste omstandigheden te creëren voor arbeidsmigranten en andere internationale medewerkers. Daarnaast kan winst behaald worden door de kwaliteit van arbeid te vergroten, waarbij de praktijk van de werkvloer beter aansluit op de talenten van medewerkers.

²⁶ ING (2021). Grotere bedrijven investeren volop in duurzame herstart uit coronacrisis. Beschikbaar via: <https://www.ing.nl/zakelijk/themas/duurzaam-ondernemen/grotere-bedrijven-investeren-volop-in-duurzame-herstart-uit-coronacrisis.html>.

JAN GROEN

DE ONDERNEMER ACHTER GREEN ORGANICS

Fotografie: Marlien van den Enk

De agrarische sector honderd procent biologisch maken. Dat is de hoop die ondernemer Jan Groen uit Dronten koestert. Hoop is overigens te zacht uitgedrukt; het is zijn missie om de wereld bewust te maken van de kracht van biologisch. Met Green Organics vormt Groen de schakel tussen productie en afzetmarkt. Met als doel dat alleen het voedsel dat nodig is wordt verbouwd en er nog geen boontje wordt verspild.

'Met een groeiende wereldbevolking zal de vraag naar gezonde voeding blijven stijgen. Biologische landbouw is de toekomst. Dat zeg ik niet omdat het mijn business is, maar omdat biologisch in balans is. Biologisch draait namelijk om gezondheid, ecologie, eerlijkheid en zorg voor mens, dier en planeet. Biologisch is de enige vorm van voedselproductie die is gebouwd op idealen én in wettelijke regelgeving en controles is verankerd. Wij telen op zo'n manier dat het eten voedzaam is, er eerlijke prijzen worden gerekend en de grond gezond blijft. En het is circulair: alle oogst wordt gebruikt. Dus ook de groente die niet 'perfect' is. Denk aan te grote wortelen en kromme komkommers. Die worden gewoon verwerkt. Bijvoorbeeld in soepen.'

'BIOLOGISCH IS BALANS'

Overtuigen

'Biologisch is momenteel nog eerder uitzondering dan regel. Ik moet geregeld mensen overtuigen. Sterker nog, zo'n vijftien procent is notoire tegenstander. Gelukkig zien steeds meer mensen het nut van biologisch. Eerst waren er de idealistische omschakelaars, die van regulier naar biologisch gingen. Dat zijn de mensen die hebben gepioneerd toen 'niemand' er nog van wist. Toen waren er de economische omschakelaars, de ondernemers die er business in zagen. En nu rest ons nog de groep emotionele omschakelaars, de mensen die gevoelsmatig nog een omslag te maken hebben.'

Naadloze keten

'Met mijn bedrijf Green Organics sta ik centraal tussen producenten en verkopers, zoals de groothandel, retail en verwerkers. 'Onze' boeren zaaien pas, als het is verkocht. Green Organics stemt vraag en aanbod dus op elkaar af, maakt een teelt- en een oogstplanning en vervoert de gewassen. Ketenregie is uitermate belangrijk voor duurzaamheid. Telen boeren wat de winkels kunnen verkopen? En aan welke eisen moeten de producten voldoen? Als je teelt waar markt voor is, voorkom je 'food waste!'

Jan Groen is de ondernemer achter het bedrijf Green Organics, dat in 2000 op zijn initiatief van start ging. Jaarlijks is Green Organics verantwoordelijk voor het telen, verwerken en verkopen van 50 miljoen kilo aardappelen, groente en fruit. Inmiddels heeft Groen daarnaast nog 5 bedrijven. Ook die hebben als doel de wereld bewuster, groener en duurzamer te maken door voedsel efficiënt en verantwoord te telen en benutten. Daarnaast is Groen bestuurlijk kartrekker namens ondernemers, voor de Sector Tafel Agri & Food Regio Zwolle, die werkt aan een actieagenda voor een vitale arbeidsmarkt in de sector agri en food. Ten slotte is Groen bestuurder in tal van politiek-maatschappelijke organisaties.

Verantwoordelijkheid

‘Dat betekent soms ook ‘nee’ verkopen. In een moment van schaarste hebben we wel eens gezegd dat we een bepaald soort bonen niet meer telen, omdat ze erg fijn waren, maar wel evenveel plek op het land innamen als ‘gewone’ bonen. Ga je dan die fijne boontjes telen, dan kan de keten uiteindelijk in kilo’s niet meer in de totale vraag voorzien. Dan moeten we als keten verantwoordelijkheid nemen. Dat voel ik ook als mijn persoonlijke verantwoordelijkheid. Ik heb van God een talent gekregen om de voedselketen te organiseren en daarmee terug te brengen naar de natuur. Dat is wat ik aan het doen ben. Ik wil de positieve invloed van mij en mijn collega’s zo ver mogelijk laten reiken, als de groene motor voor de biologische markt.’

Mensen zijn essentieel

‘We kunnen het niet alleen. Daarom steken we veel energie in de warme relaties met zaadproducenten, telers en afnemers. Samen met de andere partijen kijken we continu wat er beter kan. We zijn partner voor alle betrokken partijen. We doen wat we zeggen en we zeggen wat we doen. Mede daardoor zijn ook onze ketenpartners open en transparant. Je krijgt wat je geeft. Dat merk ik iedere dag weer. Telers weten voor wie ze telen en afnemers zien met eigen ogen hoe het eraan toegaat op de akker. Wij zitten er dus niet ‘tussen’, maar we zijn de verbinder. Concurrentiebedingen kennen we dan ook niet; we geloven in ieders kracht. Sommige ondernemers, bijvoorbeeld uit andere branches, vinden dat gek. Alsof het een risico is dat partners kunnen doen wat ze willen. Ik geloof juist dat als we samen doen wat we samen willen, we op ons best zijn. Je kunt een transitie niet in je eentje realiseren.’

**‘ALS JE TEELT WAAR MARKT VOOR IS,
VOORKOM JE ‘FOOD WASTE’**

**‘JE KRIJGT WAT JE GEEFT.
DAT MERK IK IEDERE DAG WEER’**

Arbeidsmarktoplossingen

‘Overigens, we kunnen echt niet met alleen de boeren en telers waar Green Organics bij is betrokken de wereld veranderen. In 2030 moet 25 procent van de Europese landbouw biologisch zijn, maar in Nederland is dat nu nog maar 3,9 procent; het gros van de landbouwbedrijven valt (nog) onder gangbare landbouw. Het is een pittige doelstelling, maar die móéten we halen. En dat begint bij mensen. Met de Sectortafel Agri & Food Regio Zwolle werken we aan arbeidsmarktoplossingen. Met scholing kunnen professionals mee in de ontwikkeling, mee in de transitie. Het vraagt om een bepaalde visie, maar ook simpelweg om kennis en vaardigheden. Biologisch werkt nu eenmaal iets anders dan gangbaar. Bovendien, we komen mensen tekort. Ook daarvoor pleit ik voor duurzame oplossingen. Ik denk bijvoorbeeld aan een samenwerking met het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA). Als we nieuwkomers een kans geven, is dat ook meteen een kans voor de sector. Het is namelijk een oplossing voor het personeelstekort en een uitgelezen kans om onze maatschappelijk verantwoorde aanpak te onderstrepen.’

PIJLER 2

784.637
inwoners telt
de regio begin 2021

72,9%
van de potentiële beroepsbevolking
is actief op de arbeidsmarkt

3,2%
van de beroepsbevolking
was werkloos in 2020

69%
van de werkende
inwoners heeft een
baan in de regio

14,2%
van het totale
energiegebruik
bestaat uit
hernieuwbare
energie

€ 326.200
werd gemiddeld
betaald voor
een woning

46%
van de regionale
CO₂-uitstoot komt door
verkeer en vervoer

REGIONALE KENMERKEN

2.1 Vooraf

In deze pijler gaan we verder in op wat Regio Zwolle kenmerkt. De Agenda van Regio Zwolle vormt hiervoor de leidraad. We staan stil bij de thema's: Menselijk kapitaal, Leefomgeving, Bereikbaarheid en Energie. Dit laatste thema is ondergebracht in het onderdeel Verduurzaming, waarin we tevens aandacht schenken aan de transitieopgave Circulariteit. Het thema Economie is behandeld in pijler 1. Aan de hand van elk van deze thema's geven we een indruk van de staat van verschillende regionale kenmerken, die belangrijke randvoorwaarden zijn voor het functioneren van de regionale economie. We gaan achtereenvolgens nader in op (i) verschillende kenmerken en ontwikkelingen van de regionale arbeidsmarkt (Menselijk kapitaal), (ii) het

functioneren van verschillende vastgoedmarkten, als een belangrijke indicator voor de aantrekkingskracht van Regio Zwolle als plek om te leven en te werken (Leefomgeving), (iii) bereikbaarheids- en mobiliteitskenmerken van de regio (Bereikbaarheid), en (iv) de verduurzamingsprestaties van Regio Zwolle op het gebied van gebruik van energie, CO₂-uitstoot en opwek van hernieuwbare energie en de overgang van een lineaire naar een circulaire economie (Energie en Circulariteit). We sluiten af met enkele aandachtspunten voor beleid. Voor de cijfers die we gebruiken is 2020 doorgaans het meest recent beschikbare jaar. In enkele gevallen hebben we de beschikbaarheid over recentere cijfers – met een verschijningsfrequentie per kwartaal of per maand. De betreffende cijferreeksen lopen tot en met het tweede kwartaal dan wel de maand juli van 2021.

2.2 Menselijk kapitaal

Bevolking blijft toenemen

Ontwikkelingen aan de aanbodzijde van de arbeidsmarkt, oftewel de hoeveelheid en aard van menselijk kapitaal dat ter beschikking staat, worden in belangrijke mate bepaald door demografische ontwikkelingen. De beroepsbevolking komt immers voort uit de algehele bevolking (zie ook tekstbox 'Opbouw arbeidsmarkt'). In figuur 2.2a is te zien dat de totale bevolking van de tweeëntwintig gemeenten waaruit Regio Zwolle bestaat, op 1 januari 2021 uit 784.637 inwoners bestond. Dat zijn er 5.272 meer dan een jaar eerder: een groei van 0,7 procent tegenover 0,3 procent landelijk. Regio Zwolle maakt hiermee een inhaalslag ten opzichte van de landelijke cijfers. Tot een jaar eerder liep de jaarlijkse bevolkingstoename in Regio Zwolle verhoudingsgewijs iets achter ten opzichte van die van Nederland als geheel.

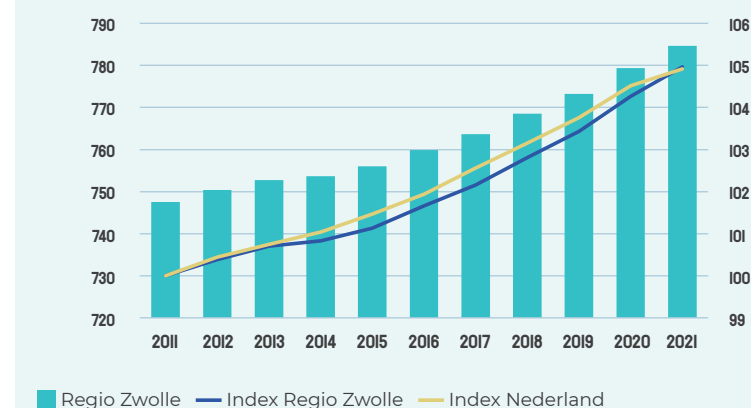
Lagere arbeidsparticipatie en hogere werkloosheid in 2020

In 2020 namen zo'n 3.000 personen meer actief deel aan de arbeidsmarkt dan in het jaar ervoor. Dit leidde ertoe dat het totale arbeidsaanbod in Regio Zwolle in 2020 is toegenomen naar afgerond 422.000 personen (zie figuur 2.2c). Tegenover deze toename van de beroepsbevolking zagen we ook een toename van het aantal zogeheten niet-actieven; meer personen die niet actief deelnemen aan de arbeidsmarkt. Deze ontwikkeling komt onder

FIGUUR 2.2a

BEVOLKINGSONTWIKKELING REGIO ZWOLLE EN NEDERLAND

In absolute aantallen (x 1.000; balken en linker as) en Index 2011=100 (lijnen en rechter as); 2011–2020 (peildatum 1 januari)

Bron: CBS (bewerking: Provincie Overijssel en Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

OPBOUW ARBEIDSMARKT

In figuur 2.2b wordt de opbouw van de arbeidsmarkt in Regio Zwolle schematisch weergegeven. Dit is gedaan in een aantal voor de arbeidsmarkt relevante categorieën. Alle mensen tussen de 15 en 74 jaar worden tot de potentiële beroepsbevolking gerekend (conform internationale definities). Zij zouden in potentie kunnen werken. Kinderen jonger dan 15 jaar (leerplicht) en ouderen vanaf 75 jaar (pensioen) zijn hiervan vrijgesteld. Zij zijn ingedeeld in de groep overige bevolking. Van de potentiële beroepsbevolking werkt een groot deel of is werkloos (dat wil zeggen: wenst werk, is beschikbaar voor de arbeidsmarkt en zoekt actief naar werk). Samen vormen deze twee groepen de beroepsbevolking; het feitelijke arbeidsaanbod. Niet-actieven zijn de mensen die niet kunnen werken (bijvoorbeeld door ziekte of zorgtaken), die niet willen werken, of die niet verwachten werk te vinden. In deze editie van de Regio Zwolle Monitor worden de definities van het CBS gehanteerd.²⁷

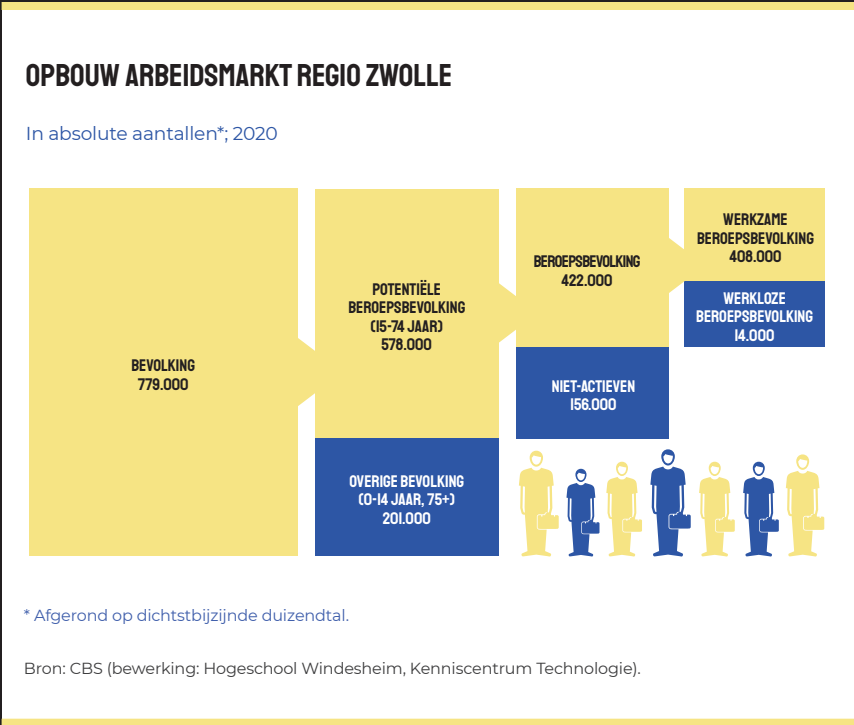
andere tot uitdrukking in een (lichte) daling van de arbeidsparticipatie. Uitgedrukt als bruto participatiegraad, het aandeel van de beroepsbevolking in de potentiële beroepsbevolking, was de arbeidsparticipatie in 2020 opgelopen tot 72,9 procent (0,1 procentpunt lager dan in 2019). Op landelijk niveau was de arbeidsparticipatie met eveneens 0,1 procent gedaald ten opzichte van het voorgaande jaar. Niettemin kan Regio Zwolle bogen op een betrekkelijk hoge arbeidsparticipatie. De omstandigheden op de arbeidsmarkt in Regio Zwolle stellen, in vergelijking met de rest van Nederland, relatief meer mensen in staat betrokken te (willen) zijn bij betaalde arbeid in de samenleving.

Kijken we naar de ontwikkeling van de werkloosheid in Regio Zwolle, dan zien we dat deze in 2020 gestegen is. Figuur 2.2d toont dat eind 2020 in Regio

27 Sinds 2015 wordt de potentiële beroepsbevolking ruimer gemeten dan voorheen het geval was; 15 tot en met 74 jaar (in plaats van 64 jaar). Daarnaast is bij werkzame personen de definitie van een werkweek veranderd; deze was '12 uur of meer per week werken' maar kent volgens de huidige definities geen urengrens meer. Hiermee sluit het CBS zich aan bij de definities die de International Labor Organization en Eurostat aanhouden.

28 CPB (2020). Macro Economische Verkenning 2021. Den Haag: Centraal Planbureau.

FIGUUR 2.2b

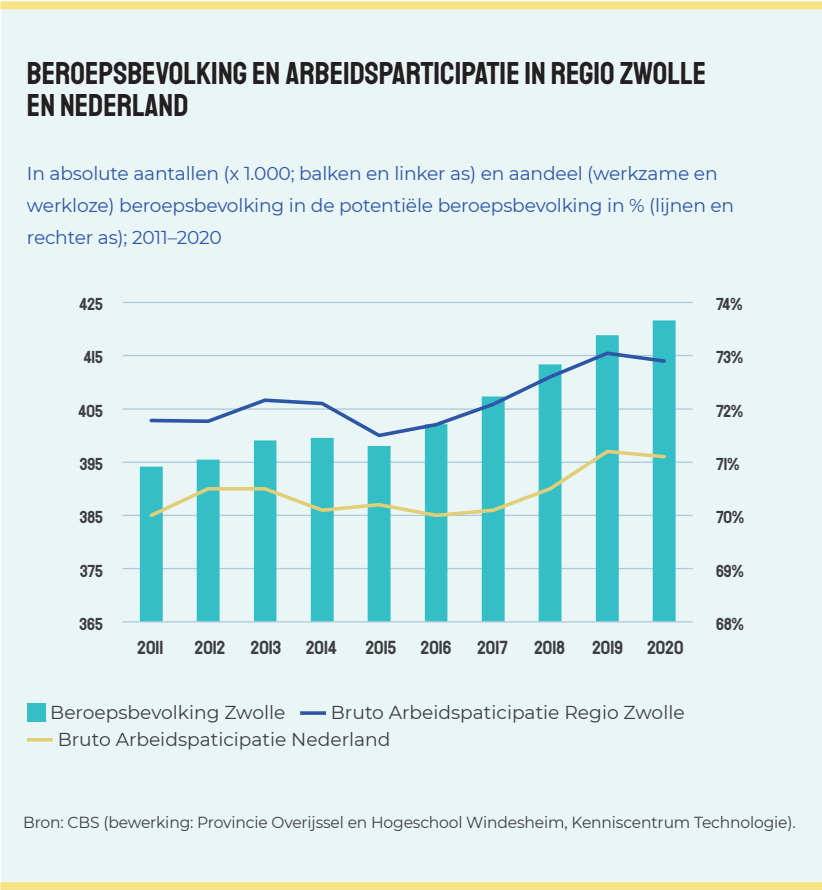
Zwolle 3,2 procent van de beroepsbevolking werkloos was. Ten opzichte van een jaar eerder is dit een stijging van 0,4 procentpunt, wat overeenkomt met een toename van ruim 1.700 werkloze personen. De arbeidsmarkt in Regio Zwolle presteerde in die zin beter dan de Nederlandse arbeidsmarkt, waar de werkloosheid 3,8 procent bedroeg (en met 0,4 procentpunt gestegen is ten opzichte van het voorgaande jaar). In het licht van eerdere CPB-ramingen, die een werkloosheid van 4,3 procent of hoger voorspelden voor coronajaar 2020, zijn dit cijfers die alleszins meevallen.²⁸

Het CPB verwacht dat de werkloosheid in Nederland af zal nemen naar 3,4 procent in 2021 en vervolgens weer licht oploopt tot 3,5 procent in 2022. Dat er geen verdere daling van de werkloosheid verwacht wordt, komt vooral doordat het geraamde arbeidsaanbod in 2022 bovengemiddelde groei vertoont.

Tijdens de eerste lockdown (in de lente van 2020) en de tweede lockdown (vanaf oktober 2020) trok een deel van de werkenden (die hun baan verloren) en van de werkzoekenden zich terug van de arbeidsmarkt. Het economisch herstel dat is ingezet in 2021 heeft tot een toename van de arbeidsmarkt-deelname geleid, onder andere resulterend in een hogere bruto participatiegraad. In juli 2021 is de (verwachte) bruto participatiegraad

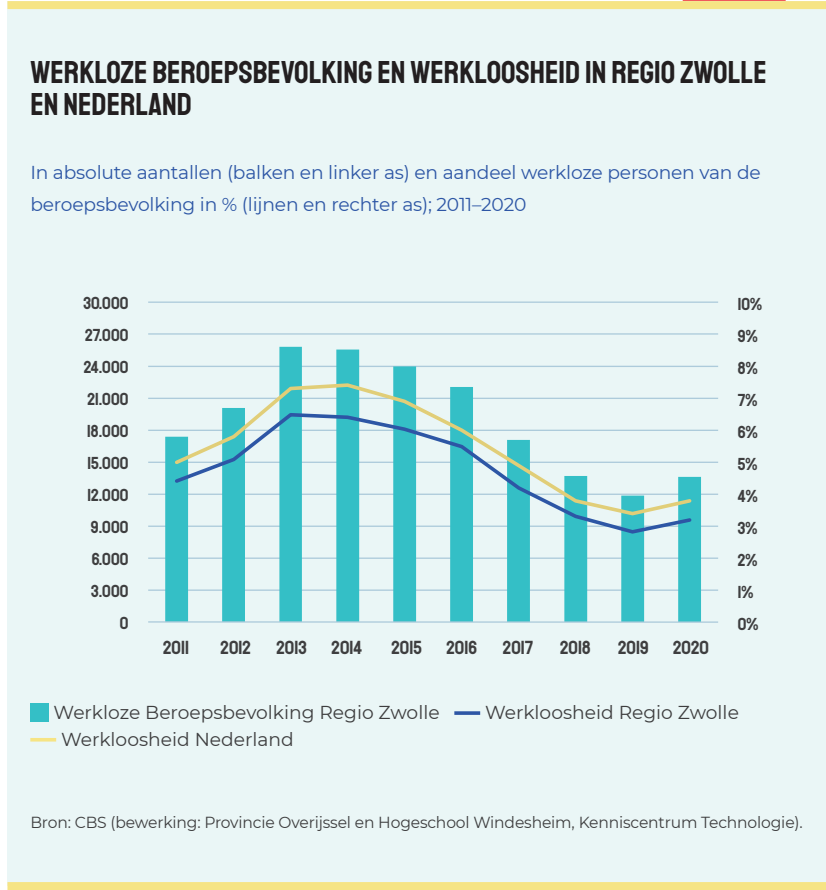
alweer iets hoger dan in februari 2020, kort vóór de coronacrisis. Tegelijk werkt het aflopen van het steunpakket, begin oktober 2021, door in de ramingen. In sectoren die langere tijd, en mogelijk blijvend, last houden van corona zal sanering onvermijdelijk zijn.²⁹

FIGUUR 2.2c

29 CPB (2021). Macro Economische Verkenning 2022. Den Haag: Centraal Planbureau.

FIGUUR 2.2d

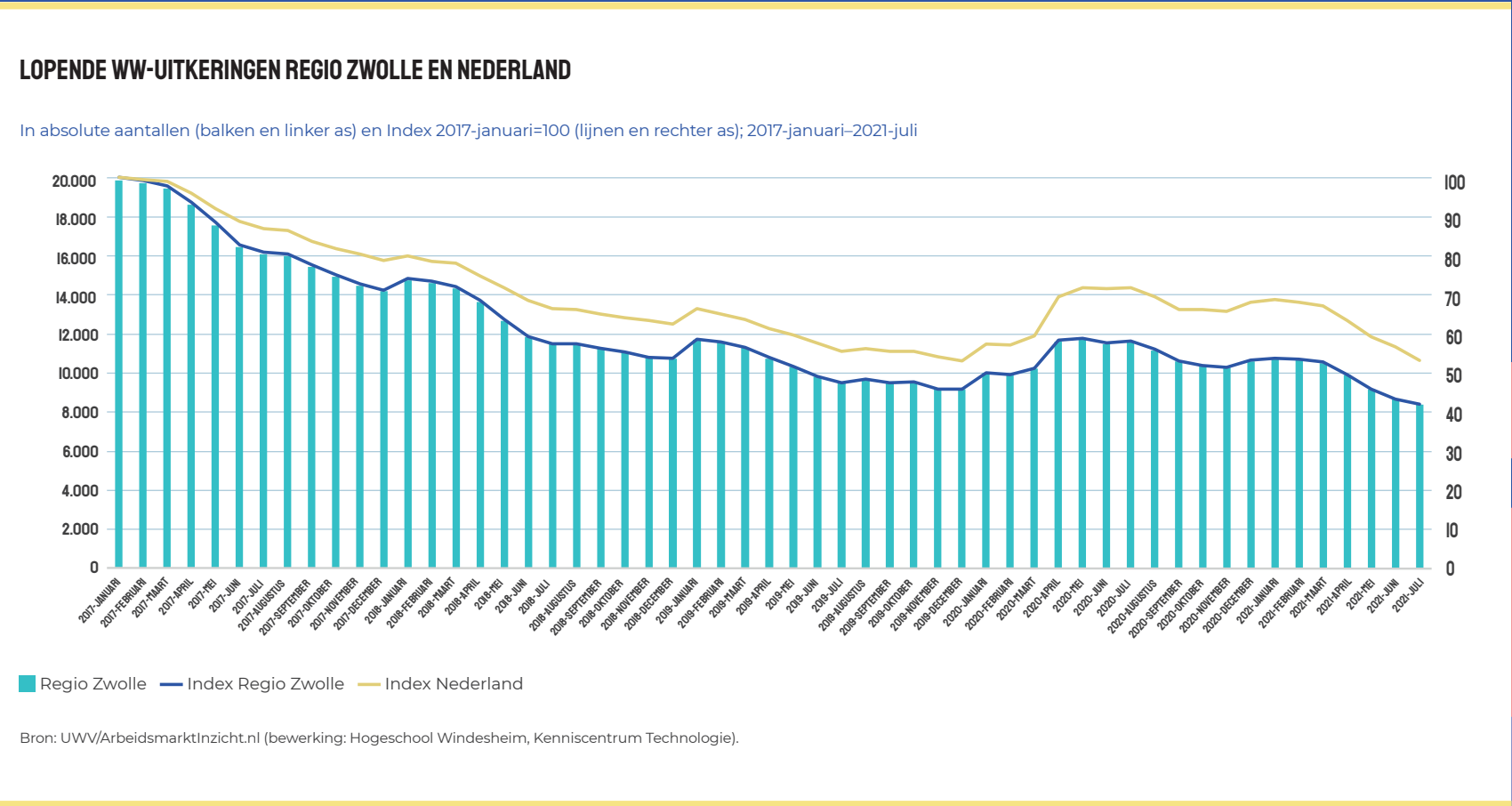
ONTWIKKELING WW-UITKERINGEN

Anders dan op landelijk niveau, ontbreken actuele werkloosheidcijfers op regionaal niveau. Recente cijfers over het aantal WW-uitkeringen zijn daarentegen wel op regionaal niveau beschikbaar (in dit geval tot en met juli 2021). Met deze meer recente gegevens kunnen we ook een indruk krijgen hoe de situatie op de arbeidsmarkt zich ontwikkeld heeft in de eerste helft van 2021, waarin corona in toenemende mate op zijn retour lijkt.

Allereerst enkele meer recente landelijke cijfers. In het tweede kwartaal van 2021 waren 307.000 mensen werkloos, 3,3 procent van de beroepsbevolking.

30 CBS (2021). Dashboard arbeidsmarkt. Beschikbaar via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-arbeidsmarkt>.

FIGUUR 2.2e

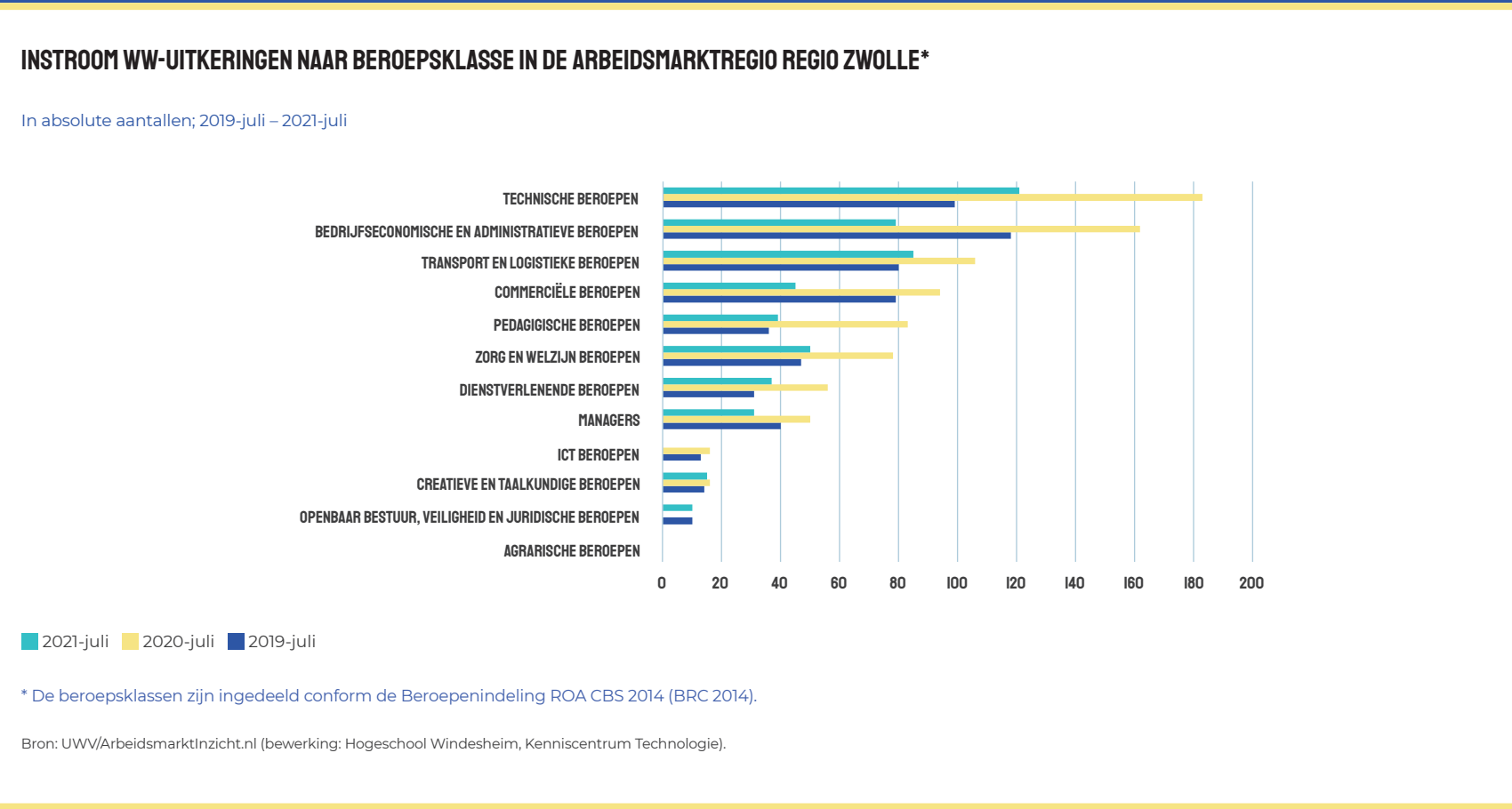

Daarmee is het aantal werklozen al drie kwartalen op rij afgenomen.³⁰ Dat de economische terugval is omgeslagen in herstel is niet alleen te zien aan de afname van het aantal werklozen. Tegelijk zien we een daling van het aantal lopende WW-uitkeringen. In figuur 2.2e zien we dat vanaf maart 2020, het moment van uitbraak van de coronapandemie, het aantal lopende WW-uitkeringen een flinke sprong maakt. Op landelijk niveau nam het aantal lopende WW-uitkeringen met bijna 61.000 toe naar 301.000 uitkeringen eind mei; een stijging van 25 procent. In dezelfde periode piekte ook in Regio Zwolle het aantal lopende uitkeringen; er was sprake van een stijging van 19 procent. Het UWV registreerde eind mei ruim 11.700 lopende WW-uitkeringen, vlak voor de corona-uitbraak waren het er nog iets minder dan 10.000. Zowel landelijk als in Regio Zwolle gaat vanaf mei het aantal lopende WW-uitkeringen

geleidelijk naar beneden, met een kleine opleving in het eerste kwartaal van 2021. Maar eind juli 2021 staat het aantal WW-uitkeringen in Regio Zwolle op 8.400, bijna 1.000 minder dan twee jaar eerder. Overigens zou zonder steunmaatregelen van de rijksoverheid de werkloosheid en het aantal WW-uitkeringen sterker zijn toegenomen. Vanwege de beperkende gevolgen van het coronavirus konden mensen aanvankelijk minder of niet werken – en tevens was er minder vraag naar werknemers. Ontwikkelingen die in de werkloosheids- en uitkeringscijfers niet zijn terug te zien. Mensen meldden zich namelijk niet als werkzoekende omdat zij nog steeds inkomen kregen. Via de verschillende overheidsregelingen kregen zij of hun werkgever financiële steun. Daardoor hielden ze hun

31 De beroepsklassen zijn ingedeeld conform de Beroepenindeling ROA CBS 2014 (BRC 2014). Deze indeling is afgeleid van de International Standard Classification of Occupations 2008 (ISCO 2008) en wordt sinds 2014 gebruikt in statistieken over de arbeidsmarkt. De ISCO is de internationale beroepenclassificatie van de International Labour Organisation (ILO). Meer details zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/11/meer-mensen-wisselen-van-beroep/beroepsklasse>.

FIGUUR 2.2f

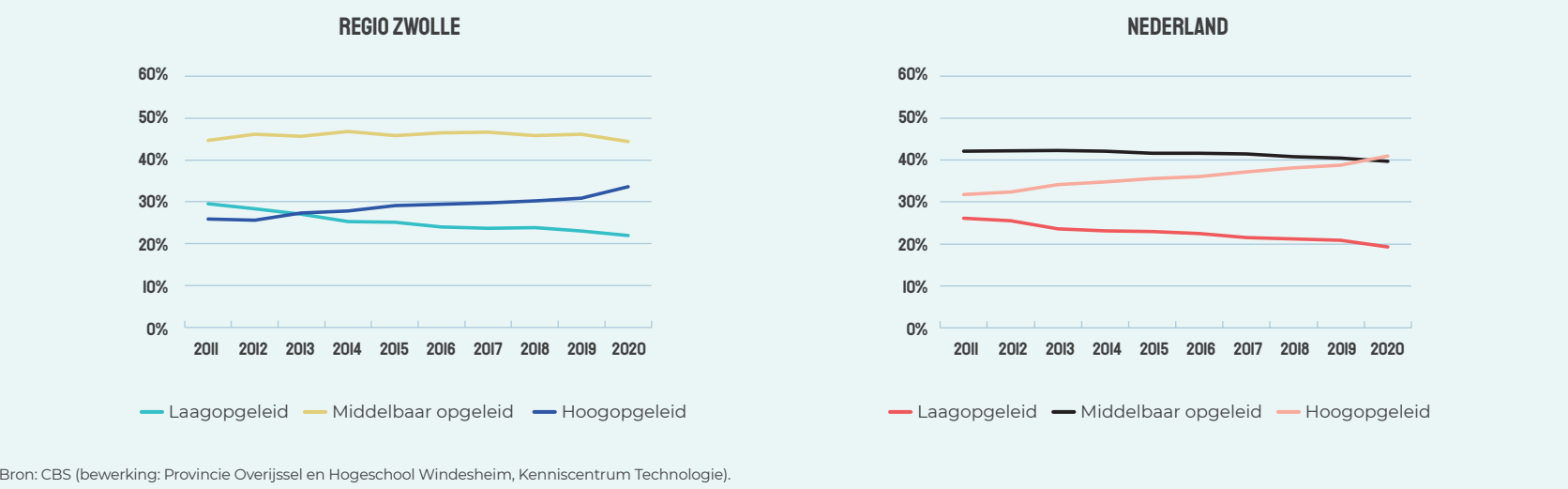
baan of kregen als zelfstandige nog inkomen, ook al hadden ze eigenlijk minder of geen werk.

Figuur 2.2f gaat in op de beroepen van waaruit mensen in de WW zijn beland. Hierbij moet benadrukt worden dat de arbeidsmarktregio-indeling gebruikt is. Bij vrijwel alle beroepsklassen is het hetzelfde patroon te zien in de instroom van WW-uitkeringen: een forse groei tussen juli 2019 en juli 2020 en een vergelijkbare afname in het jaar erna.³¹ Gedurende (de eerste golf van) de coronacrisis zijn met name mensen met bedrijfseconomische en administratieve beroepen, technische beroepen, transport en logistieke beroepen en dienstverlenende beroepen ingestroomd in de WW.

FIGUUR 2.2g

Opleidingsniveau beroepsbevolking in regio Zwolle en Nederland

Verdeling naar opleidingsniveau Regio Zwolle (linker diagram) en Nederland (rechter diagram) in %; 2011–2020

Eén derde beroepsbevolking hoogopgeleid

Een maatstaf voor de kwaliteit van menselijk kapitaal is opleidingsniveau. Een hogere kwaliteit van het regionale menselijk kapitaal hangt samen met een hoger arbeidsproductiviteitsniveau in een regio.³² Daarnaast zijn factoren als sectorstructuur, bedrijfsomvang en innovativiteit van het bedrijfsleven en agglomeratievoordelen van invloed op de productiviteit in een regio.³³ Wat onderwijs en opleiding betreft, stelt het een beroepsbevolking in staat hun kennis en vaardigheden te vergroten en daarmee uiteindelijk hun productiviteit. Bij een hoger kwaliteitsniveau van het menselijk kapitaal blijkt tevens dat de ontwikkeling van kennis en de adoptie van nieuwe technologieën sneller en effectiever te kunnen plaatsvinden dan bij een minder hoog kwaliteitsniveau.

Als we naar de ontwikkeling van het opleidingsniveau van de beroepsbevolking in Regio Zwolle kijken, dan zien we dat dit de afgelopen jaren is toegenomen (zie figuur 2.2g). In 2020 was ruim 33 procent van de beroepsbevolking hoogopgeleid – 2 procentpunt hoger dan een jaar eerder, waarmee de groei lijkt te versnellen. In 2011 was het aandeel van hbo en academische opgeleiden nog krap 26 procent. Maar zetten we dit af tegen de landelijke ontwikkelingen, dan blijft de ontwikkeling van het aantal hoogopgeleiden achter. In 2020 bedroeg het aandeel hoogopgeleiden in Nederland 41 procent; in 2011 was dit nog ruim 31 procent. Zowel in absolute zin als in vergelijking met Nederland is de beroepsbevolking in Regio Zwolle overwegend middelbaar opgeleid (havo, vwo, mbo 2, 3 en 4). In 2020 was 44 procent middelbaar opgeleid, een percentage dat de afgelopen jaren nauwelijks is veranderd. Relatief hard gedaald is het aandeel laagopgeleiden; in 2020 is 22 procent van beroepsbevolking laagopgeleid (vmbo,

mbo 1), 7 procentpunt lager dan in 2011. Een ontwikkeling die vergelijkbaar is met de ontwikkeling op landelijk niveau.

Dat de beroepsbevolking van Regio Zwolle uit relatief veel middelbaar opgeleiden bestaat, maakt de regio kwetsbaarder dan gemiddeld. We zagen in eerdere edities van de Regio Zwolle Monitor dat een deel van de beroepen die deze groep uitoefent, dan wel kan uitoefenen, onder druk staat: onder invloed van technologische ontwikkelingen dreigen in de (nabije) toekomst juist dit soort beroepen drastisch te veranderen of zelfs te verdwijnen.³⁴ Tegelijk zien we oplopende personeelstekorten in de gezondheidszorg, het onderwijs en de techniek, wat vraagt om een positieverbetering van arbeidskrachten met een praktijkgerichte beroepsopleiding.

2.3 Leefomgeving

Migratie steeds bepalender

In hoofdstuk 2.2 hebben we gezien dat de bevolking de afgelopen jaren gestaag is toegenomen. Een grotere bevolkingsomvang betekent een toenemende druk op ruimte en leefomgeving. Wanneer we nader inzoomen op de ontwikkeling van de bevolking, dan kijken we in eerste instantie naar twee factoren. Ten eerste het natuurlijk verloop, het saldo tussen geboorte en sterfte. De tweede factor is de migratie, oftewel verhuizingen vanuit en naar Regio Zwolle, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen binnenlandse en buitenlandse migratie. Kijken we naar figuur 2.3a, dan zien we dat het natuurlijk verloop tot en met 2014 de belangrijkste drijfkracht achter de bevolkingsgroei was. En hoewel een aanzienlijk deel van de bevolkingstoename nog steeds te danken was aan de natuurlijke aanwas van nieuwgeborenen, krijgt vanaf 2015 de component migratie de overhand. De afname van het geboortesaldo tekent het proces van ontgroening en vergrijzing van de bevolking dat in Regio Zwolle gaande is; een ontwikkeling die overigens ook op landelijke schaal plaatsvindt. Kijken we naar de migratie, dan is het in eerste instantie de toename van het aantal mensen dat zich vanuit het buitenland vestigt in de regio die de bevolkingsontwikkeling opstuwt. Het is de tijd van de vluchtelingen crisis, die in belangrijke mate zorgt voor een toename van het buitenlands migratieoverschot in de regio. Tegelijkertijd veroorzaakt dit ook een (tijdelijk) negatief binnenlands

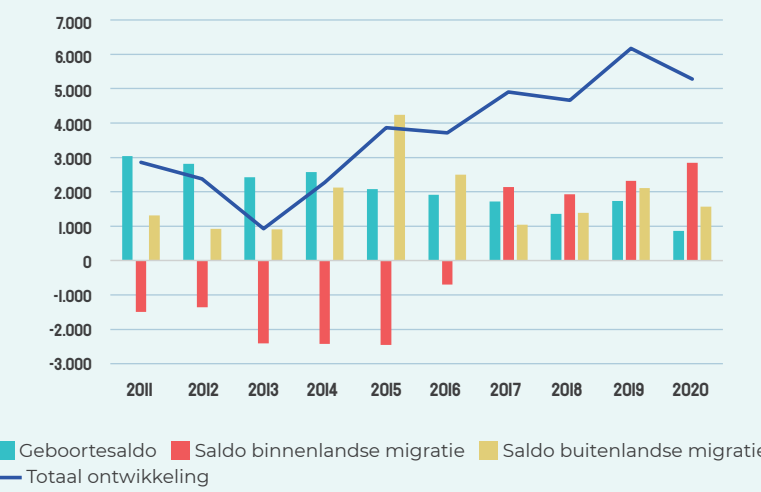
migratiesaldo. Vluchtelingen worden tijdelijk gehuisvest en vestigen zich daarmee in eerste instantie in een gemeente (buitenlandse migratie), worden ingeschreven in de Basisregistratie Personen (BRP) en vertrekken daarna naar een meer permanente verblijfplaats elders (binnenlandse migratie). Dit verklaart zowel de grote buitenlandse als binnenlandse migratiestroom in 2015.

Vanaf 2017 vond er een omslag plaats; binnenlandse migratie wordt de belangrijkste bron van groei. De toenemende aantrekkelijkheid van de regio als vestigingsplaats komt hierin tot uitdrukking. In eerdere edities van de Regio Zwolle Monitor gaven we al aan dat de ontwikkeling van het binnenlandse vestigingssaldo, nauw samenhangt met de gunstige economische ontwikkeling die de regio heeft doorgemaakt. De mix van een aantrekkende regionale arbeidsmarkt en woningmarkt gaven een impuls aan de instroom van nieuwe inwoners.

FIGUUR 2.3a

Samenstelling bevolkingsontwikkeling regio Zwolle

In absolute aantallen; 2011–2020

32 CBS (2015). De Nederlandse Economie. Productiviteit in Nederland 2002-2014: economische groei, productiviteit en de crisis. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
33 De Vor, F. en E. Veldhuizen (2019). Arbeidsproductiviteit ontrafeld, Verkennend onderzoek naar de achtergronden van de arbeidsproductiviteit in de Regio Zwolle. Zwolle: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie.

34 O.a. De Vor, F. e.a. (2019). Regio Zwolle Monitor 2019. Zwolle: Stichting Metropool Regio Zwolle.

FIGUUR 2.3b

Bevolkingstoename ongelijkmatig verdeeld

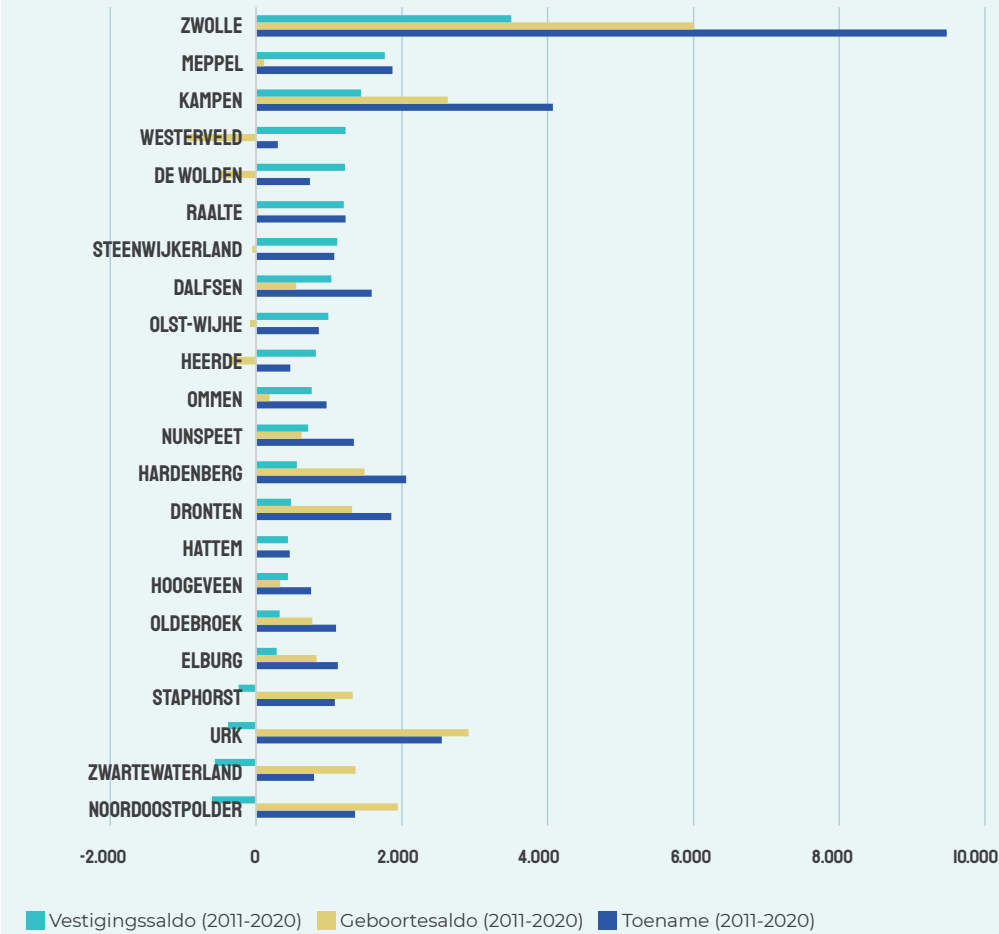
In totaal is in Regio Zwolle tussen 2011 en 2020 het aantal inwoners met 31.000 toegenomen, een groei van ruim 4 procent. Het geboorteoverschot bedroeg ruim 19.000 en het vestigingsoverschot 12.000. Maar wat voor Regio Zwolle in zijn geheel geldt, geldt vaak niet voor afzonderlijk gemeenten binnen de regio. In figuur 2.3b is te zien dat de toename van de bevolking van Regio Zwolle niet gelijkmatig verspreid is over de regio. De bevolking in de ene gemeente neemt harder toe dan in de andere gemeente. We zien vooral sterke bevolkingstoename in de stad Zwolle en in iets mindere mate in grotere gemeenten als Kampen en Hardenberg. Een andere gemeente die eruit springt is Urk. Bijna 10 procent van de bevolkingstoename in de regio tussen 2011 en 2020 is toe te schrijven aan deze gemeente. Interessant om te zien is uit welke onderliggende componenten de inwonersstijging (of daling) is samengesteld. In figuur 2.3b zijn de gemeente-namen gerangschikt op basis van vestigingssaldo. De mate waarin de bevolking toeneemt door middel van instroom van nieuwe inwoners geeft een indruk van de aantrekkingskracht van de betreffende plek. In absolute zin vestigen de meeste inwoners zich in de gemeente Zwolle, gevolgd door Meppel en Kampen. Tegelijk zien we dat Zwolle en Kampen sterk leunen op natuurlijke aanwas als bron van groei. In extreme mate zien we dit terug in Urk, en in iets mindere mate in Staphorst, Zwartewaterland en Noordoostpolder.

Meer verhuizingen naar de regio

De bevolking van Regio Zwolle neemt toe en dat komt mede door een toename van het aantal verhuizingen naar de regio. Sinds 2015 wordt er meer verhuisd in Nederland dan in de eerste helft van het decennium, toen sprake was van een crisis op de woningmarkt. De laatste jaren verhuizen er jaarlijks ongeveer 900.000 huishoudens minimaal één keer.

SAMENSTELLING BEVOLKINGSONTWIKKELING REGIO ZWOLLE

In absolute aantallen; 2011-2020

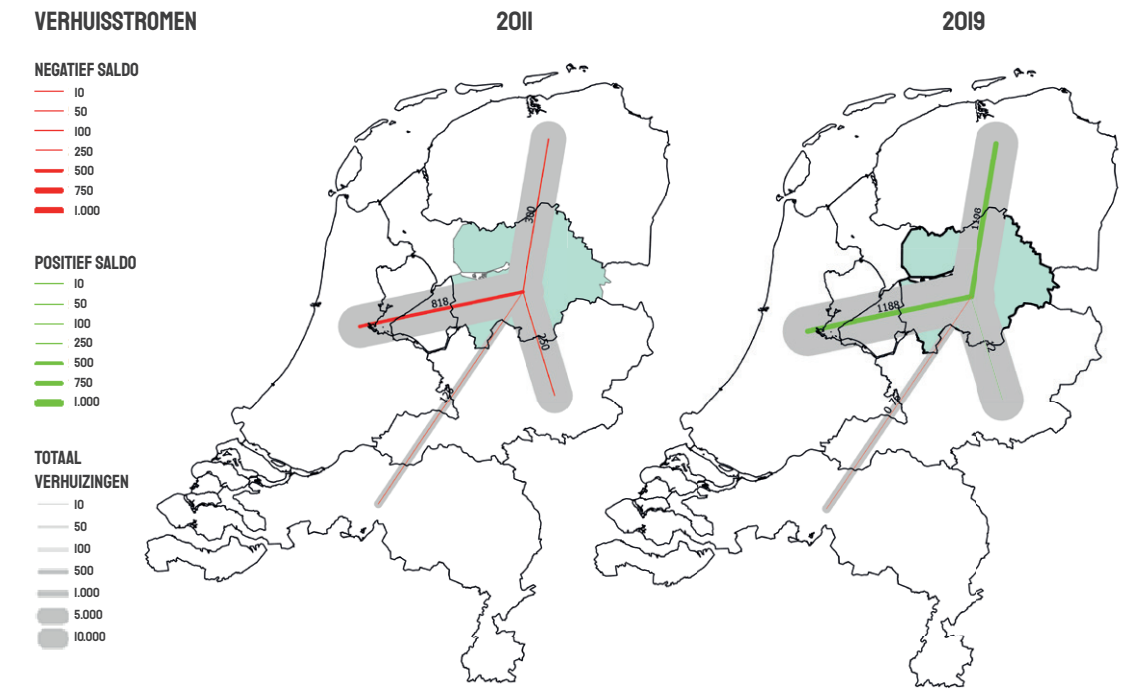
Bron: CBS (bewerking: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

Verreweg de meeste verhuizingen vinden plaats over korte afstand, binnen de eigen regio of gemeente. Maar tegelijkertijd wordt er in toenemende mate verhuisd over lange afstand.³⁵ Een beweging die ook doorwerkt in de bevolkingsontwikkeling van Regio Zwolle.

FIGUUR 2.3c

VERHUISBEWEGINGEN VAN EN NAAR REGIO ZWOLLE

Vestigingssaldi en het aantal verhuizingen vanuit en naar Regio Zwolle; 2011 en 2019*

* 2019 is meest recente jaar met beschikbare herkomst- en bestemmingsdata van verhuizingen.

Bron: CBS (bewerking: Provincie Overijssel).

De kaarten in figuur 2.3c laten zien dat het totaal aantal verhuisbewegingen (dikte grijze lijnen) vanuit en naar Regio Zwolle in 2019 hoger is dan in 2011. In 2019 verhuisden ruim 33.000 personen vanuit dan wel naar Regio Zwolle, in 2011 lag dit aantal op 28.000. Geaggregeerd naar landsdeel (Noord, West, Oost (exclusief Regio Zwolle) en Zuid), zien we dat de interactie zich toespitst op Noord-, West-, en Oost-Nederland. Als we de jaren 2011 en 2019 met elkaar vergelijken dan valt daarbij vooral op dat de verhuissaldi (binnenste gekleurde lijnen) van kleur zijn verschoten. In 2011 waren allevier de saldi rood gekleurd. Voor elk landsdeel gold dat per saldo meer mensen uit Regio Zwolle er naartoe verhuisden dan andersom (met bij elkaar een negatief verhuissaldo van 1.500). In 2019 is dat beeld bijna helemaal omgekeerd. Met uitzondering van landsdeel Zuid, vestigden vanuit elk van de landsdelen een groter aantal mensen

zich in Regio Zwolle dan het aantal mensen dat vertrok naar het betreffende landsdeel (positief saldo van 2.300). Regio Zwolle heeft met name haar inwoners 'gewonnen' van Noord- en West-Nederland; voor beide landsdelen bedroeg het vestigingssaldo in 2019 zo'n 1.200 personen. Met een saldo van 12 zijn de verhuisstromen tussen Regio Zwolle en de rest van Oost-Nederland nagenoeg in balans.

Uit de kaarten in figuur 2.3c komt onder andere het beeld naar voren dat West-Nederland geleidelijk richting het oosten aan het uitdijen is. Een beweging die dus al voor de uitbraak van de coronacrisis aan de gang was en in belangrijke mate het gevolg is van langjarige hoogspanning op stedelijke woningmarkten, met name in West-Nederland, en een aantrekkende regionale economie en arbeidsmarkt in oostelijk Nederland. In de volgende secties zullen we nader ingaan op de (prijs) ontwikkelingen op de woningmarkt in Regio Zwolle. Daarnaast speelt dat sinds de

35 RIGO (2020). Komen en gaan, inzicht in verhuisbewegingen. RIGO Research en advies. Beschikbaar via: <https://www.komen-en-gaan.nl/de-uitdijning-van-de-randstad-in-oostelijke-richting/>.

uitbraak van de coronapandemie, en de daarmee gepaard gaande normalisering van thuiswerken, er sprake lijkt te zijn van een herwaardering van ruimte – die over het algemeen in mindere mate beschikbaar is in de verstedelijkte gebieden in West-Nederland dan elders. Desondanks blijkt uit recent onderzoek van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) dat het effect van thuiswerken op de woningmarkt vooralsnog beperkt is. Hoewel er een lichte trek uit de stad gaande is (netto vestigen zich minder mensen in de Randstad en steden dan voor de coronacrisis) en het verschil tussen huizenprijzen in de Randstad en de rest van Nederland kleiner wordt, blijkt er geen sprake van een directe aantoonbare relatie met het toegenomen thuiswerken. Verhuisbeslissingen worden niet van de één op de andere dag gemaakt. Dit maakt dat de effecten van corona vooralsnog niet op de korte termijn duidelijk zichtbaar zijn.³⁶

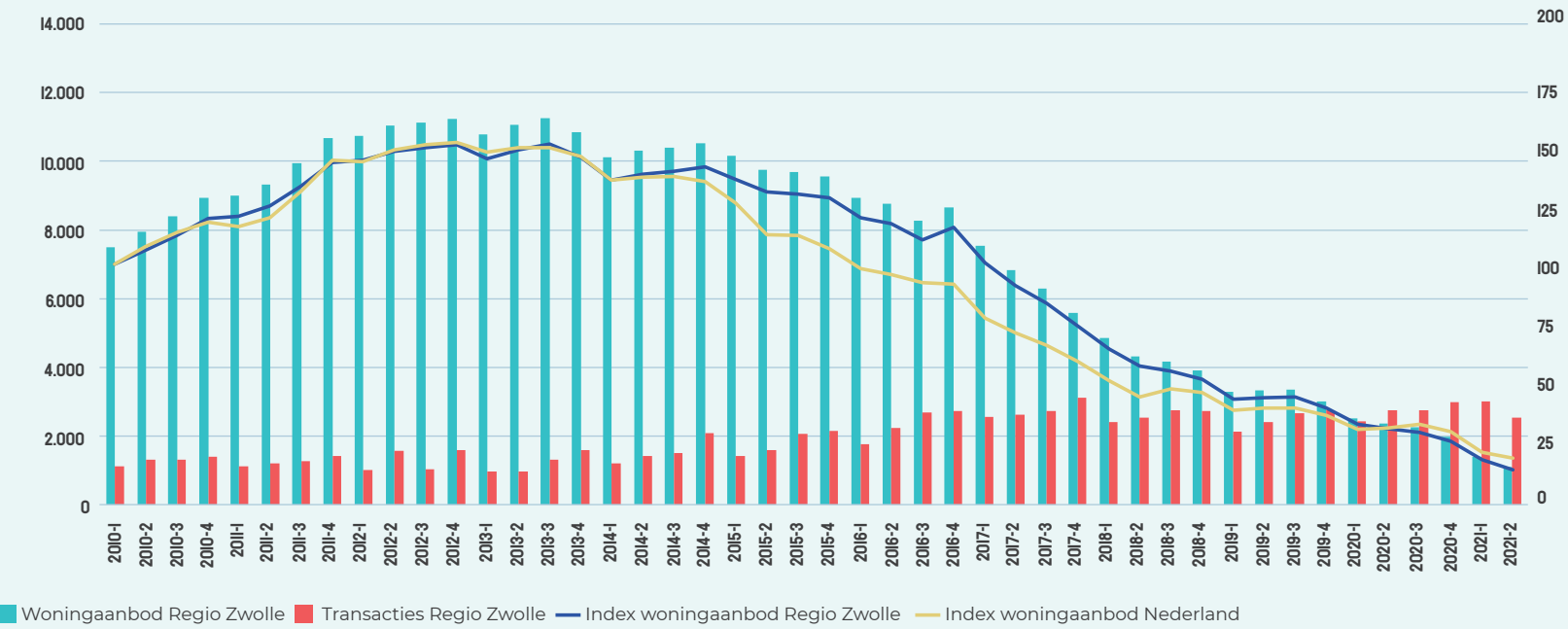
Woningmarkt loopt vast

Waar vorig jaar de vrees was dat de economie en de woningmarkt hard zouden worden geraakt door de pandemie, blijkt dit voor de woningmarkt niet bewaarheid te zijn geworden. In 2020 was de verwachting dat er een correctie op de woningmarkt zou optreden in de vorm van dalende prijzen en een afnemend aantal transacties, maar het tegendeel is gebleken. In 2020 en de eerste helft van 2021 bleef de woningmarkt namelijk onverminderd gespannen met veel vraag en weinig aanbod. Zo nam op landelijk niveau in de eerste helft van 2021 het aantal transacties met 12.900 toe naar bijna 119.500 woningen. In het eerste kwartaal van 2021 wisselde een recordaantal van 66.600 koopwoningen van eigenaar (+29 procent); in april zakte het aantal transacties weer terug naar ongeveer het niveau van 2020. Het afschaffen van

FIGUUR 2.3d

ONTWIKKELING AANBOD KOOPWONINGEN EN AANTAL TRANSACTIES

In absolute aantallen (balken en linker as) en index 2010/1e kwartaal=100 (lijnen en rechters); 2010–2021/2e kwartaal (per kwartaal)

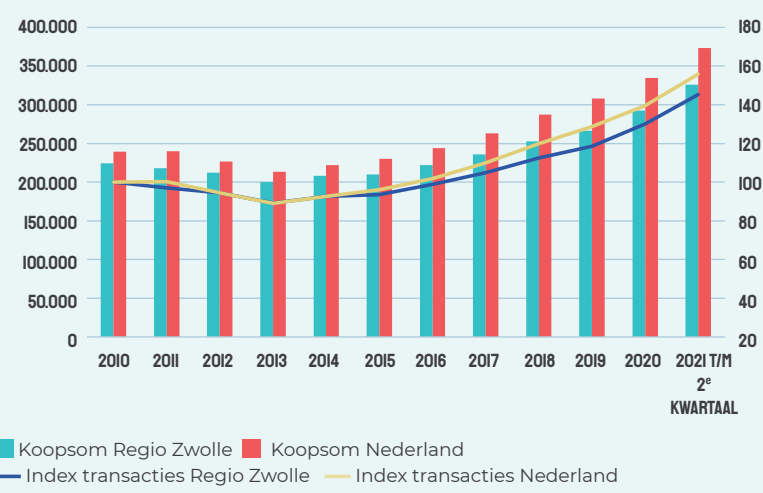
* Voor het 3^e kwartaal van 2020 waren nog geen transactiecijfers beschikbaar.

Bron: Huizenzoeker en Funda (bewerking: BPD Ontwikkeling en Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

FIGUUR 2.3e

ONTWIKKELING GEMIDDELDE KOOPSOM IN REGIO ZWOLLE EN NEDERLAND

Gemiddelde koopsom in euro's (balken en linker as) en Index koopsom (2010=100; lijnen en rechter as); 2010–2021/2^e kwartaal

Bron: Kadaster (bewerking: BPD Ontwikkeling en Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

gezien het grootst ten opzichte van de eerste zes maanden van 2020. Met een gemiddelde transactieprijis van € 417.600 werd in de gemeente Nunspeet het meest betaald voor een woning. En met een gemiddelde koopsom van € 273.000 was de gemeente Hoogeveen regionale hekkensluiter.

de overdrachtsbelasting voor huizenkopers tot 35 jaar en het vanaf april weer invoeren van deze belasting bij woningen vanaf € 400.000 heeft een grote rol gespeeld in deze verkoophausse. Jonge huizenkopers stelden de aankoop van een eigen woning in het najaar van 2020 uit tot na de jaarwisseling. In figuur 2.3d is te zien dat in Regio Zwolle in de eerste twee kwartalen van 2021 390 meer koopwoningen van eigenaar wisselden dan een jaar eerder (5.553 woningen in de eerste zes maanden van 2021 tegen 5.163 woningen in dezelfde periode van 2020 (+7,6 procent)). Tegelijkertijd nam het woningaanbod verder af. Zowel in Nederland als in Regio Zwolle (aanbod van slechts 1.100 woningen) werd medio 2021 een minimaal aantal koopwoningen aangeboden.

De druk op de woningmarkt uit zich al enige jaren in stevige prijsstijgingen. Landelijk waren medio 2021 bestaande koopwoningen maar liefst 16,3 procent duurder dan een jaar eerder; dit is de grootste prijsstijging sinds het jaar 2000. Dit betekent dat de gemiddelde woning in Nederland in twaalf maanden tijd ongeveer € 55.000 duurder is geworden. In 2019 zwakte de prijsstijging enigszins af maar in 2020 trok deze weer aan en in de eerste twee kwartalen van 2021 versnelde de prijsstijging. Vergeleken met het dal in 2013 lagen prijzen in juli van 2021 74 procent hoger.³⁷ In de provincie Flevoland nam de prijs het sterkst toe (+16,7 procent). Ook in Regio Zwolle is de gemiddelde koopsom in de eerste helft van 2021 opnieuw fors gestegen (zie figuur 2.3e). In de eerste zes maanden van 2021 lag de gemiddelde transactieprijis in Regio Zwolle op € 326.200 waarmee de prijs € 34.000 boven het jaargemiddelde van 2020 lag. Wel is het gemiddelde prijsniveau in Regio Zwolle lager dan het landelijke gemiddelde, evenals de groeiontwikkeling van de prijs. In de eerste helft van 2020 lag de gemiddelde transactieprijis namelijk € 47.000 onder de gemiddelde prijs in Nederland (€ 373.200). In alle gemeenten van Regio Zwolle is de gemiddelde koopsom in de eerste helft van 2021 verder toegenomen; in Hattem (+€ 75.100), Ommen (+€ 65.400) en De Wolden (+€ 64.200) was het prijsverschil absoluut

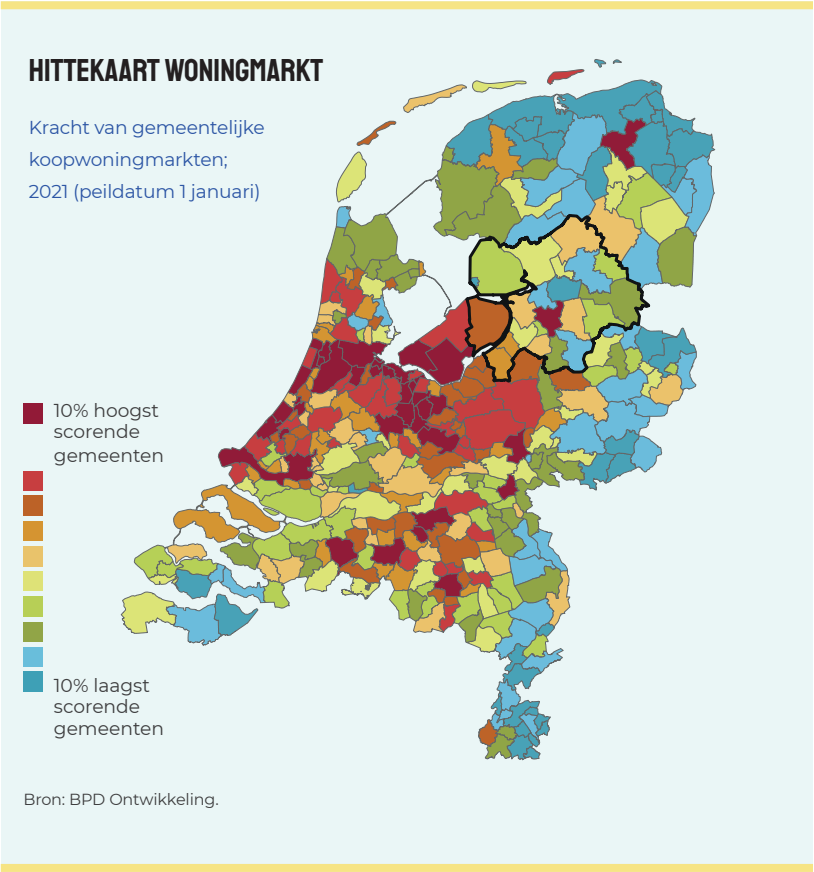
³⁶ PBL (2021). Thuiswerken en de gevolgen voor wonen, werken en mobiliteit. Op zoek naar trends, trendbreuken en kansen als gevolg van corona. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
³⁷ CBS (2021). 'Prijsstijging koopwoningen neemt opnieuw toe'. Nieuwsbericht, 23 augustus 2021. Beschikbaar via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/34/prijsstijging-koopwoningen-neemt-opnieuw-toe>.

HITTEKAART WONINGMARKT⁴⁰

BPD Ontwikkeling heeft de zogeheten hittekaart van de woningmarkt ontwikkeld. Deze hittekaart geeft de variatie in de marktomstandigheden op de gemeentelijke koopwoningmarkten weer. Aan de hand van de hittegraad is af te leiden welke gemeenten gekenmerkt worden door een sterke dan wel minder sterke woningmarkt. De hittegraad is een samengestelde score voor een gemeente die bestaat uit het marktvolume in een bepaald jaar, gecombineerd met de huishoudengroei in de periode 2021 tot 2030. Het marktvolume in de bestaande markt is berekend door het aantal

koopwoningtransacties te vermenigvuldigen met de gemiddelde koopprijs. Om te voorkomen dat de omvang van een gemeente te zwaar telt, wordt gecorrigeerd door het marktvolume te delen door de voorraad koopwoningen in de betreffende gemeente. Een hoge score op de hittekaart kenmerkt zich door hoge prijzen en/of veel woningtransacties, maar ook een sterke verwachte huishoudengroei. De kaart is een belangrijke graadmeter in de vastgoedbranche die marktpartijen richting geeft in de afweging waar bijvoorbeeld te investeren. Prijs- en transactiegegevens zijn afkomstig van het Kadaster. Het CBS en ABF Research zijn de leveranciers van de data over de omvang van de woningvoorraad en de te verwachten huishoudenontwikkeling.

FIGUUR 2.3f

Rabobank verwacht voor geheel 2021 een verkoop van 231.000 bestaande koopwoningen in Nederland (1,8 procent minder dan in 2020); in 2022 is de verwachting 211.000 transacties (-8,9 procent).³⁸ Als gevolg van de positieve economische vooruitzichten en de aanhoudend lage rente op de kapitaalmarkt wordt voor de rest van 2021 en voor 2022 een versnelling van de prijsstijging voorzien. Voor de COROP-regio Noord-Overijssel zal de verwachte huizenprijsstijging voor 2021 en 2022 net onder de landelijk verwachte prijsstijging liggen van respectievelijk +14,4 procent en +11,5 procent. Voor de gemeenten in Flevoland worden prijsstijgingen voorzien van 20 procent in 2021 en 15 procent in 2022. Duidelijk is dat de betaalbaarheid van koopwoningen nog verder afneemt. Vereniging Eigen Huis geeft aan dat het aantal mensen dat positief naar de woningmarkt kijkt nog net groter is dan het aantal mensen dat negatief is gestemd, maar dat er veel mensen zijn die het nu geen goed moment vinden om een woning te kopen vanwege het beperkte aanbod, de sterk gestegen prijzen en de verminderde betaalbaarheid.³⁹

Dynamiek op lokaal niveau

Figuur 2.3f toont de door BPD ontwikkelde 'Hittekaart van de woningmarkt'. Met deze kaart geven we inzicht in de variatie in de marktomstandigheden op de gemeentelijke koopwoningmarkten. Zo wordt in één oogopslag zichtbaar welke gemeenten in Regio Zwolle gekenmerkt worden door

een sterke dan wel minder sterke woningmarkt (zie tekstbox 'Hittekaart woningmarkt').

De hittekaart rangschikt gemeenten op basis van de druk op de woningmarkt. Als gevolg van een toenemende vraag naar woningen, hogere prijsstijgingen en een hoger woningtekort, is vorig jaar de druk op de woningmarkt verder toegenomen. Dat resulteert in een traditioneel hoge druk in de Randstad, met een opgelopen druk in de provincies Noord-Brabant, Utrecht en Gelderland. De grensgebieden van Nederland worden daarentegen gekenmerkt door minder dynamische woningmarkten. Deze gebieden kleuren blauw, al is er een aantal gebieden in Noord-Brabant, Zeeland en Drenthe dat iets meer verhit begint te raken. Ook in 2021 wordt de top weer gevormd door de gemeenten Amsterdam, Den Haag, Utrecht, n Rotterdam. De top-10 wordt gecompleteerd door achtereenvolgens Wassenaar, Laren, Bloemendaal, Blaricum en de nieuwkomers Amstelveen en Eindhoven. De meeste van de kleine gemeenten in de top-10 en Amstelveen staan bekend als 'dure' woongemeenten. Zwolle neemt positie 29 in (van 355 gemeenten) en schaart zich daarmee onder de 10 procent hoogst scorende gemeenten. In de vorige versie van de hittekaart stond de gemeente nog op plek 46. De stijging van Zwolle is vooral een gevolg van de grotere huishoudengroei die wordt verwacht; de prognose voor de komende tien jaar is namelijk bijgesteld van een groei met ruim 4.300 huishoudens naar een groei met 9.200 huishoudens. In de regio scoort daarnaast de gemeente Dronten (positie 103) relatief hoog. Aan de andere kant kunnen enkele gemeenten in Regio Zwolle op basis van de hittekaart getypeerd worden als zwakkere woningmarktgebieden. Vooral de gemeenten Staphorst (positie 336), Urk (positie 322), Zwartewaterland (positie 319), De Wolden (positie 307) en Raalte (positie 291) scoren relatief slecht. Deze gemeenten scoren onder het gemiddelde ten aanzien van de variabelen 'marktvolume' en 'huishoudengroei' waar de ranking van de gemeenten op is gebaseerd.

Overbieding is de norm geworden

In 2020 en 2021 worden woningen in toenemende mate boven de vraagprijs verkocht. Het CBS en het Kadaster concluderen dat overbieden op te koop staande woningen in het hele land de norm is geworden.⁴¹ In 2020 werd landelijk 50 procent van de woningen boven de vraagprijs verkocht en 38 procent van de huizen ging onder de vraagprijs weg. In 2015 werd nog 87 procent van de woningen onder de vraagprijs verkocht, tegenover 7 procent erboven. Vorig jaar nam het aantal gemeenten waarbij gemiddeld meer dan

³⁸ RaboResearch (2021). 'Huizen in twee jaar tijd naar verwachting 28 procent duurder'. Kwartaalbericht woningmarkt, 13 september 2021. Beschikbaar via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2021/september/huizen-in-twee-jaar-tijd-naar-verwachting-28-procent-duurder/>.
³⁹ De Eigen Huis Markindicator meet onder consumenten het vertrouwen in de woningmarkt. De indicator geeft het vertrouwen weer in een cijfer waarbij 100 als neutraalwaarde geldt. Voor meer details over de Eigen Huis Markindicator zie: https://www.eigenhuis.nl/woningmarkt/eigen-huis-markindicator#.
⁴⁰ Meer details over de hittekaart woningmarkt voor de woningmarkt zijn te vinden op: www.bpd.nl/actueel/persberichten/woningdruk-blijft-hoog-in-randstad-en-loopt-op-in-aantal-provincies/.

⁴¹ CBS (2021). 'Spanning tussen vraag en aanbod woningmarkt verder toegenomen in 2020'. Nieuwsbericht, 8 juni 2021. Beschikbaar via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/23/spanning-tussen-vraag-en-aanbod-woningmarkt-verder-toegenomen-in-2020>.

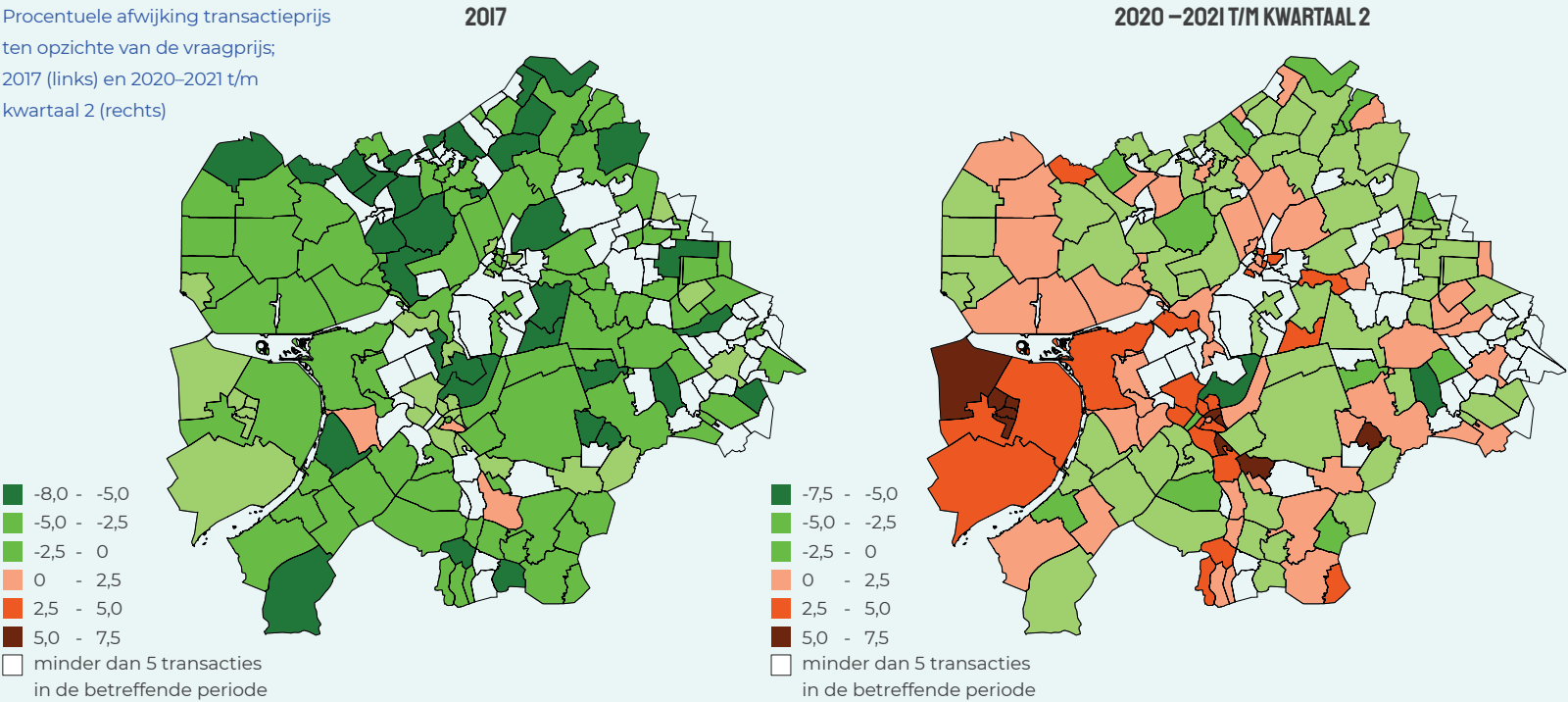
2 procent overboden werd sterk toe; in bijna 50 van de 355 gemeenten werd gemiddeld meer dan 2 procent overboden. In 2017 was dit nog maar in een enkele gemeente het geval.

De kaarten in figuur 2.3g tonen de mate van overbieden in Regio Zwolle op wijkniveau in het jaar 2017 en de periode tussen 2020 en 2021 tot en met het tweede kwartaal. Duidelijk is dat in de afgelopen jaren in steeds meer gebieden sprake is van overbieden. Waar in 2017 in slechts drie wijken sprake was van overbieden, blijkt dat in de periode 2020 tot en met het tweede kwartaal van 2021 in steeds meer wijken sprake is van overbieden. In een aantal wijken in de gemeente Dronten is de afgelopen anderhalf jaar het meest overboden, gemiddeld genomen lag de transactieprijs in die wijken zo'n 6 procent boven de vraagprijs.

FIGUUR 2.3g

OVERBIEDINGEN REGIO ZWOLLE

Procentuele afwijking transactieprijs ten opzichte van de vraagprijs; 2017 (links) en 2020–2021 t/m kwartaal 2 (rechts)

Bron: Kadaster en NVM.

Woningbouwopgave concentreert zich vooral in gemeente Zwolle

In de periode tot 2035 zullen landelijk ruim 1,1 miljoen nieuwe woningen moeten worden gebouwd om in de vraag te voorzien.⁴² In Regio Zwolle is in de periode 2021–2040 sprake van een toename van de woningbehoefte met zo'n 36.500 woningen. Doordat de regio in 2021 een woningtekort van tussen 5.000 en 10.000 woningen kent en er de jaren daarop ook woningen aan de voorraad zullen worden onttrokken, betekent dit dat de bouwopgave waarschijnlijk groter zal zijn.⁴³ In het kader van de Verstedelijkingsstrategie Regio Zwolle wordt een ontwikkelopgave voor de bouw van tot 80.000 woningen verkend. Vorig jaar zijn met de provincies bestuurlijke afspraken gemaakt over de woningbouwopgave. Deze afspraken tellen op landelijk niveau op tot een bruto woningbouw-opgave van 900.000 woningen voor de periode tot en met 2030. Op papier is er in Regio Zwolle harde en zachte plancapaciteit voor de bouw van minimaal 41.500 woningen (registratie eind 2020).⁴⁴ De gemeente Zwolle neemt één derde van de woningbouwplancapaciteit van de regio voor zijn rekening (zie figuur 2.3h). Voor de jaren tot 2030 heeft de gemeente Zwolle een ontwikkelopgave van 10.000 woningen geraamd, waarbij circa 60 procent van de nieuwe woningen in de bestaande stad zal worden gerealiseerd en 40 procent in suburbane woonmilieus.⁴⁵ Het aandeel van de gemeente Dronten in de regionale plancapaciteit neemt mogelijk toe; een deel van de nationale woningbouwopgave wordt in de komende decennia namelijk in de Flevopolder gerealiseerd en Dronten verkent welke bijdrage deze gemeente hier aan kan leveren.⁴⁶

Stijging areaal bedrijventerreinen

Gedurende de afgelopen decennia zijn bedrijventerreinen de belangrijkste locatie geworden voor de uitgifte van grond voor bedrijvigheid. Nederland herbergt zodoende circa 3.800 bedrijventerreinen die samen zo'n 107.000 hectare grondoppervlakte beslaan. Hierdoor vestigen veel bedrijven zich op deze locaties voor economische activiteit en leveren ze een aanzienlijke bijdrage aan de regionale en lokale economie.

42 Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2021). Staat van de woningmarkt. Beschikbaar via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/07/01/rapport-staat-van-de-woningmarkt-2021>.

43 Voor meer informatie over het woningtekort op regionaal niveau verwijzen wij naar de website <https://primos.abfresearch.nl/dashboard/dashboard/woningtekort>. Let hierbij op dat de woningmarktregio Zwolle zoals gehanteerd door ABF Research afwijkt af van de regio-indeling zoals toegepast in de Monitor.

44 Eind 2020 is dit aantal geïnventariseerd; dit aantal is nog exclusief de plancapaciteit in de gemeenten Steenwijkerland en Heerde. Een deel van de zachte plannen (juridisch niet hard) zal niet doorgaan of vertraging ondervinden; het kan hierbij om grote aantallen woningen gaan.

45 Gemeente Zwolle (2021). Mijn Zwolle van morgen. Omgevingsvisie. Beschikbaar via: <https://www.zwolle.nl/sites/default/files/bijlage-3-omgevingsvisie-2021-v3.pdf>.

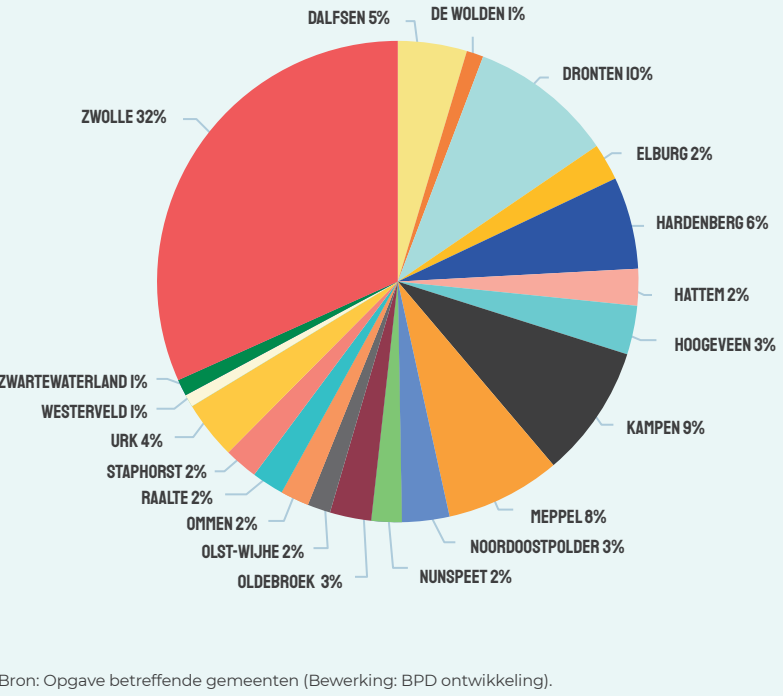
46 Over Morgen (2020). Woningbouw in Dronten, de groeiopgave in drie scenario's, 13 oktober 2020. Voor meer informatie zie: <https://storymaps.arcgis.com/stories/734f85b11c3e4043a1cc621413d01dce>.

47 De bruto oppervlakte is de totale oppervlakte van een terrein (inclusief infrastructuur en groen). De netto oppervlakte is de oppervlakte die aan bedrijven is of kan worden uitgegeven.

FIGUUR 2.3h

PLANCAPACITEIT WONINGBOUW REGIO ZWOLLE

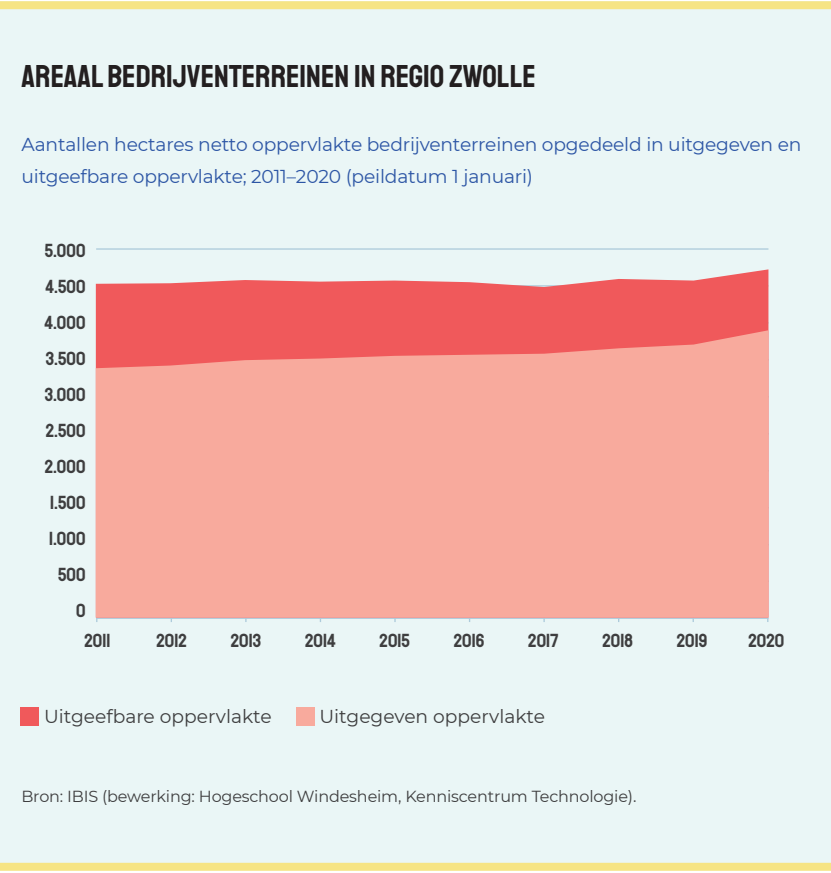
Verdeling plancapaciteit in %; 2021–2030

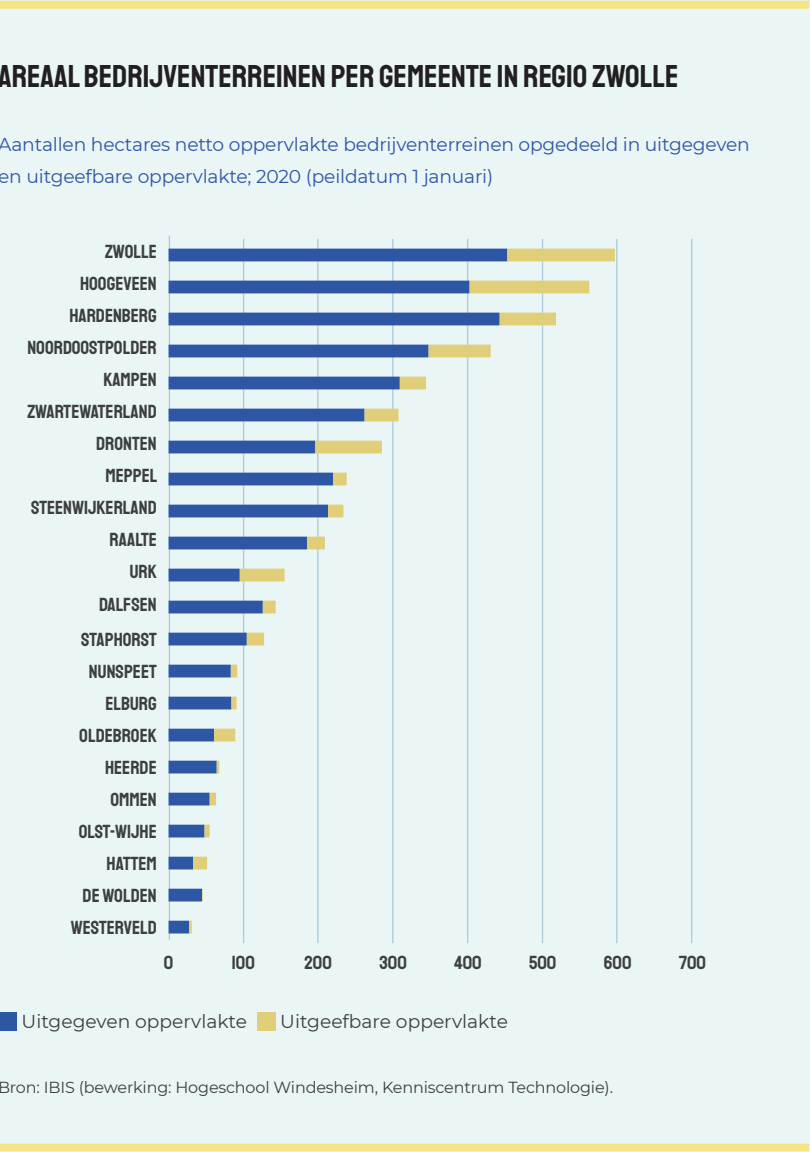
Kijken we naar de situatie in Regio Zwolle, dan blijkt uit cijfers van het IBIS (Integraal Bedrijventerreinen Informatie Systeem) dat de regio in 2020 274 bedrijventerreinen telde, samen goed voor een bruto oppervlakte van 6.300 hectare.⁴⁷ Het aantal locaties aangemerkt als bedrijventerreinen is in de loop der jaren afgenomen; in 2011 waren er namelijk 297 bedrijventerreinen in

Regio Zwolle. De voornaamste reden voor deze afname is de samenvoeging van terreinen. Daarentegen zien we dat het aantal hectare bedrijventerrein in Regio Zwolle niet is afgenomen. Figuur 2.3i toont dat de totale netto oppervlakte, de oppervlakte die aan bedrijven is of kan worden uitgegeven (exclusief infrastructuur en groen), lange tijd nagenoeg onveranderd is gebleven. Maar vanaf 2019 is daar verandering in gekomen en is begin 2020 het areaal bedrijventerreinen aangegroeid tot 4.700 hectare. En als we kijken naar de hoeveelheid grond op bedrijventerreinen die daadwerkelijk wordt gebruikt door bedrijven, dan blijkt in de periode 2011–2020 dit per saldo met ruim 500 hectare te zijn toegenomen; van 3.400 naar 3.900 hectare. Tegelijk zien we dat de hoeveelheid uitgeefbare grond met een vergelijkbaar tempo daalt en dat er begin 2020 in totaal nog 830 hectare bedrijventerrein beschikbaar was voor uitgifte.

FIGUUR 2.3i

FIGUUR 2.3j

Figuur 2.3j geeft inzicht in hoe begin 2020 het areaal bedrijventerreinen verspreid is over de regio. Per gemeente is te zien wat de netto oppervlakte is en welk deel daarvan reeds is uitgegeven en hoeveel grond er nog uitgeefbaar is. Zo is er in De Wolden nog 0,3 hectare grond beschikbaar, terwijl in Hoogeveen 160 hectare aan bedrijventerreinengrond beschikbaar is. Daarnaast is er nog een betrekkelijk ruime hoeveelheid grond beschikbaar in de gemeenten Zwolle, Hardenberg, Noordoostpolder, Dronten en Urk.

FIGUUR 2.3k

Toekomstbestendigheid bedrijventerreinen: verduurzaming grootste opgave

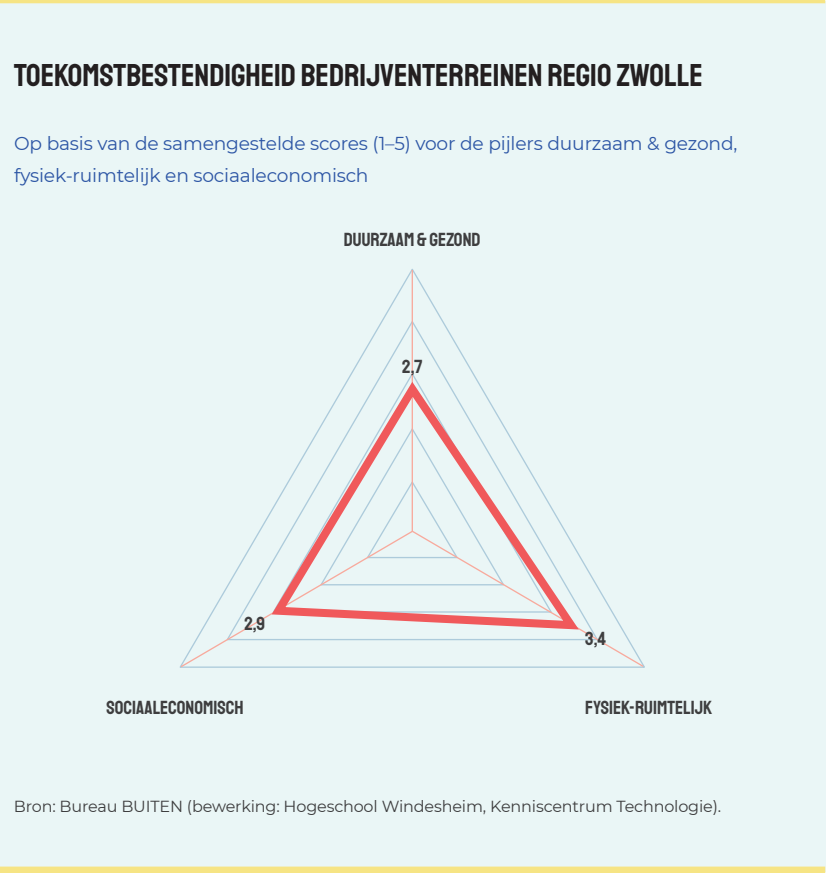
Met circa 120.000 part- en fulltime banen gevestigd op bedrijventerreinen, zo'n 35 procent van het totaal aantal banen in de regio, vormen bedrijventerreinen een belangrijk vestigingsmilieu in Regio Zwolle. In lijn met de (duurzame groei) ambities van Regio Zwolle, staan de bedrijventerreinen in de regio voor een volgende stap: het verder toewerken naar een toekomstbestendige vestigingslocatie. Het eind 2020 verschenen onderzoek *Toekomstbestendige bedrijventerreinen Regio Zwolle* heeft in kaart gebracht in hoeverre bedrijventerreinen in Regio Zwolle in kwalitatieve zin klaar zijn voor de toekomst. ⁴⁸ Het uitgevoerde onderzoek heeft het begrip 'toekomstbestendig bedrijventerrein' breed gedefinieerd, aan de hand van de drie pijlers: duurzaam & gezond, fysiek-ruimtelijk en sociaaleconomisch (zie figuur 2.3k). Anders gezegd: een toekomstbestendig bedrijventerrein moet een aantrekkelijke, groene en gezonde werkomgeving bieden, bijdragen aan klimaatdoelstellingen en voldoende aangepast zijn voor de veranderende economie.

⁴⁸ Bureau BUITEN (2020) *Toekomstbestendige bedrijventerreinen Regio Zwolle*. Utrecht: Bureau BUITEN, economie & omgeving.

⁴⁹ Meer details over de beoordeling van de toekomstbestendigheid per bedrijventerrein zijn beschikbaar via een online dashboard: <https://public.tableau.com/app/profile/bureaubuiten/viz/ToekomstbestendigeBedrijventerreinenRegioZwolle/>.

Langs de drie pijlers is een selectie van 132 bedrijventerreinen in Regio Zwolle beoordeeld. Het betreft bedrijventerreinen van 5 hectare en groter, die zijn beoordeeld aan de hand van 97 indicatoren. Om de toekomstbestendigheid van bedrijventerreinen eenduidig in beeld zijn alle indicatoren omgerekend naar een score van 1 tot en met 5. Dit maakt het mogelijk om scores te aggregeren naar pijler of thema. Daarbij staat de score 5 voor een grote positieve bijdrage aan de toekomstbestendigheid van het terrein en de score 1 voor een achtergebleven positie van het terrein op het betreffende pijler of thema. In figuur 2.3l zijn de resultaten samengevat, geaggregeerd op het niveau van de drie pijlers. ⁴⁹ Het geeft weer dat de bedrijventerreinen in Regio Zwolle goed scoren op de pijler fysiek-ruimtelijk. Gemiddeld is de score van terreinen in de regio op deze pijler een 3,4. De grootste uitdagingen blijken te liggen binnen de pijler duurzaam & gezond. Met een gemiddelde score van

FIGUUR 2.3l

FIGUUR 2.3m

2,7 blijft het achter bij de andere pijlers. Binnen de pijler duurzaam en gezond blijken voor vrijwel alle onderzochte terreinen nog veel uitdagingen te liggen, met name op het gebied van energietransitie (score 2,1) en circulaire economie (2,5). De pijler sociaaleconomisch scoort gemiddeld een 2,9. Daarbinnen valt op de lager dan gemiddelde score van het thema organisatiegraad (2,7). Op georganiseerde terreinen is het doorgaans eenvoudiger om collectieve maatregelen te organiseren die de vitaliteit van een terrein kunnen bevorderen, zoals collectieve (aanschaf van) zonnepanelen of herstructurering. Hoewel 86 procent van de terreinen in Regio Zwolle een vorm van organisatie kent, valt er op dit vlak nog winst te behalen. Bij bijna de helft van deze terreinen betreft de vorm van organisatie een ondernemersvereniging op gemeenteniveau. Bij deze organisatievorm is de betrokkenheid van ondernemers en de daadkracht om veranderingen door te voeren vaak beperkter dan wanneer er sprake is van een ondernemersvereniging of parkmanagement voor uitsluitend het eigen terrein.

Kantorenmarkt: vraag en aanbod in beweging

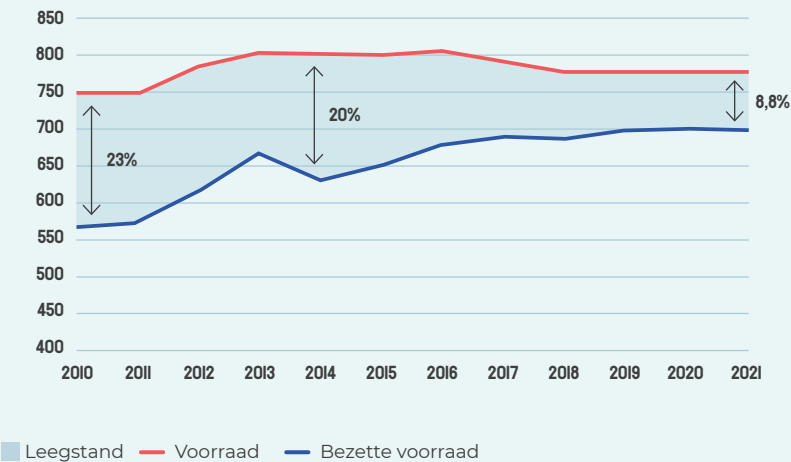
De kantorenmarkt in Nederland heeft zich de afgelopen jaren sterk ontwikkeld. De leegstand nam af door onttrekkingen, transformaties – voornamelijk naar woonfuncties – en een toenemende vraag naar kantoorruimte. Omdat de kantorenmarkt in Regio Zwolle zich hoofdzakelijk concentreert in de gemeente Zwolle, zoomen we uitsluitend in op dit deel van de regionale kantorenmarkt. Op basis van onderzoek en (recente) cijfers van vastgoedadviesbureau CBRE brengen we diverse kenmerken, ontwikkelingen en kansen voor de Zwolse kantorenmarkt in beeld.

We zien in figuur 2.3m dat de kantorenvorrraad van Zwolle na de financiële crisis aanvankelijk is doorgestegen tot een piekniveau van 800.000 m², dat in 2013 werd bereikt. Tegelijkertijd liep de leegstand verder op door een combinatie van vraaguitval en de invoering van ‘het nieuwe werken’, waardoor bedrijven bij expiratie van de huurovereenkomst ruimte konden afstoten. Vanaf 2016 is de kantorenvorrraad door transformaties en onttrekkingen weer teruggedrongen tot het niveau van vóór de financiële crisis. De leegstand is door deze transformatieprojecten eveneens fors afgenomen, hoewel dit mede het gevolg is geweest van een toename in vraag door de aantrekkende economie. Zwolle kent halverwege 2021 een historisch lage leegstand van 8,8 procent van de voorraad, wat circa 68.000 m² behelst. Landelijk bedraagt de leegstand gemiddeld ruim 7 procent.

In figuur 2.3n is te zien dat vanaf 2013 de jaarlijkse opnameniveaus in Zwolle geleidelijk zijn gestegen, waardoor een langjarig gemiddelde van circa

ONTWIKKELING KANTORENVOORRAAD EN LEEGSTAND IN ZWOLLE

Totale en bezette kantorenvorrraad in m²; 2010–2021

Bron: CBRE Research.

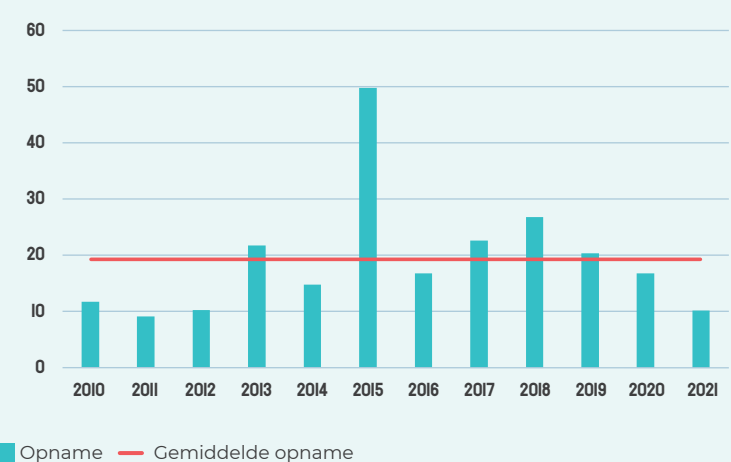
19.000 m² per jaar is bereikt. Een belangrijke bijdrage daaraan heeft het jaar 2015 geleverd, toen de kantoorruimte in gebruik met maar liefst 47.000 m² werd uitgebreid. Wanneer we naar de toekomst kijken zien we dat er per medio 2021 een totaal van circa 41.300 m² als zoekvraag uitstond in de Zwolse markt. Nader bekeken bevindt van de huidige actieve zoekvragen circa 60 procent zich in de oriënterende fase, slechts 7 procent in de fase van bezichtigen en 33 procent is reeds in onderhandeling. Vergeleken met dezelfde periode een jaar eerder valt op dat het niveau van de gezochte vierkante meters grotendeels gelijk is gebleven, toen dit op circa 38.600 m² uitkwam. Hiermee lijkt er nauwelijks een impact van de coronapandemie op de zoekersvraag van Zwolle te zijn geweest.

Hier komt nog bij dat de komende vijf jaar circa 290.000 m² aan huurcontracten afloopt in Zwolle, waarmee het theoretisch gemiddeld vrijkomende vierkante meters per jaar uitkomt op circa 58.000 m². Daarbij is het wel aannemelijk dat een (fors) deel hiervan zal worden verlengd.

FIGUUR 2.3n

KANTORENOPNAME IN ZWOLLE

Opnameniveaus in m² (x 1.000); 2010–2021

Bron: CBRE Research.

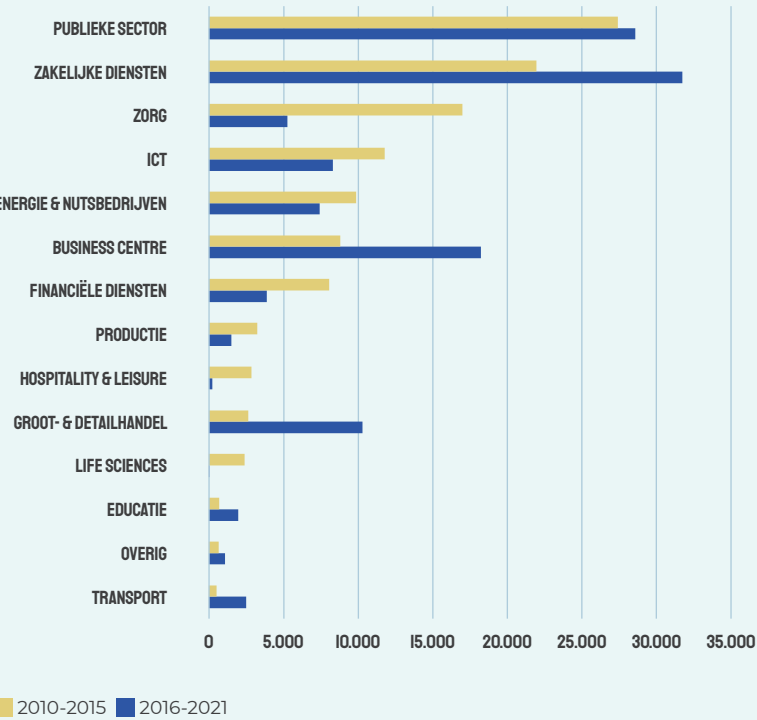
Het merendeel van de zoekvragen in Zwolle is afkomstig uit de stad zelf en uit Regio Zwolle. Dit betreft echter een groot achterland dat verder onder te verdelen valt. De sterkste binding heeft Zwolle met de ‘halve maan’ die van Kampen oostwaarts via de A37 over Meppel en Hoogeveen naar Hardenberg loopt. Het Vechtdal hoort hier ook bij. Dit is voor de kantorenmarkt het natuurlijk achterland van de stad. Regionale startups die doorgroeien kiezen vaak voor Zwolle als knooppunt in de regio, om personeel van elders aan te kunnen trekken, vanwege het voorzieningenniveau en de bereikbaarheid uit andere delen van het land (zie ook de tekstbox ‘De rol van startups’). Meer zuidwaarts wordt de concurrentie van met name Apeldoorn en Deventer sterker. Dit geldt helemaal voor de AI zone, waarbinnen bedrijvigheid in eerste aanleg niet op Zwolle is gericht.

Het sectorbeeld in figuur 2.3o toont dat de publieke sector een belangrijke kantorengebruiker is op de Zwolse markt. In de periode 2010–2015 zorgde deze sector zelfs voor het grootste kantooropnamevolume in de stad. In de

FIGUUR 2.3o

KANTOOROPNAME PER SECTOR IN ZWOLLE

In aantallen vierkante meters; 2010–2021

Bron: CBRE Research.

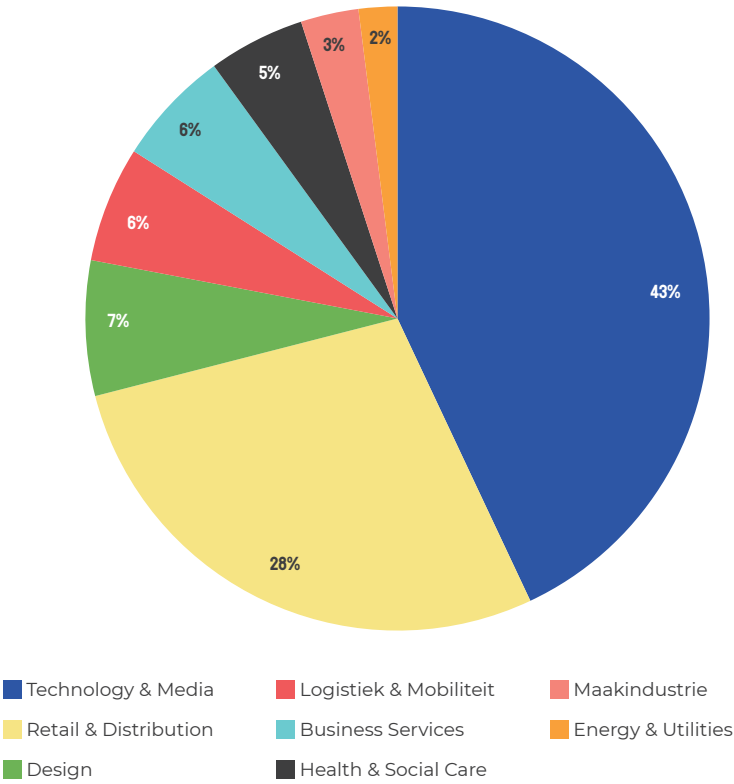
DE ROL VAN STARTUPS

Volgens het onderzoeksrapport *Startup jobs are a growth engine worth strengthening* dat CBRE in samenwerking met Dealroom en Techleap in september 2020 heeft opgesteld, nemen startups in de technologiesector een cruciale rol in de Nederlandse economie in – zowel op de korte als op de lange termijn. Volgens het rapport groeide het aantal startups in Overijssel elk jaar met 7,4 procent in de periode 2016–2020. Kijkend naar de indeling van de startups per sector per provincie, verschilt de specialisatie per regio. In Amsterdam zien we het grootste aantal startups in de ‘fintech’-sector, in havenstad Rotterdam vooral in energie, industriële technologie en productie en in Den Haag, door de sterke aanwezigheid van de juridische sector, vooral ‘regtech’ en beveiligingsstartups. In de provincie Overijssel zitten de meeste startups op het gebied van gezondheidszorg, energie en Software as a Service (SaaS). Op basis van data van Dealroom zijn we tevens in staat een beeld te vormen van, en analyse uit te voeren op, het startuplandschap in de gemeente Zwolle. Startups worden hierbij gedefinieerd als bedrijven met 2 tot 50 medewerkers (ZZP-ers vallen er dus buiten) in een groeistadium dat in drie fases verdeeld kan worden: ‘startup’, ‘scale-up’ en ‘grown-ups’. De ouderdom van het bedrijf is daarbij de belangrijkste maatstaf. In 2020 telde de gemeente Zwolle 230 startups volgens de bovenstaande definitie. Wat, zoals hierboven al aangegeven, er bovenuit steekt is het aandeel van de ICT sector, die bijna de helft van het aantal startups uitmaakt (zie figuur 2.3p). Een opvallende tweede is de groot- en detailhandel. Dit heeft te maken met het relatief grote aantal winkels dat door ondernemers wordt geopend. Een belangrijke kanttekening daarbij is dat het in een fors aantal gevallen om web- of multi-channel winkels gaat, waar dan uiteraard ook een belangrijk ICT-component bij komt kijken.

FIGUUR 2.3p

SECTORALE SAMENSTELLING STARTUPS GEMEENTE ZWOLLE

Aandelen startups naar sector in %; 2020

Bron: CBRE, Dealroom, Techleap.

Krimpsectoren zijn er ook geweest in de afgelopen vijf jaar, waarbij de grootste daling heeft plaatsgevonden in de zorgsector. De vraag uit deze sector is van circa 17.000 m² in 2010–2015 gedaald naar circa 5.200 m² in de periode 2016–2021. Dit is zonder meer opvallend, omdat de zorgsector als geheel juist een van de grootste bedrijfstakken en banenmotoren van Regio Zwolle is. Er kan dan ook worden geconcludeerd dat de recente groei in zorgbanen niet in kantoor-gerelateerd werk terecht is gekomen. Ook de financiële sector is relatief fors ingezakt, wat te verklaren is door het vertrek of de inkrimping van enkele grote dienstverleners (Zilveren Kruis, ABN AMRO). Opvallend is dat ook de ICT-sector een lichte daling heeft laten zien in de afgelopen vijf jaar. Maar zoals hiervoor vermeld, een deel van deze vraag is in business centres terecht gekomen.

Lichte stijging (top)huurprijzen

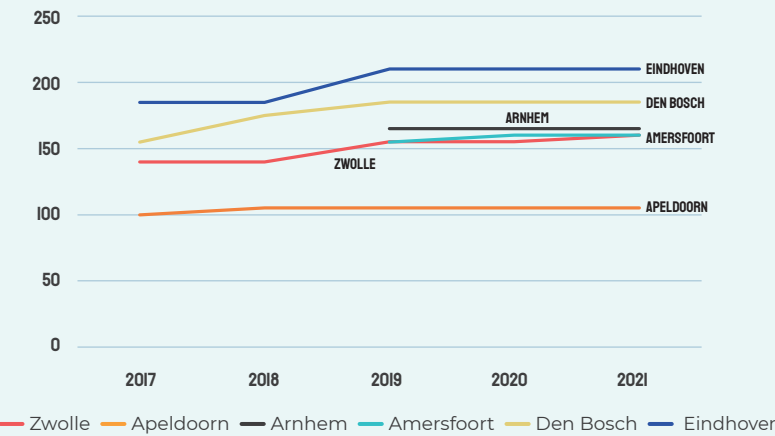
De huurniveaus van kantoorruimte in Zwolle zijn, evenals die in naburige regiosteden als Apeldoorn en Deventer, nog altijd relatief laag vergeleken met de grootste kantorensteden in het westen en zuiden van het land (zie figuur 2.3q). Wel is het topniveau in Zwolle ten opzichte van vorig jaar iets gestegen tot een niveau dat per medio 2021 op € 160 per m² per jaar ligt (exclusief btw en servicekosten). Dit is nog altijd aanzienlijk lager dan in de twee grootste kantorenmarkten in het zuiden van het land, te weten Eindhoven (€ 210 per m² per jaar) en Den Bosch (€ 185 per m² per jaar). Ten opzichte van naburige regiosteden zoals Arnhem (€ 165 per m² per jaar) en Amersfoort (€ 160 per m² per jaar) ligt het huurniveau in Zwolle wel op vergelijkbaar niveau.

Voor de komende jaren mag een lichte verdere stijging van de (top)huren worden verwacht. De basis hiervoor is een verbetering van de kwaliteit van gebouwen in Zwolle en een verdere verkrapping van de markt door transformatie van kantoorgebouwen die niet meer aansluiten op de veranderende behoefte van kantoorgebruikers.

FIGUUR 2.3q

HUURPRIJZEN REGIONAAL VERGELEKEN

Tophuurprijsniveaus in verschillende markten, per m² per jaar; 2017–2021

Bron: CBRE Research.

WERKPLEKKEN VAN DE TOEKOMST

De coronapandemie heeft een aantal structurele trends, die van invloed zullen zijn op de manier waarop we werken en kantoren gebruiken, in een stroomversnelling gebracht. Organisaties worden nu geconfronteerd met belangrijke strategische beslissingen over werken op afstand, de functie van kantoren en hoe flexibele ruimte een rol moet spelen in hun huisvestingsplannen. CBRE geeft aan dat het daarbij met name gaat om de volgende vijf aspecten van kantoorwerk:

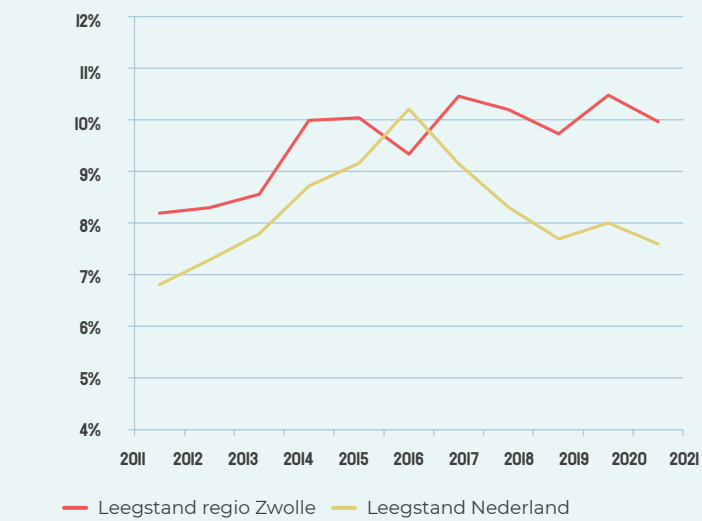
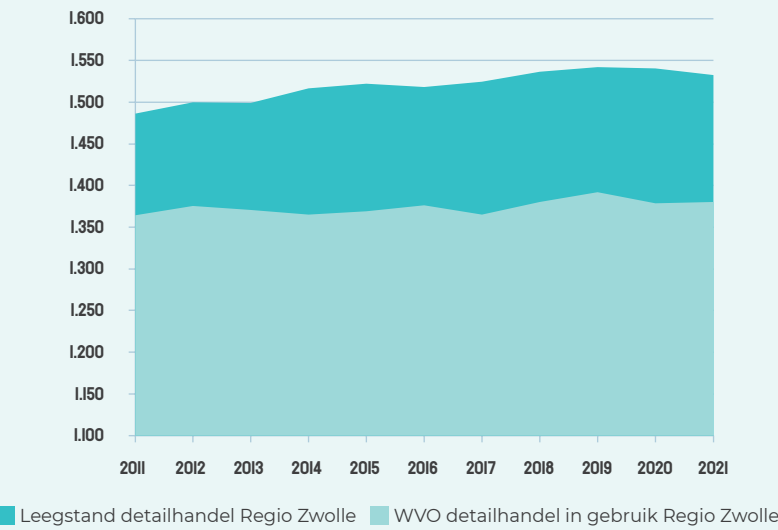
- **Flexibel werken:** organisaties overwegen thuiswerken een blijvend onderdeel te maken van werkpatronen. Dit heeft impact op de aard en omvang van de vastgoedvraag.
- **Kantoorinrichting:** de functie en rol van het kantoor zullen meer gericht zijn op het faciliteren van ontmoeting en samenwerken, tegenover het 'draaien van productie'.
- **SMART-technologie:** aanwezigheid van technologie in kantoren ondersteunt een 'seamless' ervaring (zonder obstakels) van gebruikers en maakt contactloos gebruik mogelijk (deuren openen automatisch, spraakbediening koffieautomaat etc.).
- **Welzijn en gezondheid:** organisaties willen meer dan voorheen de fysieke en mentale gezondheid van medewerkers waarborgen. LEED- en WELL-gecertificeerde gebouwen worden aantrekkelijker.
- **Organisatorische veerkracht:** organisaties vergroten hun aanpassingsvermogen in de vorm van flexibele arbeidscontracten en flexibele huurovereenkomsten. Ook willen ze voorbereid zijn op een nieuwe pandemie of andere disruptieve gebeurtenis door bijvoorbeeld te werken in shifts of kantoren te compartimenteren.

Duidelijk is dat het toegenomen thuiswerken zorgt voor een meer hybride vorm van werken. Veel bedrijven zullen hierdoor de functie van het kantoor (deels) zien veranderen. Waar in Nederland gemiddeld nog 70 procent van de kantoorruimte ingericht is om te werken en 30 procent voor ontmoeting, zullen deze percentages in de nabije toekomst dichterbij elkaar komen te liggen. Bij bestaande kantoorhoudende bedrijven is hierdoor in theorie een forse ruimtebesparing mogelijk, maar in de praktijk zal dit eerder in een bandbreedte van 10 tot 40 procent komen te liggen. Er is ook behoefte aan gezonde gebouwen, aan gebouwen die het welzijn van de medewerkers bevorderen, gebouwen die duurzaam zijn en voorzien van SMART-technologie. De flexibeler vraag naar kantoorruimte zal ook zichtbaar zijn in de locatiekeuze. CBRE ziet bijvoorbeeld de opkomst van het 'club' en 'hub'-model, waarbij een – niet al te grote en zeer aantrekkelijke – centrale vestiging in een grote binnenstad wordt aangevuld met regionale vestigingen. Zwolle kan hier van profiteren, als natuurlijk knooppunt tussen West- en Noord-Nederland.

FIGUUR 2.3r

LEEGSTAND DETAILHANDEL IN REGIO ZWOLLE EN NEDERLAND*

Voorraad winkelverkoopvloeroppervlakte (WVO) x 1.000 m² (bovenste diagram) en leegstand als aandeel van de totale voorraad winkelverkoopvloeroppervlakte in % (onderste diagram); 2011–2021 (peildatum 1 januari)

* Vanwege revisie van de meetmethode wijken de leegstandscijfers mogelijk af met de gepresenteerde cijfers in eerdere edities van de Regio Zwolle Monitor.

Bron: Locatus (bewerking: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

Ondanks coronacrisis winkelleegstand afgenomen

Regio Zwolle heeft te maken met een overaanbod van winkelruimte in de detailhandel. Van de ruim 1,5 miljoen vierkante meter winkelverkoopvloeroppervlakte (WVO) in Regio Zwolle stond 153.000 m² leeg in 2021 (peildatum 1 januari). Zo'n 10 procent van het aantal winkelmeters in de regio was niet in gebruik, wat afgezet tegen het landelijk gemiddelde leegstandspercentage van 7,6 procent hoog te noemen is (zie figuur 2.3r). De laatste jaren schommelde de leegstand in Regio Zwolle rond deze 10 procent, terwijl op landelijk niveau het leegstandspercentage een dalende trend liet zien. Overigens is het op het eerste gezicht opmerkelijk te noemen dat begin 2021 de leegstand, zowel regionaal als landelijk, lager is dan een jaar eerder toen van de coronacrisis nog geen sprake was. De coronacrisis heeft grote gevolgen voor de retail.

In 2020 kregen niet-essentiële winkels te maken met langdurige sluitingen, sterk dalende bezoekersaantallen en extra toename van het aantal van internetaankopen. Desondanks lijkt het erop dat de markt zich qua leegstand staande heeft kunnen houden. Hiervoor zijn een aantal verklaringen te geven:⁵⁰

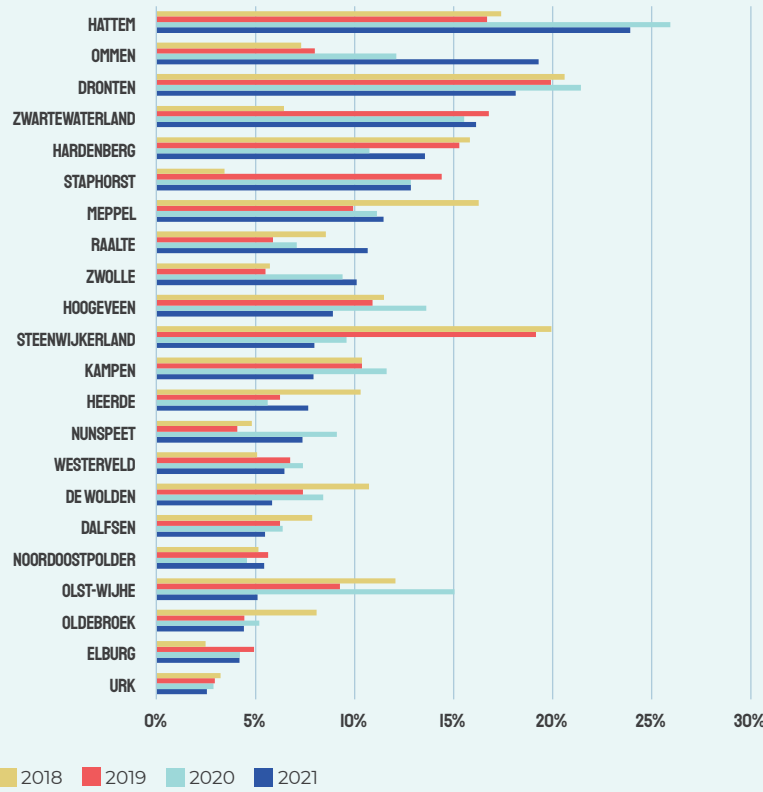
- Een groot deel van de retailondernemers heeft gebruik gemaakt van overheidssteun, zoals de NOW- maatregelen en de mogelijkheid tot het uitstellen van het betalen van belasting en soms ook van het later betalen van de huur. Dat uitstel brengt overigens wel een gevaar met zich mee, want dit geld moet uiteindelijk wel worden betaald.
- In de zomer van 2020 was het aantal besmettingen redelijk beperkt en had iedereen weer redelijk wat bewegingsvrijheid in eigen land. Nederlanders vierden meer dan anders in eigen land vakantie. Geld dat in andere jaren in het buitenland werd uitgegeven kwam dit jaar in de Nederlandse economie terecht. De totale detailhandelsomzet groeide daardoor in het derde kwartaal met 9,2 procent. Deze groei vond grotendeels plaats online en in de dagelijkse sector. In oktober verslechterde de situatie weer aanzienlijk: in eerste instantie voor de horeca en sinds december voor veel andere sectoren.
- In 2020 de ombouw naar niet-retail verder toegenomen. Zo is door de herontwikkeling van winkelpanden naar vooral panden met woonbestemming, is de totale winkelvoorraad in Regio Zwolle met bijna 8.000 m² afgenomen.

Achter de leegstand gemeten op het niveau van Regio Zwolle gaat een grote variatie schuil. Figuur 2.3s toont de leegstandspercentages van de

FIGUUR 2.3s

WINKELLEEGSTAND PER GEMEENTE IN REGIO ZWOLLE

Aandeel van de winkelverkoopvloeroppervlakte in %; 2018–2021 (peildatum 1 januari)

Bron: Locatus (bewerking: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

afzonderlijke gemeenten binnen Regio Zwolle. De gemeenten zijn gerangschikt naar hoogte van het leegstandspercentage in 2021. Opvallend is het contrast tussen de gemeenten, zowel in omvang als de ontwikkeling van de leegstand. Grootste stijger was Ommen, met een stijging van het leegstandspercentage van ruim 7 procentpunt (2021 ten opzichte van 2020). Hatten is daarentegen de gemeente met de hoogste leegstand in de regio (23,9 procent). Hiertegenover staan ook voorbeelden van gemeenten waarin juist de leegstand gedaald is. Bijvoorbeeld Olst-Wijhe en Hoogeveen, waar het leegstandspercentage met respectievelijk 9,9 en 4,7 procentpunt is afgenomen.

⁵⁰ Locatus (2021). Ondanks corona stijgt winkelleegstand in Nederland nauwelijks. Blog 12 januari 2021. Beschikbaar via: <https://locatus.com/blog/ondanks-corona-stijgt-winkelleegstand-nauwelijks/>.

2.4 Bereikbaarheid

Bereikbaarheid op verschillende schaalniveaus

Figuur 2.4a bevat een overzichtskaart van de bereikbaarheid van de regio. Regio Zwolle, met daarin kernstad Zwolle, is een belangrijk scharnierpunt voor verkeer, zowel via het water, de weg, het fietspad alsmede het spoor. Er is sprake van onderlinge verbinding met de kernen binnen de regio, evenals verbondenheid aan de nationale netwerken van trein en snelwegen. Door de centrale ligging en het infrastructurele netwerk in en rond Zwolle zijn Amsterdam, Utrecht, maar ook bijvoorbeeld Arnhem, Groningen en Leeuwarden in ongeveer een uur te bereiken. Het gemak waarmee de regio te bereiken is, en de daarmee samenhangende mobiliteit, zijn belangrijke voorwaarden voor een economisch sterke positie en regionale aantrekkingskracht.

In het vervolg van dit hoofdstuk brengen we aan de hand van verschillende indicatoren en cijfers enkele facetten van bereikbaarheid in beeld. Daarbij hebben we vooral aandacht voor personenmobiliteit in de regio, in verschillende verschijningsvormen, als een afgeleide van bereikbaarheid.

Zwolle als centrale spil in de regio

Bereikbaarheid faciliteert mobiliteit. Figuur 2.4b geeft een indruk van het totaal aan dagelijkse verplaatsingen (personenmobiliteit) in Regio Zwolle, ongeacht het type modaliteit. Op de kaart linksboven zien we vanuit alle windrichtingen dagelijkse verplaatsingen naar de regio. Daarbij is te zien dat de nabijheid van de herkomstlocatie en de al dan niet aanwezigheid van een directe spoorverbinding de ‘dikte’ van de stroom bepaalt. Een aanzienlijk deel van de verplaatsingen van en naar buiten de regio is gericht op kerngemeente Zwolle (kaart rechtsboven). We zien duidelijke vervoersrelaties met steden buiten de

regio, mogelijk gemaakt door de aansluiting op nationale netwerken van spoor en snelwegen. Zwolle functioneert als centrale spil, waarbij er veel dagelijkse verplaatsingen zijn tussen ommeland en stad. Wanneer we kijken naar het totale verplaatsingsgedrag van de regio (dagelijkse verplaatsingen van, naar en binnen Regio Zwolle), zien we het belang van het (regionale) spoornet (kaart linksonder). De ‘dikkere’ vervoerstroom lopen in de meeste gevallen tussen gemeenten met een station. Naast de centrale positie van Zwolle springt de verplaatsingsintensiteit op de corridor Steenwijk – Meppel – Hoogeveen eruit. Door middel van de kaart rechtsonder zoomen we in op de intraregionale verplaatsingen van en naar Zwolle. Daarin wordt het beeld bevestigd van de stad Zwolle als een daily urban system met veel vervoersrelaties binnen de regio (zie hiervoor ook de sectie over woon-werkverkeer).

Auto dominant, fiets wint terrein

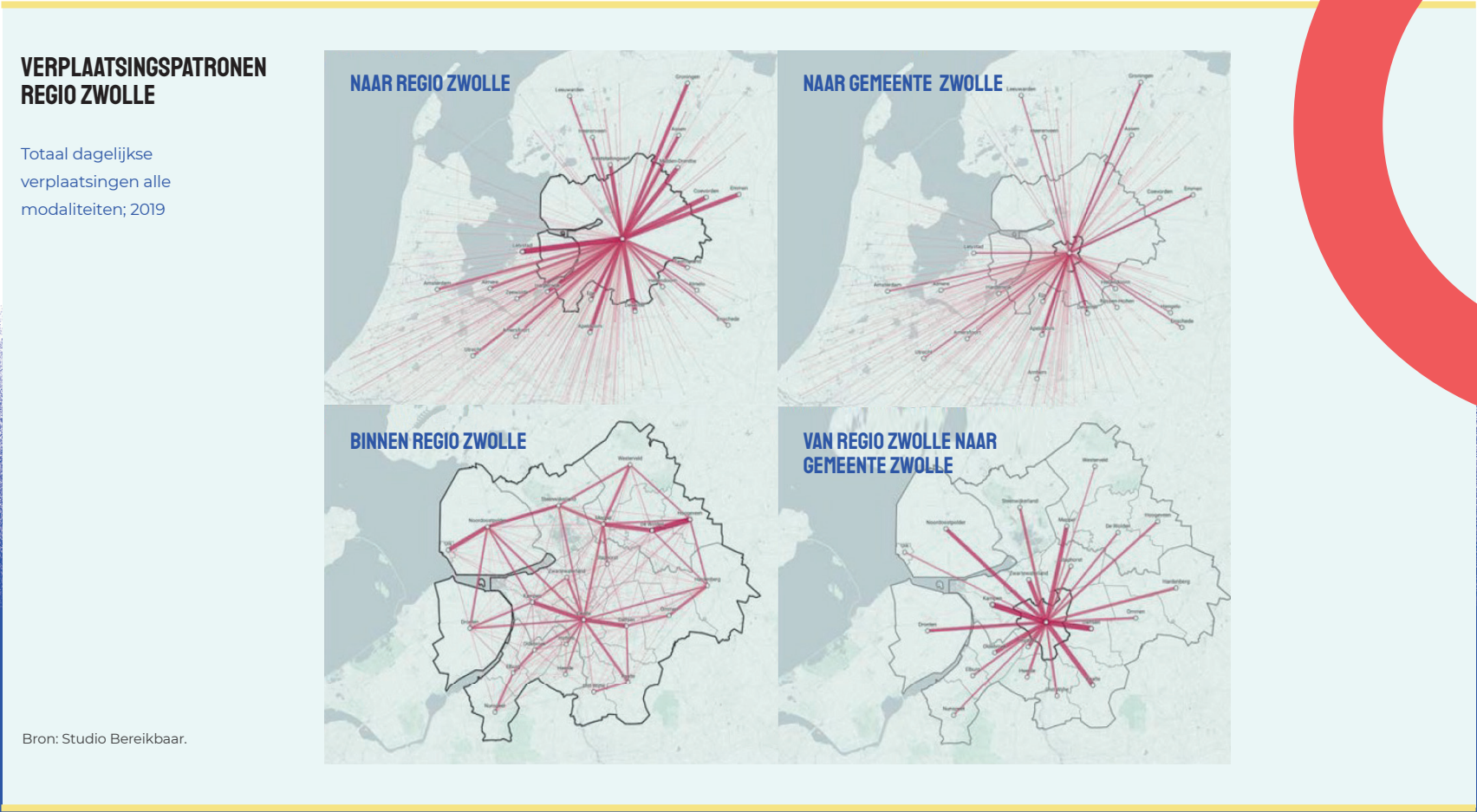
Op welke wijze mensen zich in een gebied verplaatsen, wordt vaak inzichtelijk gemaakt aan de hand van de vervoerwijze verdeling, die ook wel beter bekend als de modal split. Hoe in Regio Zwolle de vervoerswijzen verdeeld zijn, is afgebeeld in figuur 2.4c. Voor de perioden 2005–2007 en 2015–2017 is van het totaal aantal verplaatsingen een verdeling gemaakt naar vervoerswijze of modaliteit (auto, OV, fiets, lopen). De afgebeelde figuren hebben twee dimensies. De horizontale as laat de vervoerwijze verdeling zien, de verticale as maakt onderscheid naar vervoerwijze per afstandsklasse.

Als we naar de vervoerwijze verdelingen kijken dan valt een aantal dingen op. Zo is tussen de twee perioden geen verandering zichtbaar in de verdeling over de afstandsklassen (verticale as). Ongeveer 55 procent van de dagelijkse

FIGUUR 2.4a

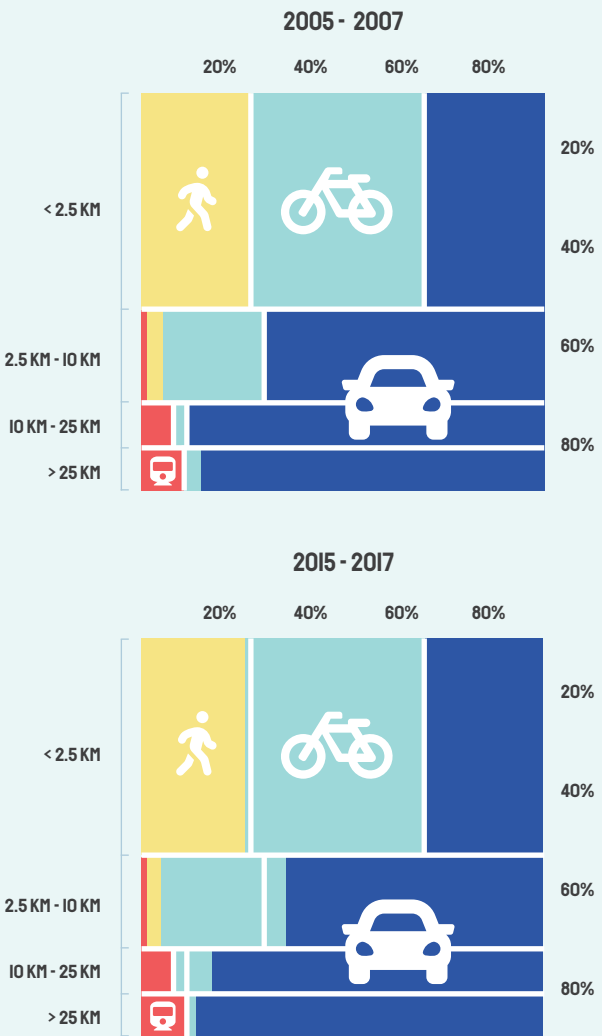
FIGUUR 2.4b

FIGUUR 2.4c

VERVOERWIJZE VERDELING REGIO ZWOLLE

Verdeling gemiddeld aantal dagelijkse verplaatsingen naar type vervoerwijze (auto, OV, fiets, lopen) in %; 2005–2007 en 2015–2017

Bron: Studio Bereikbaar, CBS (OVin).

verplaatsingen in de regio is korter dan 2,5 kilometer. Kijken we naar de verdeling van de verplaatsingen naar vervoerwijze (horizontale as), dan zien we dat het leeuwendeel van de korte afstanden, ongeveer 45 procent, gemaakt wordt met de fiets – in tien jaar tijd is dit onveranderd gebleven. Het aandeel fiets over langere afstanden is daarentegen wel veranderd. Met name op afstanden tussen 2,5 en 10 kilometer, maar ook tussen de 10 en 25 kilometer, is het aandeel fiets gegroeid. Het is aannemelijk dat dit voor een belangrijk deel komt door het gebruik van de elektrische fiets, dat de afgelopen jaren een vlucht heeft genomen. Landelijk blijkt dat ongeveer 18 procent van de fietsverplaatsingen gemaakt wordt met een e-fiets. In 2013 ging het nog om 8 procent van de fietsverplaatsingen.⁵¹ Ook voor de wat langere afstand is deze duurzame vorm van vervoer in toenemende mate een optie geworden, dat ten koste gaat van het aandeel auto. Maar los van afstandsklassen was en is de auto de dominante vervoerwijze in de regio. Dit geldt zeker voor de lange afstanden, ondanks de concurrentie van het spoor.

Mate van auto- en OV-bereikbaarheid vergelijkbaar

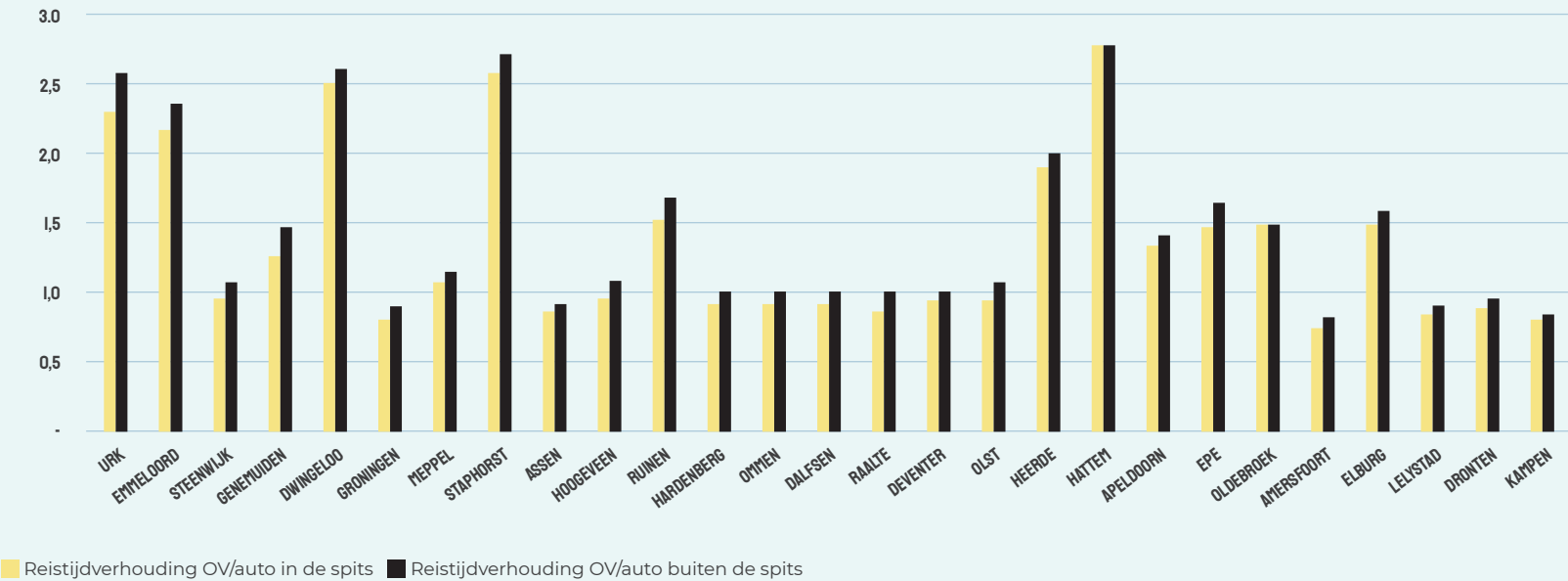
Het grootste deel van verplaatsingen over langere afstanden in Regio Zwolle wordt gemaakt met de auto, ondanks de aanwezigheid van een uitgebreid OV-netwerk. Om een indruk te krijgen van hoe de autobereikbaarheid en de OV-bereikbaarheid in de regio zich tot elkaar verhouden hebben we reistijden met elkaar vergeleken – binnen en buiten de spits. In figuur 2.4d is de reistijdverhouding OV/auto te zien naar alle gemeenten binnen Regio Zwolle (één centrale kern gekozen) en naar enkele steden buiten de regio. Als herkomst is de Grote Markt in Zwolle genomen (10 minuten voortransport tot station) en als bestemming het middelpunt van de kern van een gemeente.

⁵¹ Kennisinstituut voor Mobiliteitsbeleid (KiM) (2020). Fietsfeiten: nieuwe inzichten. Den Haag: KiM– Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. Beschikbaar via: <https://www.kimnet.nl/publicaties/brochures/2020/10/12/fietsfeiten-nieuwe-inzichten>.

FIGUUR 2.4d

REISTIJDDVERHOUDING OV/AUTO REGIO ZWOLLE

Verhouding reistijden OV/auto vanuit Zwolle naar regiogemeenten (kern) en enkele steden elders; 2019

Bron: Studio Bereikbaar.

Een deel van de kernen uit de regio blijkt een veel slechtere OV-bereikbaarheid met Zwolle dan autobereikbaarheid (verhouding>1,0) te hebben. In het oog springende voorbeelden zijn Urk, Emmeloord (gemeente Noordoostpolder), Dwingeloo (gemeente Westerveld), Staphorst, Heerde en Hattem. Maar aan de andere kant zien we dat bij een vergelijkbaar deel de OV- en autobereikbaarheid nagenoeg gelijk is. En sommige grotere plaatsen, zoals Groningen, Assen en Amersfoort, blijken met het OV beter bereikbaar dan met de auto – in termen van reistijd.

FIGUUR 2.4e

Fietsregio Zwolle

We hebben een groei van het aandeel fietsverplaatsingen gezien, vooral op afstanden tussen de 2,5 en 10 kilometer (zie figuur 2.4e). En met een fietsaandeel van 45 procent op afstanden van 2,5 kilometer en minder kan Regio Zwolle met recht een fietsregio genoemd worden. Dit wordt in belangrijke mate veroorzaakt door de hoge mate van fietsgebruik in de stad Zwolle. Zwolle kent een bovengemiddeld aantal fietsverplaatsingen, in vergelijking tot de twintig grootste gemeenten van Nederland. Met een aandeel van 49 procent in de vervoerwijze verdeling is het fietsgebruik binnen stedelijk gebied zelfs het hoogste ter wereld (zie figuur 2.4f). Landelijk ligt het aandeel fiets al jaren op een stabiel niveau van zo'n 27 procent. Bovendien is Zwolle onlangs door de internationale fietsorganisatie People for Bikes uitgeroepen tot beste fietsstad ter wereld. Deze organisatie beoordeelt al jaren wereldsteden op fietsvriendelijkheid, maar nam in 2021 voor het eerst ook kleinere steden mee in hun beoordeling. Dat leverde Zwolle de eerste plek op.⁵²

Goede fietsbereikbaarheid is gebaat bij het op orde zijn van de randvoorwaarden om te kunnen fietsen, oftewel de voldoende aanwezigheid van veilige en comfortabele infrastructuur voor fietsers. Figuur 2.4f geeft een indruk van hoe het gesteld is met de aanwezige fietsinfrastructuur in de regio. Per gemeente is de lengte infrastructuur waar het toegestaan is te fietsen afgezet tegen de totale lengte autoweg (wegen waarop verkeer met motorvoertuigen-op-meer-dan-twee-wielen is toegestaan). Fietsinfrastructuur is hier ruim gedefinieerd. Het betreft zowel vrijliggende fietspaden als niet-vrijliggende fietsstroken langs wegen, evenals fietsstraten ('auto te gast'). Voor Regio Zwolle geldt dat in 2020 fietsers in vijf van de 22 gemeenten op minder wegen terecht konden dan auto's. In Ommen ligt relatief de laagste hoeveelheid fietsinfrastructuur. Daar is 94 km aan wegen die toegankelijk zijn voor fietsers voor elke 100 kilometer aan autowegen. Westerveld beschikt relatief over de meeste kilometers fietsinfrastructuur: 121 per 100 kilometer autoweg.

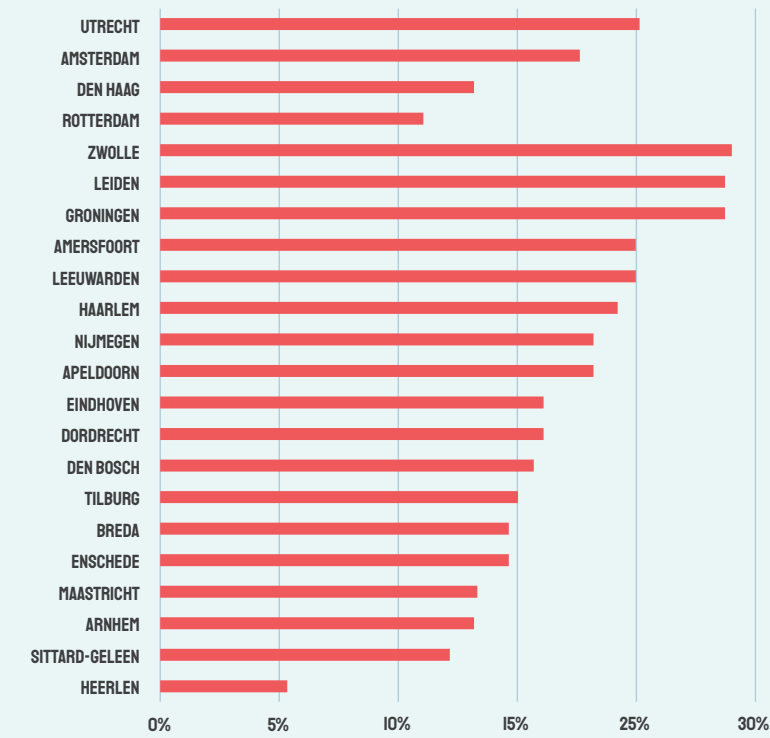
Relatief lage banenbereikbaarheid

De bereikbaarheid van arbeidsplaatsen bepaalt in belangrijke mate de aard en omvang van de verplaatsingen in een gebied of regio. Bereikbaarheid is de mate waarin bestemmingen vanuit een bepaald punt bereikt kunnen worden. Bij arbeidsplaatsen gaat het om de mate waarin deze vanuit de woonlocatie binnen een bepaalde tijd, kosten en moeite bereikt kunnen worden. Zowel het vervoerssysteem als de ruimtelijke ordening hebben invloed op de bereikbaarheid; nabijheid van wonen en werken kan de bereikbaarheid van arbeidsplaatsen vergroten, net zozeer als goede vervoersverbindingen dat kunnen doen. Een goede bereikbaarheid

52 De Stentor (2021) 'Internationale fietsorganisatie roept Zwolle uit tot beste fietsstad van de wereld', 3 oktober 2021. Beschikbaar via: <https://www.destentor.nl/zwolle/internationale-fietsorganisatie-roept-zwolle-uit-tot-beste-fietsstad-van-de-wereld~a58f6d59/>.

PERCENTAGE FIETSGEBRUIK BINNEN STEDELIJK GEBIED

Aandeel fiets in binnenstedelijke verplaatsingen 20 grootste Nederlandse gemeenten; 2010–2017

Bron: Studio Bereikbaar, CBS (OVIN).

wordt daarnaast geassocieerd met minder voertuigkilometers (mobiliteit), omdat mensen minder ver hoeven te reizen om hun werk te bereiken. Figuur 2.4g bevat twee kaarten die een indruk geven van bereikbaarheid van arbeidsplaatsen in Nederland in de ochtendspits (van 7.00 tot 9.00 uur). Bereikbaarheid is uitgedrukt als het aantal bereikbare banen per auto (linker kaart) en per openbaar vervoer (in combinatie met de fiets) (rechter kaart), gerekend vanaf de woonlocatie. Hoe langer de reistijd tussen de woonlocatie en arbeidsplaatsen, des te onaantrekkelijker een baan wordt – en hoe groter het gewicht is dat aan deze arbeidsplaatsen wordt toegekend. De gebruikte bereikbaarheidsindicatoren voor auto en openbaar vervoer/fiets combineren

reissnelheden (reistijden) en nabijheid. Omdat voorzieningen ook banen representeren, geeft de bereikbaarheid van arbeidsplaatsen een indicatie van de algehele bereikbaarheid van werk en voorzieningen.

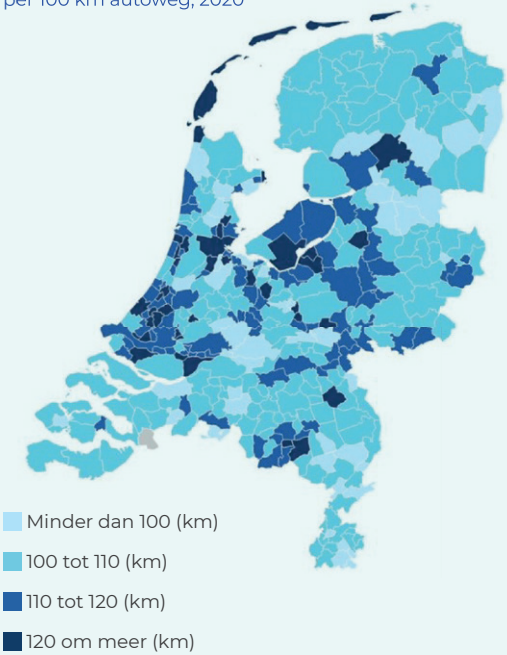
De kaarten in figuur 2.4g laten zien dat er per auto en per openbaar vervoer/fiets in de ochtendspits grote verschillen zijn in bereikbaarheid, evenals tussen de verschillende regio's in Nederland. In de Randstad is de bereikbaarheid van arbeidsplaatsen het hoogst, zowel met de auto als per openbaar vervoer/fiets, waarbij de grotere nabijheid van arbeidsplaatsen duidelijk opweegt tegen de gemiddeld lagere reissnelheden. De bereikbaarheid van arbeidsplaatsen per auto en per openbaar vervoer/fiets verschilt sterk tussen stedelijk en landelijk gebied. De bereikbaarheid voor beide modaliteiten is veruit het hoogst in de (binnen)steden. Met name de bereikbaarheid per openbaar vervoer en fiets neemt snel af met de verschuiving van de stadsranden naar niet-stedelijk gebied. Als we inzoomen op Regio Zwolle dan zien we dat het stedelijke Zwolle

het qua banenbereikbaarheid duidelijk wint van het overige, meer landelijke, deel van de regio. Dit komt onder andere door de relatief hoge nabijheid van arbeidsplaatsen en de uitgebreide OV- en fietsvoorzieningen in de stad. Verder is gebleken dat de banenbereikbaarheid per auto in zeer sterk stedelijk gebied over het algemeen ruim 50 procent hoger ligt dan in niet-stedelijk gebied. Per openbaar vervoer/fiets is de banenbereikbaarheid in zeer sterk stedelijk gebied gemiddeld ruim 80 procent hoger in vergelijking met niet-stedelijk gebied. In (binnen)stedelijke gebieden woont ongeveer een vijfde deel van de Nederlandse bevolking. In de stadsranden (sterk stedelijk gebied) neemt de bereikbaarheid per openbaar vervoer/fiets duidelijk af ten opzichte van de auto in de spitsuren. Dit verschil in bereikbaarheid loopt geleidelijk verder op met de verschuiving van matig stedelijk naar niet-stedelijk gebied. Mensen die afhankelijk zijn van openbaar vervoer en fiets zijn daarmee, met name buiten de (binnen)steden, dus relatief slechter af in termen van bereikbare arbeidsplaatsen dan automobilisten.

FIGUUR 2.4f

VERHOUDING FIETSPAD-AUTOWEG PER GEMEENTE

Lengte aan fietsvriendelijke infrastructuur per 100 km autoweg; 2020

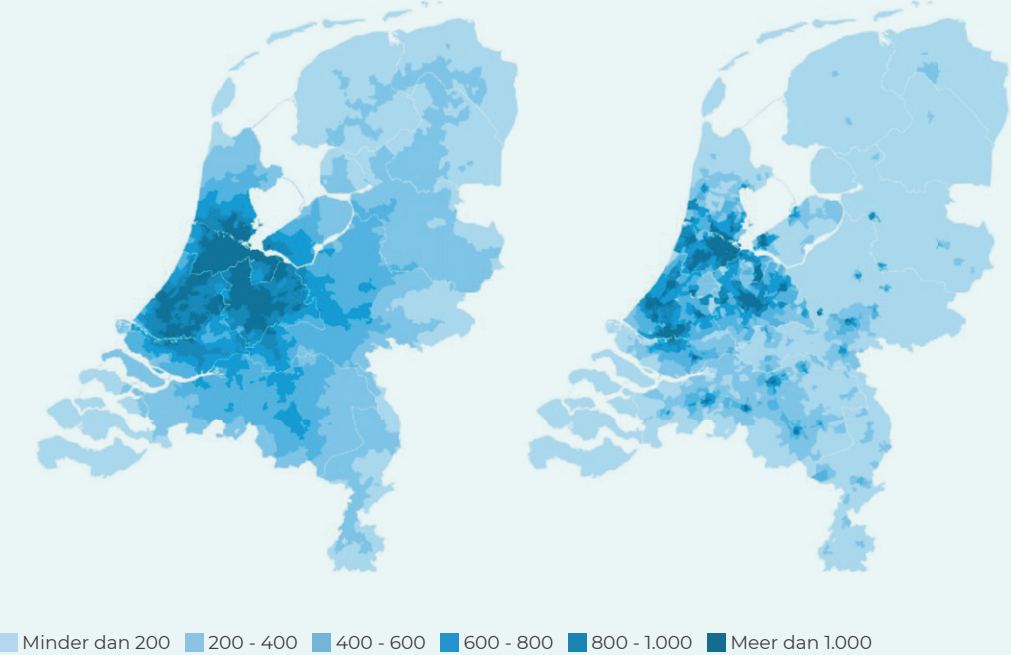

Bron: CBS, Fietsersbond.

FIGUUR 2.4g

BEREIKBAARHEID ARBEIDSPLAATSEN PER AUTO EN OPENBAAR VERVOER/ FIETS IN DE OCHTENDSPITS

Aantal bereikbare arbeidsplaatsen (x 1.000) per auto (linker kaart) en per OV/fiets (rechter kaart); 2020

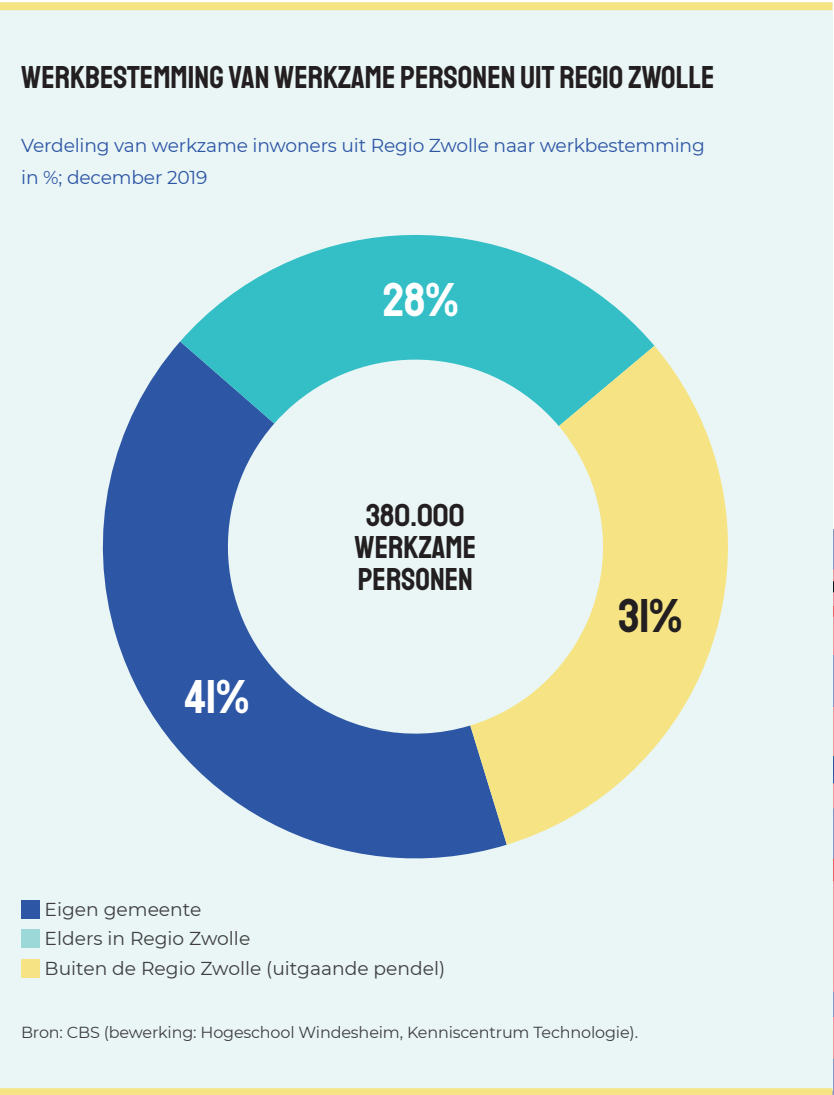
Bron: Compendium voor de Leefomgeving (o.b.v. LISA en PBL).

Werkenden pendelen vooral binnen de regio

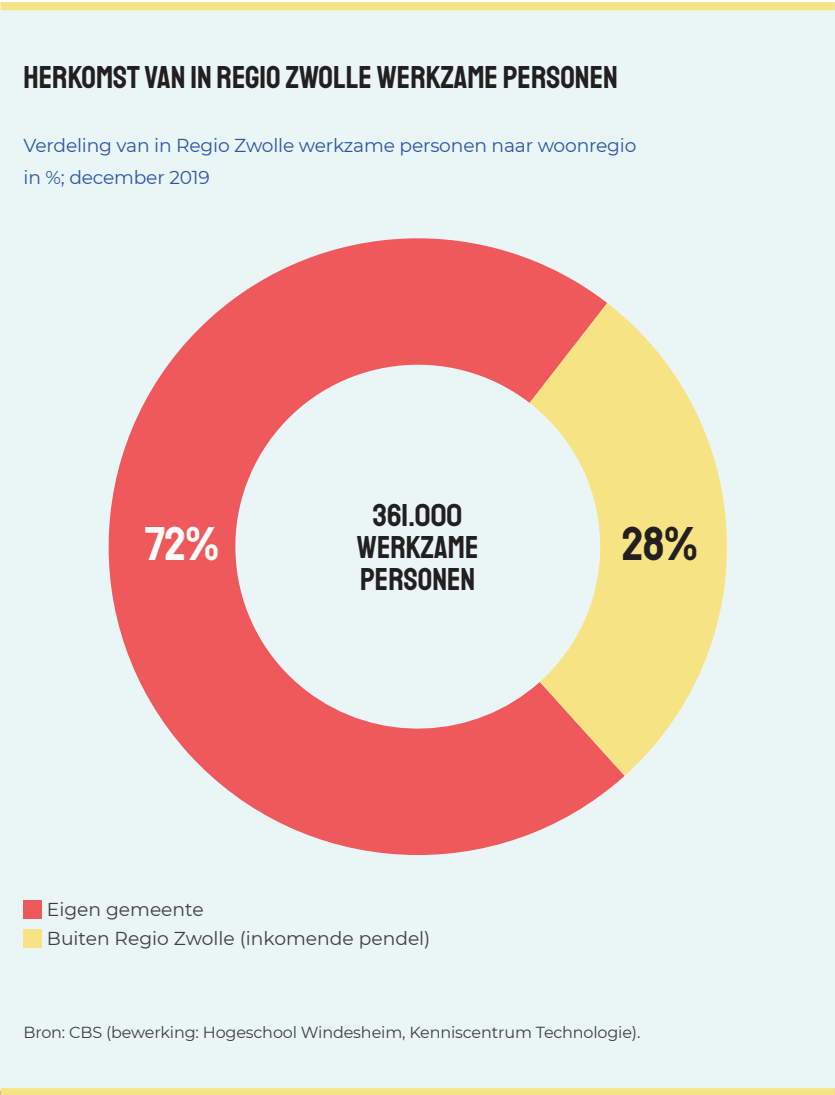
De bereikbaarheid van arbeidsplaatsen beïnvloedt de sociale en economische ontplooiingsmogelijkheden van mensen en het draagt bij aan het economisch functioneren van steden en regio's en dat van arbeidsmarkten in het bijzonder. Pendel tussen woon- en werklocaties is één van de mechanismen om de vraag naar en het aanbod van arbeid op elkaar aan te laten sluiten. Lokale mismatches tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt kunnen door pendel

(deels) worden tenietgedaan, wat gebaat is bij goede banenbereikbaarheid. Wanneer we nader kijken naar de regionale forensenbewegingen, dan blijkt dat, gemeten over de gehele maand december van 2019, dagelijks gemiddeld 100.000 personen naar Regio Zwolle kwamen om te werken. Daar stonden ruim 119.000 'uitgaande' werkzame inwoners tegenover (inwoners die buiten Regio Zwolle werken). De dagelijkse uitgaande stroom van arbeidskrachten overtreft hiermee de inkomende stroom met 19.000 (zie figuren 2.4h en 2.4i).

FIGUUR 2.4h

FIGUUR 2.4i

Dit betekent dat van de werkzame beroepsbevolking woonachtig in Regio Zwolle 69 procent ook binnen Regio Zwolle werkt – in sterke mate overeenkomstig het daily urban system dat de regio vormt. Hiervan werkten ruim 156.000 inwoners in de eigen woongemeente, terwijl 104.000 werkende inwoners elders in Regio Zwolle werkten. Bleef over een groep van 119.000 personen die buiten Regio Zwolle werkte (zie figuur 2.4h). Andersom is te zien dat in Regio Zwolle 28 procent van de banen vervuld werd door werknemers van buiten de regio (zie figuur 2.4i). Per saldo blijkt de meeste pendel binnen Regio Zwolle plaats te vinden. Het duidt erop dat de meeste inwoners uit de verschillende gemeenten zich verplaatsen naar werk in andere delen van Regio Zwolle; verplaatsingen waarvoor gebruik wordt gemaakt van het regionale vervoersnetwerk. Gedetailleerde informatie over de mate waarin de vraag naar en het aanbod van arbeid in de gemeenten met elkaar overeenkwamen (woon-werkbalans) en de pendelrelaties tussen regiogemeenten (woon-werkverkeer) zijn opgenomen in de bijlagen 1 en 2.

2.5 Verduurzaming

Daling regionale CO₂-uitstoot blijft achter bij landelijke trend

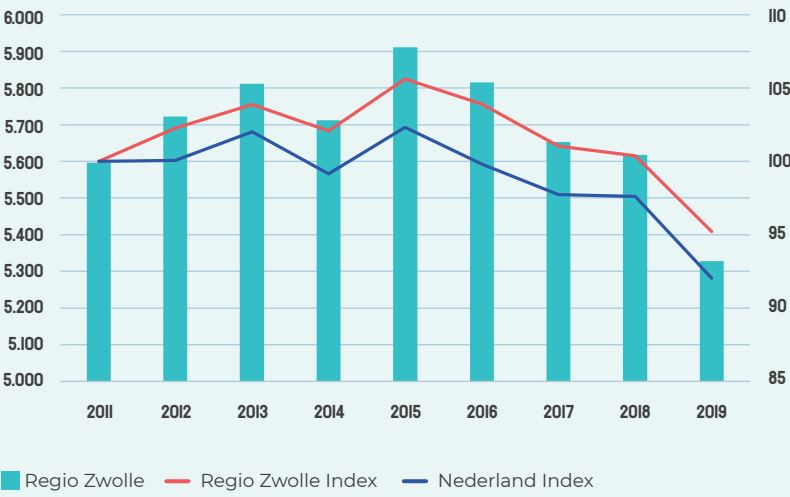
Binnen de agenda van Regio Zwolle is energie één van de vijf regionale opgaven.⁵³ De regio koerst op meer opwekking en gebruik van duurzame energie. De energie-opgave is extra relevant in het licht van het Nationale Klimaatakkoord. Hierin hebben overheden, bedrijfsleven en maatschappelijke partijen afspraken gemaakt over hoe de uitstoot van het broeikasgas CO₂ in Nederland met 49 procent in 2030 (ten opzichte van 1990) teruggedrongen wordt. Voor regio's zal dit onder meer betekenen dat zij een groot deel van de gemaakte afspraken in de praktijk zullen moeten brengen via te ontwikkelen Regionale Energie Strategieën (RES). De verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij de zogeheten RES-gebieden. Voor Regio Zwolle geldt dat het (deels) overlapt wordt door vijf RES-gebieden.⁵⁴

Om na te gaan hoe Regio Zwolle ervoor staat ten aanzien van de afbouw van de uitstoot van CO₂ en de opbouw van de opwek en het gebruik van duurzame energie, baseren we ons op de meest recent beschikbare cijfers uit

FIGUUR 2.5a

CO₂-UITSTOOT IN REGIO ZWOLLE EN NEDERLAND*

In hoeveelheid ton (x 1.000; balken en linker as) en Index 2011=100 (lijnen en rechter as); 2011–2019

* Het betreft de CO₂-uitstoot die het gevolg is van energiegebruik in Regio Zwolle en in Nederland als geheel, voor zover de daarvoor benodigde gegevens beschikbaar zijn.

Bron: Klimaatmonitor (bewerking: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

de Klimaatmonitor (zie tekstbox 'Klimaatmonitor'). In 2019 blijkt de uitstoot van CO₂ in Regio Zwolle in totaal ruim 5,3 miljoen ton te bedragen, aanzienlijk lager dan een jaar eerder (zie figuur 2.5a). Het niveau van de CO₂-uitstoot is zelfs gedaald tot onder dat van 2011. Hiermee loopt Regio Zwolle in de pas met de landelijke ontwikkeling.

Lees verder op pagina 86 >

53 Zie ook: Regio Zwolle (2018). Regio Zwolle stapt over eigen grenzen de beweging naar meer slagvaardigheid. Zwolle: Regio Zwolle Bureau.
54 Het grondgebied van Regio Zwolle valt samen met de volgende RES-gebieden: Drenthe, Flevoland, Noord Veluwe en Stedendriehoek/CleanTechRegio en West Overijssel.

Als je winst voor later wilt, moet je nu investeren. Dat weten ze bij Oegema Transport als geen ander. Sinds een jaar of dertien investeert het bedrijf flink in duurzamere oplossingen, zoals zonnepanelen en elektrische trucks, maar zeker ook in kennis en het eigen netwerk. De focus op omzet en rendement verliest het bedrijf daarbij niet uit het oog. Eigenaar Sibbele Oegema: 'We zoeken continu een balans tussen bijdragen aan de ontwikkeling van duurzame technieken en een rendabele bedrijfsvoering.'

SIBBELE OEGEMA

DIRECTEUR OEGEMA TRANSPORT

‘DUURZAAM ONDERNEMEN IS EEN INTRINSIEKE, KLANTGEDREVEN EN ECONOMISCHE KEUZE’

‘De omslag naar een duurzamere bedrijfsvoering ontstond rond 2008 toen we ons eerste deels duurzame pand in Dedemsvaart lieten bouwen. Met behulp van een SDE-subsidietraject realiseerden we vloerverwarming en koeling door grondwater. Sinds een jaar of vijf plaatsen we zonnepanelen. We hebben er nu 8.500 op het dak liggen. In Geleen en in Dedemsvaart bouwen we een nieuwe locatie op basis van GPR-gebouw. Dat is een prestatie-instrument waarmee je duurzaam bouwen meetbaar en bespreekbaar maakt. Eind 2021 worden beide locaties opgeleverd. Dan hebben we in totaal 11.250 zonnepanelen. Een bewuste keuze met het oog op de toekomst, waarin diesellovertuigen vervangen zullen worden door elektrische voertuigen en trucks op waterstofgas. Met onze zonnepanelen kunnen we stroom opwekken om twintig elektrische trucks te laten rijden. In theorie dan, want de trucks zijn op dit moment nog zo duur dat de aanschaf daarvan op zo'n grote schaal nu niet haalbaar is.’

Onbekend maakt onbemind

‘Op dit moment hebben we één elektrische truck. Daarmee stonden we onlangs op een wervingsdag voor chauffeurs. Collega-vervoerders hadden voor de gelegenheid dikke auto's meegenomen. Veel pk's, dus volop ronkende motoren. Dáár ging de aandacht van de chauffeurs naar uit. Die vinden dat toch nog steeds belangrijk. Toen voelde onze wagenparkmanager zich wel een beetje eenzaam. Ach ja. Onbekend maakt onbemind, denk ik dan maar. Toen twintig jaar geleden de automaat werd geïntroduceerd wilde niemand daar iets van weten. Nu is het standaard. De chauffeurs die bij ons in de elektrische truck rijden, zijn wel heel positief. Ook is de techniek heel stabiel, met weinig storingen. We moeten nog wel

een oplossing vinden voor het opladen. Dat doen wij 's nachts, omdat de wagens overdag op de weg zijn. Maar 's nachts schijnt de zon niet, dus nu zijn we aan het kijken of we de energie die we overdag opwekken kunnen opslaan, zodat we daarmee 's nachts de truck kunnen opladen. Een deel van de energie die we opwekken gebruiken we nu ook, maar veruit het grootste deel leveren we terug aan de netwerkbeheerder.’

Tijdig inspelen op ontwikkelingen

‘Duurzaam ondernemen is een vaste waarde binnen ons bedrijf en neemt een belangrijke plek in ons MVO-beleid in. Maar het komt voor ons niet

Sibbele Oegema is de vierde generatie in de directie van Oegema Transport. Sinds 2020 biedt het bedrijf onder Oegema Logistics+ transport over weg, rail, zee en luchtvracht, warehousing, forwarding en expeditie. Oegema Transport heeft vestigingen in Dedemsvaart, Culemborg, Geleen en Brno (Tsjechië). In 2022 staat er duurzame nieuwbouw gepland van een kantoor met crossdock en warehouse in Brno en een warehouse in Dedemsvaart. Samen met partners Zonnegilde (specialist voor zakelijke zonnepanelen) en Green Planet (een tankstation voor duurzame en slimme mobiliteit) werkt Oegema Transport aan het terugdringen van CO₂ door verduurzaming van de locaties en het wagenpark.

alleen voort uit een intrinsieke motivatie. We hebben ook te maken met het klimaatakkoord en de Europese Green Deal, die stelt dat de CO₂-footprint enorm moet afnemen. Daarnaast verwachten klanten het van ons. En, ook niet onbelangrijk, door minder CO₂ uit te stoten door zuiniger te rijden en slimmer te plannen, besparen we ook op onze kosten. En dat kan flink oplopen bij ons als grote logistieke dienstverlener. Duurzaam ondernemen is dus ook een klantgedreven en economische keuze. Dat wil niet zeggen dat we bij het nemen van duurzame maatregelen afwachten tot we die opgelegd krijgen. We vinden het juist belangrijk om al in een vroeg stadium kennis op te doen over alternatieven voor de steeds schaarser wordende grondstoffen. Zo nemen we verantwoordelijkheid voor het milieu, maar ook voor de continuïteit van ons bedrijf en voor onze mensen. We hebben zo'n 800 medewerkers, dan moet je weten welke ontwikkelingen gaande zijn, zodat je daar tijdig op kunt inspelen. Als je van de zijlijn meekijkt en pas gaat investeren op het moment dat je door wet- en regelgeving gedwongen wordt, dan ben je te laat.'

Willen en kunnen

'Dat gezegd hebbende: duurzaam ondernemen is niet alleen een kwestie van willen. Het moet ook kunnen. We hadden bijvoorbeeld graag een windmolen op ons terrein gehad, maar dat paste niet in het bestemmingsplan en een procedure zou te lang duren. Ook hadden we vergeworderde plannen om dit jaar vijf elektrische trucks aan te schaffen, maar van die aanschafkosten kunnen we vijftien dieseltrucks kopen. Daar moesten we iets op verzinnen. De helft van de aanschafwaarde besloten we zelf in te brengen. Voor een kwart konden we subsidie krijgen via Green Planet. Het overige kwart zou onze opdrachtgever bijdragen. Helaas kwam er op het laatste moment geen fiat van hun directie. We hebben intern diverse keren gediscussieerd of we het financiële risico zelf zouden nemen. Uiteindelijk besloten we het niet te doen. De kosten waren te hoog. Het zou ons Waterloo kunnen worden.'

Waterstof

'Naast de ontwikkeling van elektrische voertuigen, volgen we ook die van waterstof op de voet. Green Planet gaat samen met ons en andere projectpartners vanaf de tweede helft van volgend jaar twee waterstof aangedreven trucks inzetten in Noordoost-Nederland. Die zijn schoon en stil en stoten geen CO₂ uit. We zijn nu al de mogelijkheden aan het onderzoeken om over bijvoorbeeld tien jaar op ons eigen terrein in Dedemsvaart een waterstoftankstation aan te leggen dat waterstofgas maakt van groene stroom. We voeren hierover gesprekken met de gemeente en met energiemaatschappijen. Het is een langdurig proces, maar hoe eerder je met elkaar in gesprek gaat, hoe groter de kans van slagen.'

Vooruitkijken

'Duurzaam ondernemen vergt op de schaal waarop wij opereren - we hebben 800 medewerkers en rijden met meer dan 300 eigen vrachtwagens - flinke investeringen. Dan moet je goed vooruitkijken, anticiperen op ontwikkelingen en kansen benutten. Zo hebben we alvast grond van onze buurman opgekocht, zodat we in de toekomst elektrische trucks kunnen opladen in de buurt van de hoofdstroomkabel. De kabels die we vanaf dat punt nodig hebben, kosten een vermogen. Dus hoe korter de kabel, hoe minder kosten. Zo kijken we overal waar we bouwen naar de infrastructuur, de capaciteit van groepenkasten, van een compact station. Dat zijn hele rekensommen.'

People

'Als wij het hebben over duurzaam ondernemen denken we overigens niet alleen aan het verduurzamen van ons wagenpark, het terugdringen van CO₂ of het opwekken van onze eigen energie. We kunnen namelijk alleen succesvol zijn door goede relaties met de mensen om ons heen: klanten en medewerkers, maar bijvoorbeeld ook met verkeersdeelnemers en medewerkers bij de overheid. Omdat we het belangrijk vinden dat iedereen

kan meedoen in de samenleving hebben we ook mensen in dienst met een afstand tot de arbeidsmarkt. Leerlingen die moeilijk kunnen leren, mensen met een beperking of oudere herintreders. Als mensen goed begeleid worden en zich gewaardeerd voelen, dan hebben we daar echt goede medewerkers aan. Ons MVO-beleid begint dan ook niet voor niets met de P van People.'

**'DUURZAAM ONDERNEMEN
VERGT OP DE SCHAAL WAAROP
WIJ OPEREREN FLINKE
INVESTERINGEN'**

KLIMAATMONITOR

De Klimaatmonitor is een databank die beheerd wordt door Rijkswaterstaat. De Klimaatmonitor bevat gegevens voor de monitoring van klimaat- en energiebeleid. Voor alle Nederlandse gemeenten, regio's en provincies kan met deze gegevens inzicht gegeven worden in de CO₂-uitstoot, het energiegebruik en de opwekking van hernieuwbare energie, voor zover de daarvoor benodigde gegevens beschikbaar zijn. De beschikbare gegevens zijn grotendeels afkomstig uit bestaande registraties van het Rijk of zijn bewerkingen daarvan. De Klimaatmonitor bevat jaarlijks 92 tot 94 procent van het Nederlandse finale eindgebruik (en de CO₂-uitstoot die daarvan het gevolg is) volgens de Nationale Energie Verkenning (NEV) en 88 tot 90 procent van de Nederlandse hernieuwbare energie zoals gepubliceerd door het CBS in veel gevallen uitgesplitst naar gemeenten. Meer details via: <https://klimaatmonitor.databank.nl>.

CO₂-uitstoot

De in de Klimaatmonitor opgenomen CO₂-uitstoot is een weergave van het gevolg van het energiegebruik in het betreffende gebied (gemeente, regio, provincie), voor zover de daarvoor benodigde gegevens beschikbaar zijn. Niet al de gemeten CO₂-uitstoot voor een gebied wordt echter daadwerkelijk binnen dit gebied uitgestoten. De CO₂ die het gevolg is van elektriciteitsgebruik in een gebied zal in veel gevallen elders uitgestoten worden, daar waar de elektriciteit buiten het betreffende gebied wordt opgewekt door verbranding van fossiele brandstoffen.

Grootste deel regionale CO₂-uitstoot afkomstig van verkeer en vervoer

Als we kijken naar de samenstelling van de CO₂-uitstoot naar sector, dan zien we aanzienlijke verschillen tussen het regionale en landelijke beeld. Figuur 2.5b toont dat de regionale en landelijke aandelen van de Gebouwde omgeving (woningen, commerciële en publieke dienstverlening) elkaar weinig ontlopen (in 2019). De verschillen zitten met name in het aandeel van Verkeer en vervoer, dat relatief hoog is in Regio Zwolle en het aandeel van Industrie, energie, water en afval (industrie, delfstoffenwinning, waterwinning en afvalverwerking, energieproductie en bouwnijverheid) dat relatief laag is. Het weerspiegelt de afwezigheid van grootschalige zware industrie in de regio en de rol die Regio Zwolle speelt als vervoersknooppunt.

Energiegebruik

Ten aanzien van het energiegebruik worden het fossiele en hernieuwbare energiegebruik weergegeven, voor zover de daarvoor benodigde gegevens beschikbaar zijn. Het energiegebruik is ingedeeld in vier hoofdsectoren: Gebouwde omgeving, Verkeer en vervoer, Industrie, energie, afval en water en Landbouw, bosbouw en visserij.

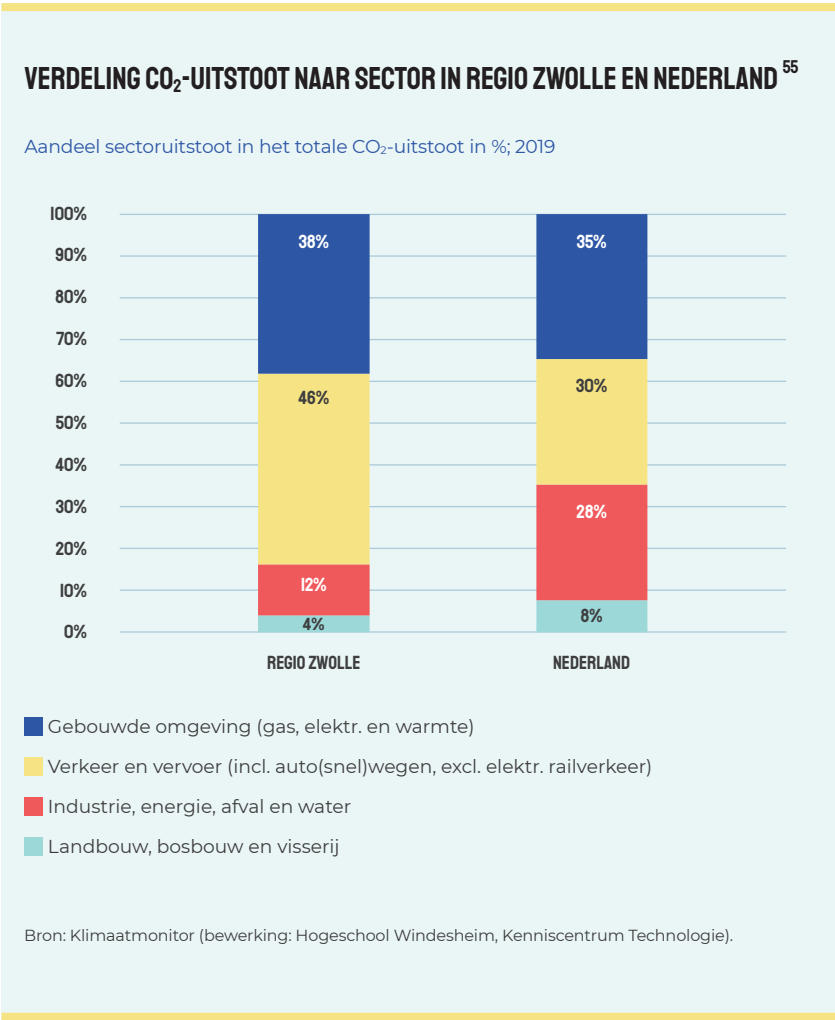
Hernieuwbare energie

De hoeveelheid opgewekte hernieuwbare energie in Nederland wordt bepaald op basis van inschatting. De reden hiervoor is dat veel vormen van hernieuwbare energie niet bemeterd worden, bijvoorbeeld omdat opwekking (en gebruik) geheel of gedeeltelijk ‘achter de meter’ plaatsvinden (denk aan zonnepanelen). En voor zover er wel bemeterd wordt, zijn deze gegevens in beperkte mate centraal beschikbaar. De inschatting van de hernieuwbare energie in een gebied komt hoofdzakelijk tot stand door de bekende nationale en provinciale totalen te alloceren (naar gemeenten) op basis van een verdeelsleutel. Deze manier van bepalen van de hoeveelheid hernieuwbare energie leidt ertoe dat jaarlijks 88 tot 90 procent van de Nederlandse hernieuwbare energie productie kan worden ingeschat. In veel gemeenten zal het percentage echter hoger zijn, omdat de missende 10 tot 12 procent zich concentreert in enkele gemeenten of op de Noordzee, waar een significant deel van de Nederlandse windproductie plaatsvindt.

Ruim kwart woningen heeft energielabel A

In de gebouwde omgeving moeten om de klimaatdoelen te halen 7 miljoen woningen en 1 miljoen gebouwen worden verduurzaamd. Tot 2030 is de doelstelling 1,5 miljoen woningen te isoleren en aardgasvrij te maken; in 2050 is het doel dat de hele woningvoorraad aardgasvrij is. Nieuwbouwwoningen zijn vanaf 2018 aardgasvrij en er gelden normen voor het isolatieniveau. Vanaf 2021 moeten vergunningaanvragen voor nieuwbouw voldoen aan de eisen voor bijna energieneutrale gebouwen (BENG). Een thema dat raakt aan het bewerkstelligen van de verduurzaming van woningen is energiearmoede. Uit onderzoek van TNO blijkt dat zo'n 550.000 Nederlandse huishoudens leven in zogeheten

FIGUUR 2.5b

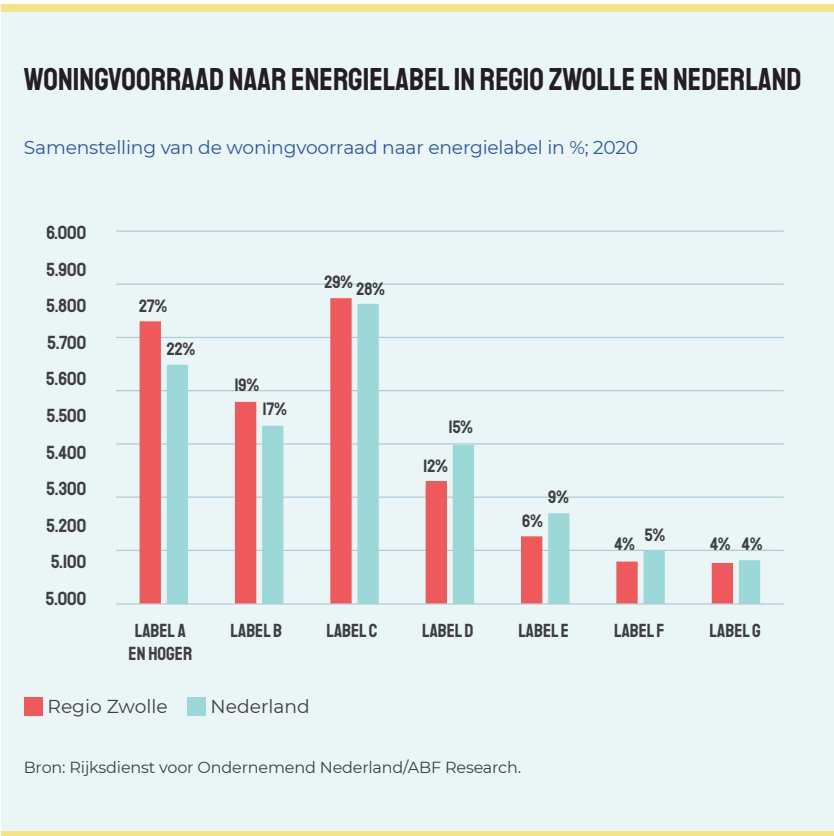

energiearmoede.⁵⁶ Zij hebben een hoge energierekening, meestal een slecht geïsoleerd huis en een laag inkomen. Door gebrek aan voldoende middelen, vertraagt energiearmoede de energietransitie. De betreffende huishoudens wonen veelal in een onvoldoende geïsoleerd huis en kunnen daar nauwelijks iets aan doen. Huurders van slecht geïsoleerde huizen zijn voor verduurzaming afhankelijk van de verhuurder. En van slecht geïsoleerde huizen hebben geen geld hebben om in een zuiniger huis te investeren.

⁵⁵ CO₂-uitstoot is uitgesplitst in enkele sectoren. De CO₂-uitstoot die gerelateerd is aan elektriciteits- en gasverbruik is berekend door deze te vermenigvuldigen met jaarlijks bepaalde emissiefactoren. De emissiefactor voor elektriciteit wordt landelijk vastgesteld, deze is echter van grote invloed op de lokale CO₂-uitstoot. Voor Verkeer en vervoer is de CO₂-uitstoot modelmatig bepaald door de Nederlandse Emissieregistratie (RIVM) op basis van een verkeersmodel dat wordt gevoed door verkeersmetingen. Voor meer details zie: <https://klimaatmonitor.databank.nl>.

⁵⁶ Mulder, P., Della Longa, F. en Straver, K. (2021). De feiten over energiearmoede in Nederland. Amsterdam: TNO.

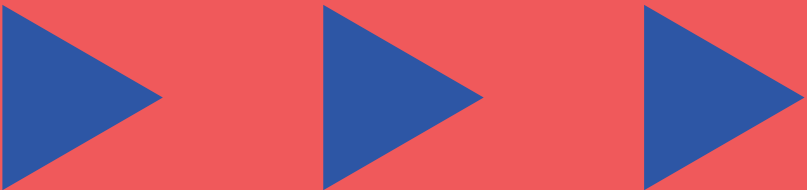
FIGUUR 2.5c

Tussen gemeenten bestaan verschillen in energiezuinigheid van de woningvoorraad. Zo laat figuur 2.5d zien dat het aandeel woningen met een A-label en hoger in Urk, Staphorst en Dronten respectievelijk 36 procent, 35 procent en 34 procent is. In Zwartewaterland daarentegen beschikt maar 16 procent van de woningen over een A-label wat betrekkelijk laag is in vergelijking met het regiogemiddelde van 27 procent.

Regio Zwolle wekt bovengemiddelde hoeveelheid hernieuwbare energie zelf op

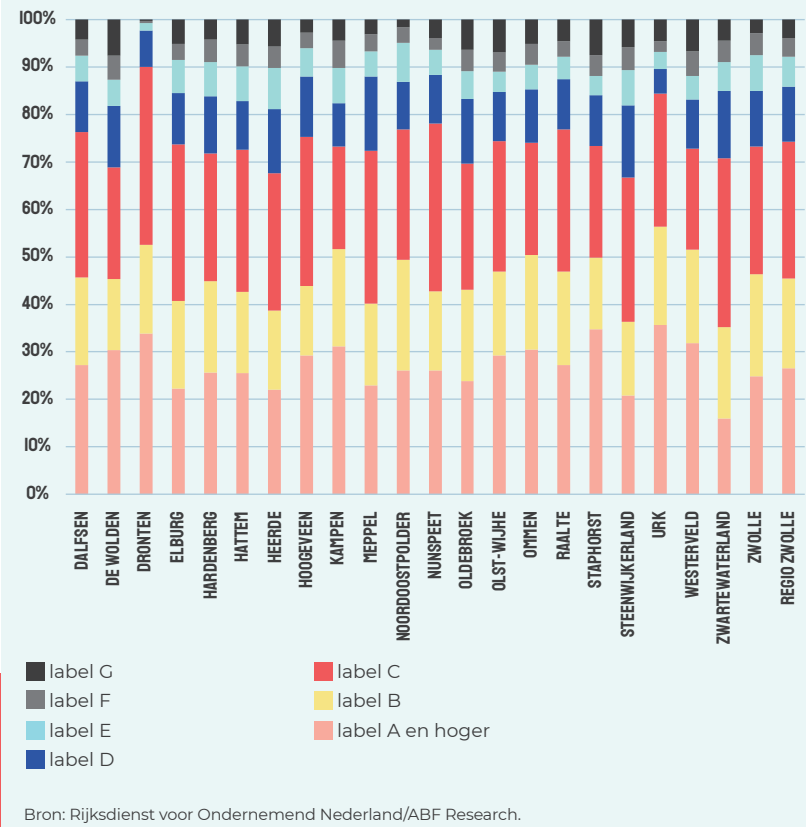
Regio Zwolle streeft naar meer opwekking en gebruik van duurzame energie. Figuur 2.5e geeft weer in hoeverre de energievoorziening in Regio Zwolle en Nederland energieneutraal is. De hoeveelheid opgewekte hernieuwbare energie is weergegeven ten opzichte van het totale energieverbruik. We zien dat Regio Zwolle beter dan gemiddeld in staat is de in de regio benodigde energie zelf op te wekken. Het aandeel opgewekte energie uit hernieuwbare bronnen in Regio Zwolle heeft sinds 2014, in vergelijking met de landelijke ontwikkeling, een vlucht genomen. Het heeft ertoe geleid dat in 2019 in Regio Zwolle het percentage hernieuwbaar opgewekte energie is gestegen tot 14,2 procent. Landelijk was dit 8,5 procent.

FIGUUR 2.5d

WONINGVOORRAAD NAAR GEREgistREERD ENERGIELABEL PER GEMEENTE IN REGIO ZWOLLE

Samenstelling van de woningvoorraad naar energielabel in %; 2020

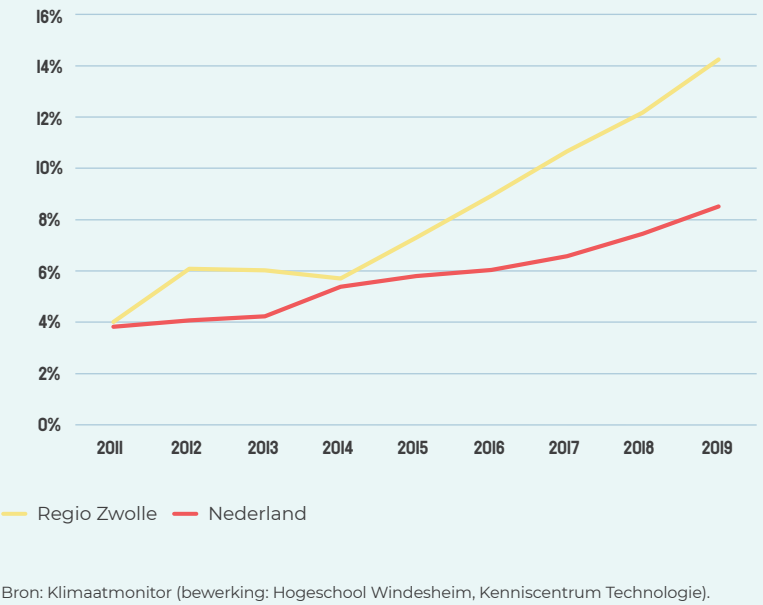
De wijze waarop een groot deel van de hernieuwbare energie in Regio Zwolle wordt opgewekt, is te zien in figuur 2.5f. Het gaat hierbij om de opwek van hernieuwbare elektriciteit; opwek van hernieuwbare warmte en hernieuwbare energie voor vervoer (bijmenging biobrandstoffen) zijn buiten beschouwing gelaten. Voor Regio Zwolle geldt dat wind op land de belangrijkste hernieuwbare bron van in de regio opgewekte energie is, op ruime afstand gevolgd door zonnestroom. Kijken we naar de ontwikkeling van de productie van deze vormen van hernieuwbare energie, dan zien we dat beiden sinds 2014

aan een opmars bezig zijn. Over de periode 2014–2019 blijkt de opgewekte hoeveelheid windenergie bijna verviervoudigd te zijn. Tegelijk is de groei van de hoeveelheid geproduceerde terajoules zonnestroom zelfs verzesvoudigd; een groei die voor een belangrijk deel in de laatste twee jaar is gerealiseerd. Niettemin ligt zonnestroom qua niveau ver achter op windenergie. De opwek van hernieuwbare elektriciteit vanuit biogas blijkt in de regio, in tegenstelling tot de andere vormen, nauwelijks te veranderen over de jaren.⁵⁷

FIGUUR 2.5e

PERCENTAGE HERNIEUWBARE ENERGIE IN REGIO ZWOLLE EN NEDERLAND

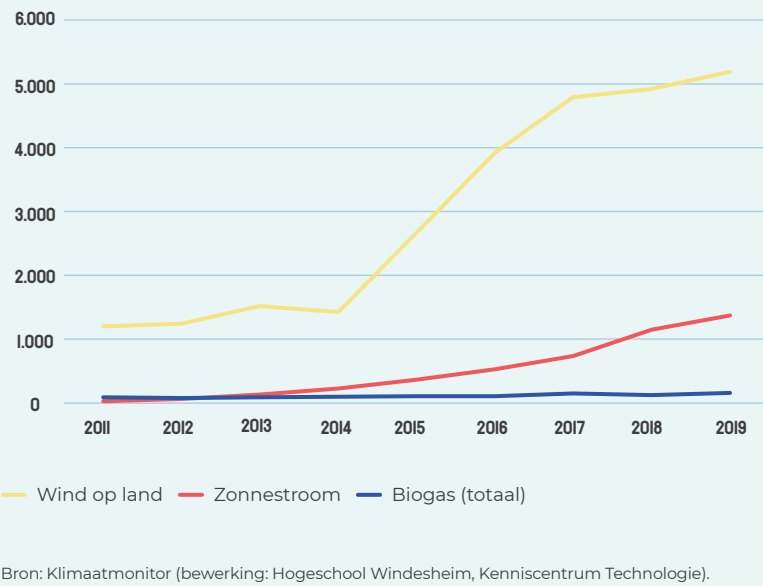
Aandeel opgewekte hernieuwbare energie in het totale energiegebruik in %; 2011–2019

FIGUUR 2.5f

HERNIEUWBARE ENERGIE (ELEKTRICITEIT) NAAR BRON IN REGIO ZWOLLE

In hoeveelheid terajoule; 2011–2019

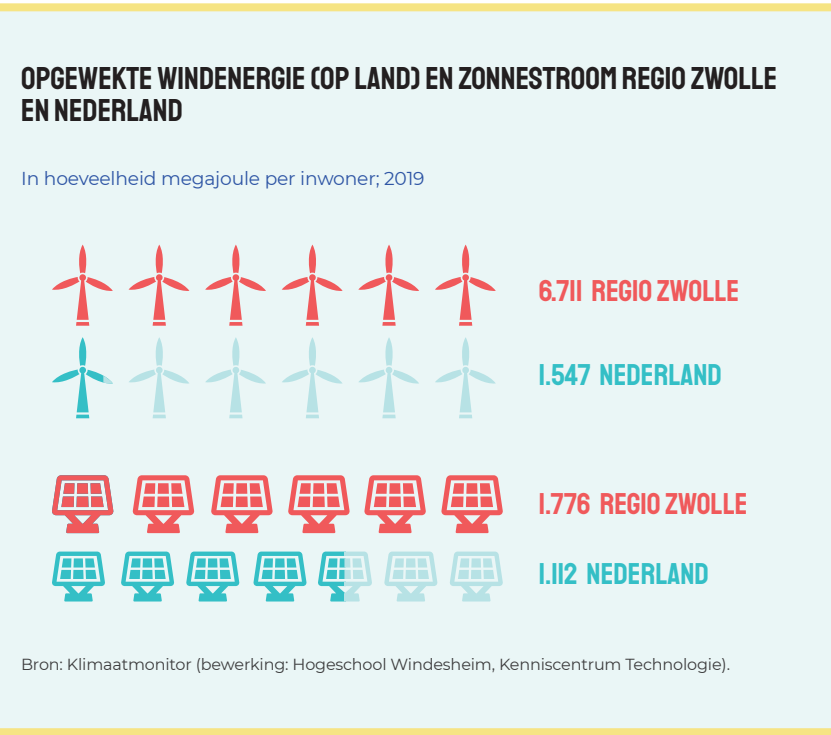

57 Het totaal biogas is samengesteld uit biogas covergisting, biogas RWZI (rioolwaterzuiveringsinstallatie), decentrale verbranding biomassa WKK (warmte-kracht koppeling) en stortgas.

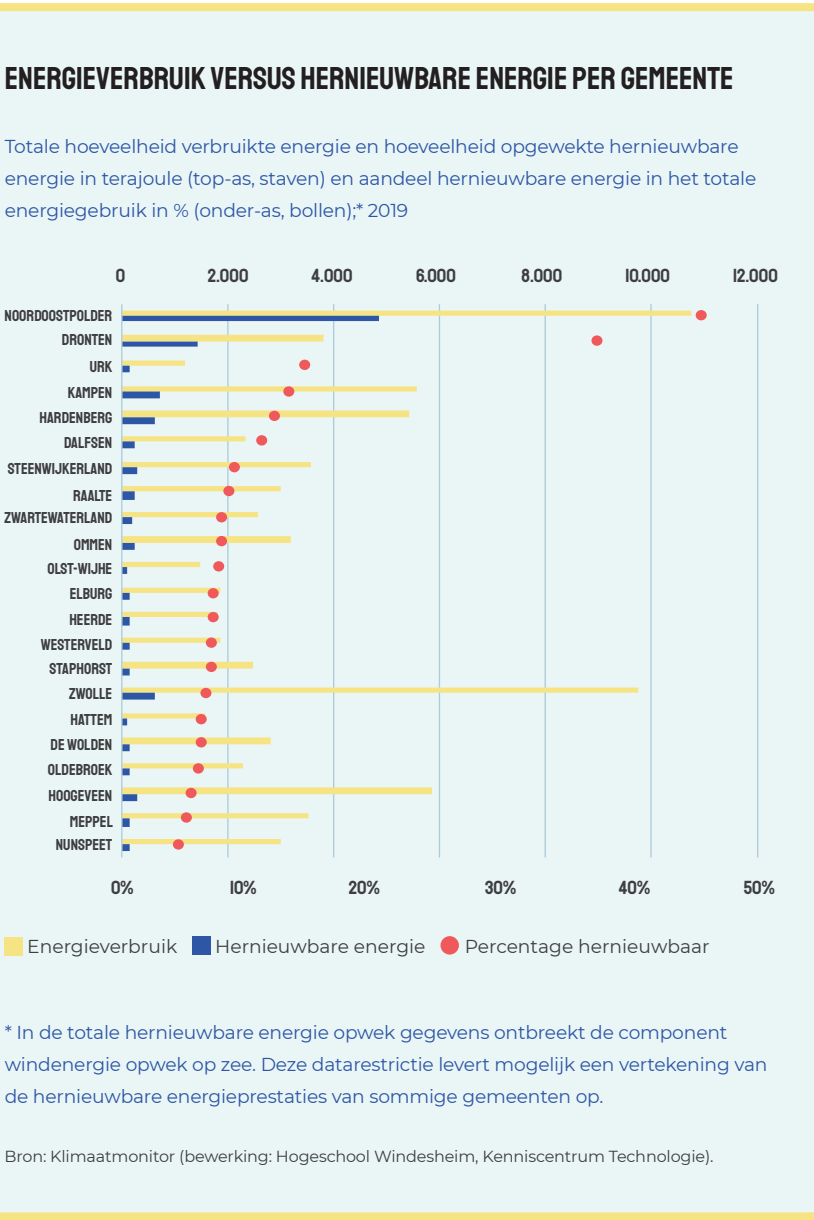
Wanneer we kijken naar de gemiddelde hoeveelheid hernieuwbare energie (windenergie en zonnestroom) per inwoner, dan zien we een forse voorsprong van Regio Zwolle ten opzichte van het landelijk gemiddelde (figuur 2.5g). Dit geldt met name voor de hoeveelheid opgewekte windenergie. Tegenover bijna 7.000 megajoule geproduceerde windenergie per inwoner in Regio Zwolle staat slechts 1.500 megajoule per inwoner landelijk.

De voorsprong van Regio Zwolle op het landelijk gemiddelde qua windenergieproductie is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan de gemeenten Noordoostpolder en Dronten. We zien in figuur 2.5h dat met een productie van bijna 5.000 terajoule hernieuwbare energie in 2019, de gemeente Noordoostpolder ver vooruitloopt op de overige gemeenten. Waarna Dronten overduidelijk ‘best of the rest’ is met een opwekking van 1.400 terajoule aan hernieuwbare energie. Maar naast dat Noordoostpolder de grootste producent van hernieuwbare energie is, is het ook de grootste verbruiker van energie, op de voet gevolgd door Zwolle. Het grote verschil tussen deze twee gemeenten is dat Noordoostpolder het

FIGUUR 2.5g

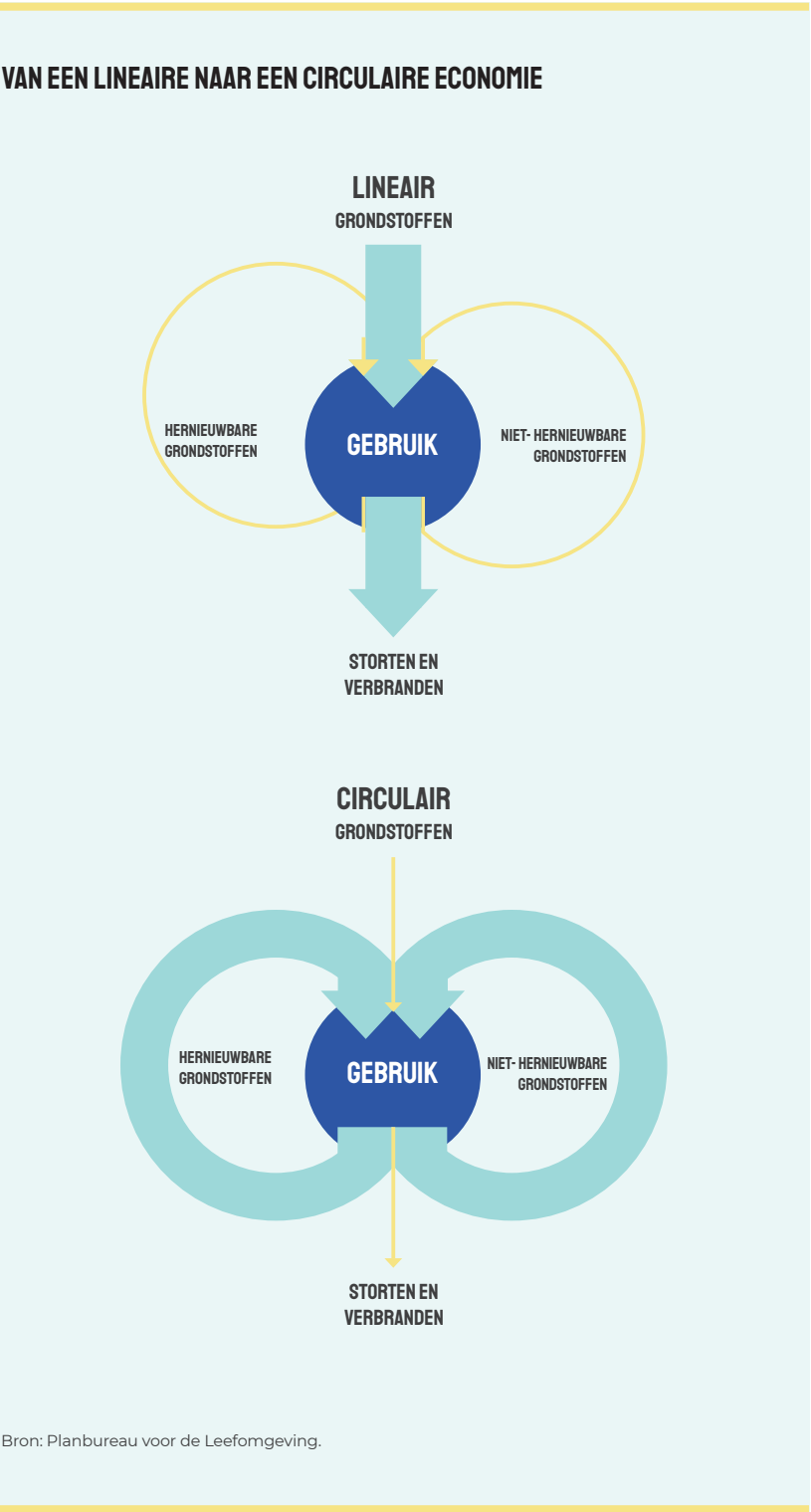

FIGUUR 2.5h

omvangrijke energiegebruik voor een substantieel deel weet te compenseren met de lokaal opgewekte hernieuwbare energie. Noordoostpolder wekt 45 procent van de verbruikte energie zelf op. Vanuit dit gezichtspunt valt ook de mate van energieneutraliteit van Dronten op: 37 procent. De overige gemeenten schommelen tussen de 4 en 14 procent, vergelijkbaar met het landelijk gemiddelde van 8 procent.

FIGUUR 2.5i

Dat de gemeenten Noordoostpolder en Dronten een dergelijk grote bijdrage leveren aan de duurzame energieproductie in de regio wordt voor een groot deel verklaard door de ligging. Beide gemeenten zijn onderdeel van de provincie Flevoland. Een combinatie van fysiek-ruimtelijke omstandigheden (onder andere de omvang van het landoppervlak en de relatief grote beschikbaarheid van open ruimte), provinciale ambities en regie maken dat er alleen al in de provincie Flevoland eind 2019 625 windmolens stonden, wat gelijk is aan één derde van het totaal aantal windmolens in Nederland (totaal 2.032 windmolens).⁵⁸

Naar een circulaire economie

Nederland wil in 2050 een volledig circulaire economie zijn.⁵⁹ Dit vraagt een overgang van een hoofdzakelijk lineaire naar een circulaire economie. Een lineaire economie is vooral een take-make-waste-economie, waarin gebruik wordt gemaakt van grondstoffen waarvan producten worden gemaakt die na gebruik weer worden weggegooid. In een circulaire economie staat juist het hergebruik van producten en grondstoffen centraal en worden afval en schadelijke emissies naar bodem, water en lucht zo veel mogelijk voorkomen ('het sluiten van kringlopen'). Met andere woorden, een economie waarin zo min mogelijk afval wordt gecreëerd, spullen langer worden gebruikt, (delen van) producten worden hergebruikt en afval de grondstof is voor nieuwe producten (zie figuur 2.5i).

Economic Board Regio Zwolle heeft in haar economische agenda 2018–2022 circulariteit benoemd als één van de transitie-opgaven voor de regio.⁶⁰ In 2019 is hiervoor een perspectief op circulariteit voor Regio Zwolle opgesteld, met daarin drie actielijnen: transitieverhaal, transitieleiderschap en transitie-iconen. Door te streven naar circulaire productieketens, ontwikkeling van slimme productontwerpen en meer nieuwe product-dienstcombinaties, zoals huren, repareren en delen, wordt gemikt op terugdringing van het grondstofgebruik in de regio.

⁵⁸ CBS, Statline.
⁵⁹ Zie 'Rijksbreed programma Nederland Circulaire Economie', beschikbaar via: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/circulaire-economie/documenten/rapporten/2016/09/14/bijlage-1-nederland-circulair-in-2050>.
⁶⁰ Economic Board Regio Zwolle (2018). Economische agenda Regio Zwolle 2018–2022. Zwolle: Economic Board Regio Zwolle. Beschikbaar op: <http://ebrz.nl/economischeagenda/>.

De Regio Deal Regio Zwolle onderstreept eveneens het belang van dit transitiethema voor Regio Zwolle.⁶¹ In het kader van actielijn 1 van de opgestelde Regio Deal – economische structuurversterking door duurzaam groeien en circulair ondernemen van het mkb – worden diverse trajecten, programma’s en projecten uitgevoerd om de concurrentiepositie van het mkb te verbeteren, gebaseerd op circulair ondernemen. De hierbij geformuleerde aanpak bestaat uit de volgende elementen:

- Stimuleren van circulair produceren en consumeren.
- Stimuleren van keteninnovatie in de polymerensector en de tapijtindustrie.
- Verduurzaming van de agrofood sector.
- Verduurzaming van de transport & logistiek sector (doorontwikkeling circulaire havens).

Meten van circulariteit op basis van SDG 12

Ondanks de groei aan investeringen in de overgang naar een circulaire economie, staat het meten van de mate van circulariteit nog in de kinderschoenen, zeker op regionaal niveau. Robuuste indicatoren die de voortgang van de transitie naar een circulaire economie meten zijn nog nauwelijks vastgesteld en (regionale) data die het mogelijk maken een volledig dan wel uitgebreid beeld te geven zijn schaars. Er zijn nog onvoldoende data beschikbaar om bijvoorbeeld regionale grondstofstromen over tijd te volgen. Ook (regionale) data over de mate waarin productieketens impact hebben op het milieu (zoals CO₂-uitstoot) of beslag leggen op schaarse middelen als land zijn vooralsnog niet voorhanden.⁶²

61 Meer achtergrond te vinden op: <https://regiozwolle.info/regiodeal/>.

62 Meer informatie over de stand van het meten van circulaire economie: <https://www.pbl.nl/publicaties/werkprogramma-monitoring-en-sturing-circulaire-economie-2019-2023>.

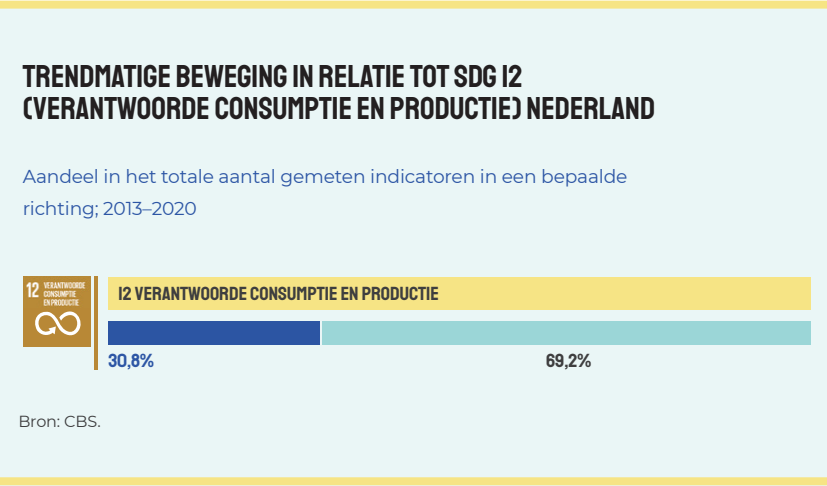
63 CBS (2021). Monitor Brede Welvaart & de Sustainable Development Goals 2021. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek. Beschikbaar via: <https://longreads.cbs.nl/monitor-brede-welvaart-en-sdgs-2021/duurzame-ontwikkelingsdoelen-sdgs-in-de-nederlandse-context/>.

64 CBS (2021). Monitor Brede Welvaart & de Sustainable Development Goals 2021. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek. Beschikbaar via: <https://longreads.cbs.nl/monitor-brede-welvaart-en-sdgs-2021/duurzame-ontwikkelingsdoelen-sdgs-in-de-nederlandse-context/>.

Enige aanknopingspunten voor hoe we ervoor staan op het vlak van circulariteit worden geboden door de *Monitor Brede Welvaart & de Sustainable Development Goals* van het CBS.⁶³ Op landelijk niveau wordt aan de hand van verschillende maatstaven de brede welvaart in beeld gebracht. In de rapportage wordt onder meer inzichtelijk gemaakt hoe Nederland scoort op de verschillende duurzaamheidsdoelen (Sustainable Development Goals (SDG’s)), doelen waar Regio Zwolle (indirect) ook aan bij dient te dragen. SDG 12, ‘Verantwoorde consumptie en productie’, concentreert zich op de transitie naar een circulaire economie met minder afhankelijkheid van grondstoffen. Het blijkt dat 30,8 procent van de indicatoren zich trendmatig beweegt in de richting van het doel (gemeten over de periode 2013–2020) en dat 69,2 procent stabiel is (zie figuur 2.5j).

Het beeld bij SDG 12, en zo ook bij de transitie van een lineaire naar een circulaire economie, voor de middellange termijn (2013–2020) is neutraal tot positief. Aan de hand van de indicatoren, gegroepeerd in ‘middelen en mogelijkheden’, ‘gebruik’, ‘uitkomsten’ en ‘beleving’, hebben we de geconstateerde trendmatige beweging kort toegelicht.⁶⁴ Zo worden diverse aspecten gesignaleerd die landelijk en regionaal helpen bij het richting geven aan de transitie naar een circulaire economie.

FIGUUR 2.5j

WAAR KOMT STIKSTOF VANDAAN?

In het stikstofvraagstuk gaat het om de emissie (uitstoot) en depositie (neerslag) van ammoniak (NH₃) en stikstofoxiden (NO_x). Beide soorten stikstof zijn, bij de huidige niveaus, slecht voor stikstofgevoelige planten en dieren in Natura 2000-gebieden (en ook in andere natuurgebieden). De totale emissie in Nederland bestaat voor 60 procent uit ammoniak (NH₃) en voor 40 procent uit stikstofoxiden (NO_x). De landbouw, en dan met name de veehouderij, is de grootste bron van stikstofdepositie. Zij is verantwoordelijk voor 46 procent van alle stikstofdepositie in Nederland.⁶⁵ Ongeveer 30 procent komt uit het buitenland (maar Nederland is netto exporteur) en de rest uit industriële bronnen, verkeer en gebouwen. Van de binnenlandse bronnen is twee derde van de emissie afkomstig van de agrarische sector.

- **Middelen en mogelijkheden** gaan over de mogelijkheden om duurzaam te produceren en consumeren. Van de honderd bedrijven in Nederland met de hoogste omzet publiceerden er in 2020 bijna negentig een duurzaamheidsjaarverslag. Daarnaast blijkt dat het belang van de milieusector in de economie groter wordt. Bedrijven in deze sector produceren goederen en verlenen diensten die ten goede komen aan de bescherming van het milieu of het beheer van natuurlijke hulpbronnen. De trend in hun toegevoegde waarde is positief; in 2020 ging het om 2,4 procent van het bbp. De trend van de werkgelegenheid in de milieusector is neutraal, hier ging het in 2020 om 2,3 procent van de totale werkgelegenheid.
- **Gebruik** betreft de hoeveelheid grondstoffen en andere materialen die worden verbruikt en het afval dat wordt geproduceerd. Bij het binnenlands materialenverbruik heeft in 2019 een trendomslag plaatsgevonden van groen naar grijs, omdat het verbruik recentelijk niet verder is gedaald; in dat jaar ging het om ruim 9.500 kg per inwoner. Ontkoppeling tussen afvalproductie en de economie is eveneens een beleidsdoel. Dit houdt in dat economische groei

Stikstofoxiden ontstaan bij verbrandingsprocessen in auto's, fabrieken en woningen. NO_x verwaait snel. Een grote fabriek met NO_x uitstoot heeft daarom relatief weinig impact op het meest nabijgelegen Natura 2000-gebied, maar wel een kleine invloed op heel veel Natura 2000-gebieden (letterlijk door het hele land). Dit vraagt vooral een aanpak op landelijk niveau via generieke maatregelen.

Ammoniak is een van de stoffen die vrijkomt uit mest van vee en komt voornamelijk uit stallen en door bemesting van akkers en weilanden. Ammoniak slaat sneller en dichterbij neer dan stikstofoxiden. Een boerderij heeft dus relatief veel invloed op een nabijgelegen Natura 2000-gebied en minder invloed op verder weg gelegen Natura 2000-gebieden in Nederland.

- gepaard gaat met relatief of zelfs absoluut minder afvalproductie. De trend van de hoeveelheid gemeentelijk afval per inwoner is dalend. In 2019 ging het om ruim 550 kg. De hoeveelheden bedrijfsafval en gevaarlijk afval per inwoner blijven trendmatig stabiel: in 2019 produceerde Nederland ruim 1 400 kg bedrijfsafval en in 2018 bijna 300 kg aan gevaarlijk afval per inwoner. Het bedrijfsafval is recentelijk wel afgenomen (met ruim 4 procent ten opzichte van 2018).
- **Uitkomsten** gaan over efficiëntie van grondstoffengebruik en hergebruik van afval. Nederlandse producenten gaan steeds efficiënter om met de benodigde grondstoffen: de trend van de grondstoffenproductiviteit is groen en stijgend. Nederland voert in 2019 de EU-ranglijst aan. Bij de grondstoffenvoetafdruk – de totale hoeveelheid gebruikte grondstoffen per inwoner – is de trend neutraal.
 - **Beleving** betreft de zorgen van mensen over vervuiling, verspilling, grondstoffenverbruik en andere aspecten van duurzaamheid. In 2020 ervoer ruim 14 procent van de volwassen bevolking hinder van afval, verontreiniging of andere milieuproblemen.

65 CBS, PBL, RIVM, WUR (2019). Herkomst stikstofdepositie, 2018 (indicator 0507, versie 12 , 15 november 2019). www.clo.nl. Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), Den Haag; PBL Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag; RIVM, Bilthoven; en Wageningen University and Research, Wageningen.

Stikstofcrisis: naar balans tussen economie en ecologie

Veel sectoren hebben te maken met de stikstofproblematiek of met de gevolgen ervan: industrie, woningbouw, mobiliteit en landbouw. Er wordt gevraagd om een nieuwe balans tussen de bescherming en het herstel van onze natuur enerzijds en maatschappelijke en economische ontwikkeling anderzijds. Onderdeel van de transitie naar een circulaire economie is dat schadelijke emissies naar bodem, water en lucht zo veel mogelijk worden voorkomen. Het sluiten van kringlopen kan in die zin bijdragen aan de oplossing voor de aanpak van stikstofproblematiek.

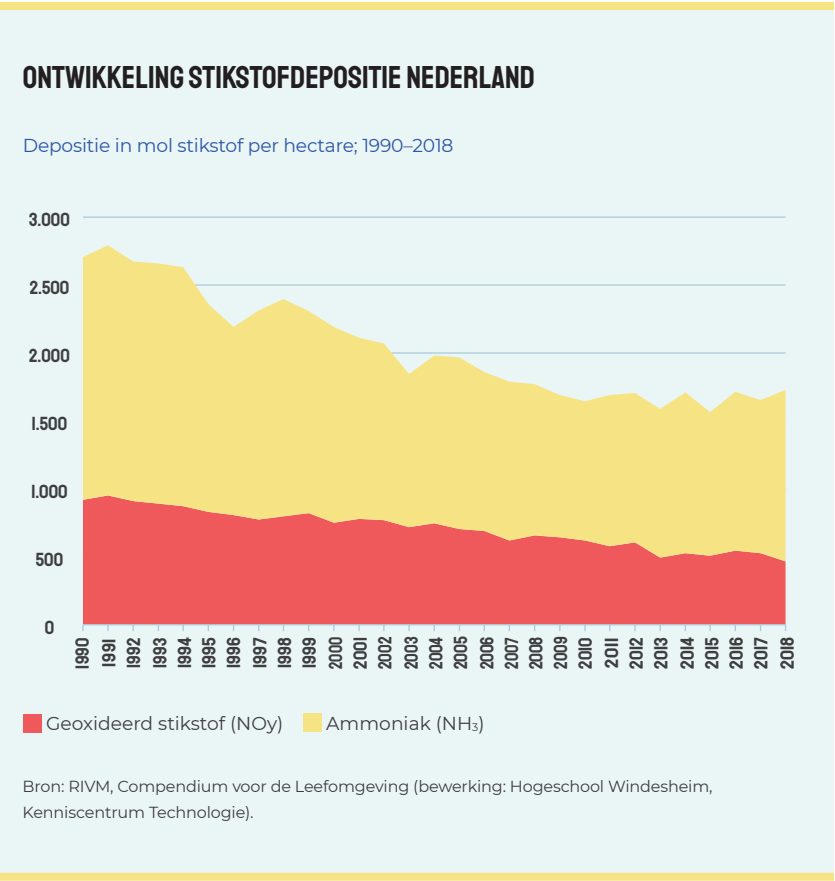
Teveel stikstof tast de natuur en luchtkwaliteit aan. In Nederland ligt dan ook een stevige taak om de neerslag van stikstof in Natura 2000-gebieden terug te dringen en de kwetsbare natuur te herstellen. Tegelijkertijd wordt gezocht naar manieren om de economie te blijven ontwikkelen.⁶⁶ Als we kijken naar om hoeveel stikstof het gaat, dan blijkt dat in 2018 de depositie van stikstof gemiddeld over Nederland 1730 mol stikstof per ha bedroeg (zie figuur 2.5k). De totale stikstofdepositie is met circa 36 procent afgenomen sinds 1990. Vanaf 2005 is de daling gestagneerd omdat de ammoniakdepositie niet verder afnam, en vanaf 2009 zelfs weer licht toeneemt.

De emissie van stikstofoxiden in Nederland daalde sinds 1990 met 49 procent. Deze daling is het resultaat van maatregelen bij het verkeer (onder andere door invoering katalysator), bij de industrie en in de energiesector. De NH3 emissie in Nederland is sinds 1990 met 29 procent gedaald. Deze emissiedaling is het gevolg van maatregelen zoals verbeterde voersamenstelling, het gebruik van emissiearme stallen, het afdekken van mestilo's en het direct onderwerken van mest bij de aanwending. Bovendien zijn de buitenlandse emissies van ammoniak en vooral stikstofoxiden in dezelfde periode afgenomen. De stagnatie van de daling sinds 2005 en de stijging sinds 2009 in ammoniakdepositie zijn vooral toe te schrijven aan hogere ammoniak uitstoot door uitbreiding van de veestapel.⁶⁷

Figuur 2.5m geeft een indruk van de ruimtelijke spreiding van de stikstofdepositie in Nederland. Het laat zien dat er regionaal grote verschillen voorkomen. Als we naar het gebied van Regio Zwolle kijken, dan zien we dat de regio ruwweg een middenpositie inneemt. Binnen de regio concentreert de depositie zich vooral in het oostelijke, Overijsselse deel van de regio. Een

66 Meer informatie en achtergronden beschikbaar op: <https://www.aanpakstikstof.nl/>.
67 CBS, PBL, RIVM, WUR (2019). Herkomst stikstofdepositie, 2018 (indicator 0507, versie 12, 15 november 2019). www.clo.nl. Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), Den Haag; PBL Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag; RIVM, Bilthoven; en Wageningen University and Research, Wageningen.
68 Dossier Stikstof, Provincie Overijssel. Beschikbaar via: <https://www.overijssel.nl/actueel/dossier-stikstof/dossier-stikstof-meten-weten/>.

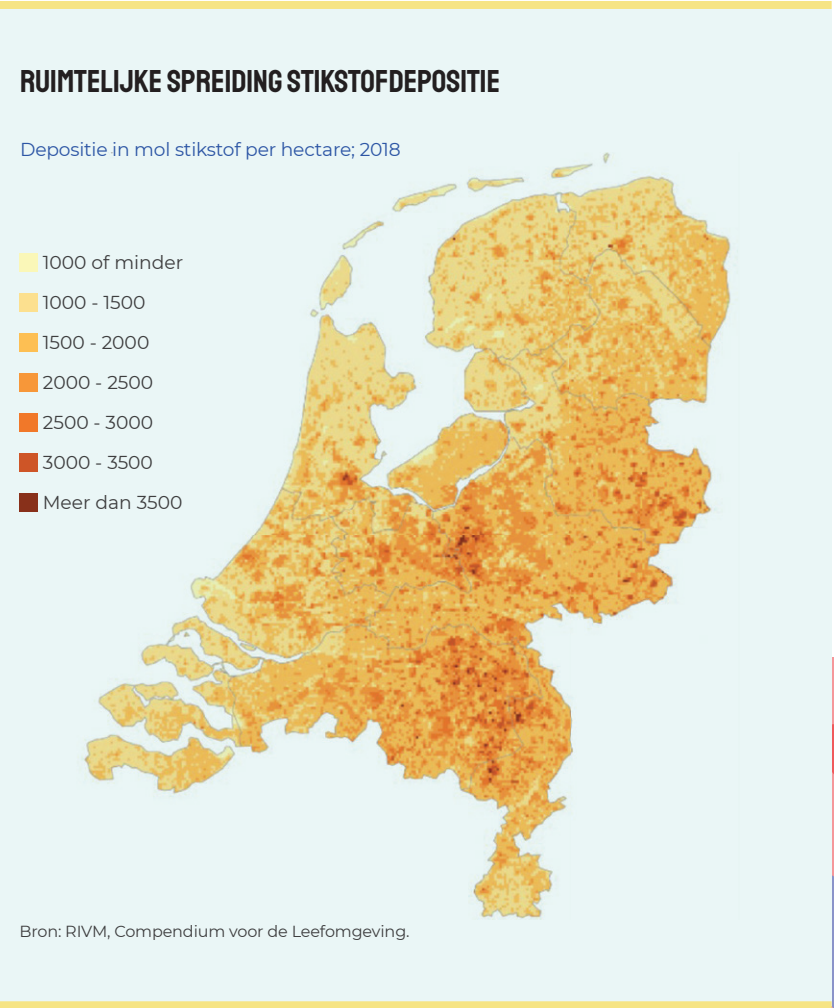
FIGUUR 2.5k

verklaring hiervoor zijn de stikstofemissies van de ruim vertegenwoordigde landbouwsector, die in verhouding hoger ligt dan gemiddeld in Nederland (+76 procent). Van verkeer en industrie is de uitstoot in Overijssel veel lager dan het landelijk gemiddelde.⁶⁸ Ter vergelijking: in gebieden als de Gelderse Vallei en de Peel komen deposities voor van circa 4.000 mol N/ha per jaar. Dat komt door de hoge lokale ammoniakuitstoot van de intensieve veehouderij. Ammoniak (NH₃) komt op lage hoogtes vrij en daarom slaat snel neer. Deze combinatie zorgt ervoor dat relatief veel NH₃ dicht bij de bron neerkomt. De hoge emissie van stikstofoxiden (NOx) in en nabij grote steden is de oorzaak van de hogere depositie in die gebieden.

De impact van de stikstofcrisis speelt vooral in de gebieden met een hoge mate van stikstofdepositie en de aanwezigheid van Natura 2000-gebieden. De Raad van State heeft uitgesproken dat er vergunningverlening mogelijk is voor activiteiten die per saldo niet leiden tot een toename van stikstofdepositie in overbelaste Natura 2000-gebieden en – onder voorwaarden – voor projecten waarvoor geen alternatieven bestaan en die nodig zijn omwille van dwingende redenen van groot openbaar belang. Vanuit dit oogpunt lijkt voor Regio Zwolle de opgave extra uitdagend.

FIGUUR 2.5l

De regio is rijk aan Natura 2000-gebieden (zie figuur 2.5m). Een greep uit de gebieden: de (Noord-)Veluwe, de Weerribben-Wieden, het Drents-Friese Wold, het Dwingelderveld, het Holtlingerveld, het Vecht- en Reggegebied, de Veluwerandmeren en het IJsselmeer. Het is de kunst om een goede balans tussen economie en ecologie te vinden, waarmee de economie zich duurzaam en verantwoord kan ontwikkelen en natuurwaarden kunnen herstellen en behouden blijven.

FIGUUR 2.5m

2.6 Aandachtspunten voor beleid

Verduurzaming als sleutelopgave

Nu de coronacrisis zich in de laatste fase lijkt te bevinden, dienen de vraagstukken van vóór 2020 zich weer nadrukkelijk aan. Eén van de meest urgente en complexe vraagstukken is de verduurzamingsopgave. Versnelling op een duurzame aanpak is hard nodig. De regionale hoofdthema's die rechtstreeks gelinkt zijn aan klimaatverandering zijn de opgaven rondom de energietransitie en het sluiten van kringlopen; met de aspiratie om in 2050 energie-neutraal en volledig circulair te zijn. De gevolgen van de coronapandemie legden eens temeer de urgentie bloot. Zo bleek de reductie van emissies in coronatijd slechts van korte duur; inmiddels zijn we alweer bijna terug op het niveau van vóór corona.⁶⁹ En er ontstond een groot tekort aan grondstoffen met het tijdelijk stilvallen van de wereldhandel. De geringe beschikbaarheid en hoge prijzen zullen nog jarenlang gevolgen hebben voor met name sectoren als bouw en industrie. Hoewel snelle oplossingen niet voor de hand liggen, biedt het sterker inzetten op circulariteit een duurzame oplossing voor de toekomst: des te minder grondstoffen benodigd zijn, des te geringer de afhankelijkheid ervan in internationale stromen en des te gunstiger zijn de gevolgen voor klimaat en natuur. Maar ook voor andere (ruimtelijke) opgaven van de regio, zoals op het gebied van woningbouw, werklocaties en mobiliteit, vormen klimaat en duurzaamheid de onderliggende urgentie en zullen duurzame oplossingen de norm moeten zijn.

Ruimte voor wonen én werken

We hebben gezien dat in Regio Zwolle sprake is van een sterk aantrekkende vraag naar werknemers en een alsmaar krapper wordende woningmarkt. De aantrekkelijkheid en het economisch presteren van de regio hangt onder meer af van het, in onderlinge samenhang, functioneren van de regionale arbeidsmarkt en woningmarkt. Voor wat betreft de regionale woningbouwopgave hebben we gezien dat voor de periode 2021–2040 schattingen uitgaan van een toename van de woningbehoefte met minimaal zo'n 36.500 nieuwe woningen; met gemeente Zwolle als zwaartepunt van de nieuwbouwopgave. In de Verstedelijkingsstrategie Regio Zwolle worden inmiddels verschillende woningbouwscenario's verkend (variërend van de bouw van 40.000 tot 80.000 woningen). Ongeacht welk scenario blijft het de kunst om het juiste type woningen te bouwen op de juiste plekken. Bouwen is nodig, maar met bouwen alléén worden beschikbaarheidsproblemen (en

betaalbaarheidsproblemen) niet opgelost. Onderbelicht is vaak de rol die doorstroming speelt in de huidige problematiek. Doorstroming heeft grote invloed op het kunnen realiseren van woonwensen. Doorstroming zorgt er namelijk voor dat bestaande woningen vaker beschikbaar komen en de woningvoorraad efficiënter benut wordt. Meer huishoudens kunnen daardoor – wanneer slim wordt bijgebouwd – in kwalitatief gewenste en betaalbare woningen wonen.

Een oplossing voor de groeiende druk op de woningmarkt die steeds vaker wordt toegepast, is transformatie of sloop van verouderde kantoren naar woningen en herbestemming van bedrijventerreinen. Ten aanzien van kantoren zien we dat een aanzienlijk deel onvoldoende aansluit onvoldoende bij de (toekomstige) eisen van de kantoorgebruiker. Zo heeft de stad Zwolle te maken met een deels verouderd kantorenaanbod. In een tijd waarin de bedrijvigheid door technologische ontwikkelingen in rap tempo verandert, voldoen veel van de huidige kantoren niet meer. Gewaakt moet worden voor het transformeren van teveel beschikbare kantoren naar woningen, iets wat ook geldt voor de herbestemming van bedrijventerreinen. Bij het faciliteren van de extra groei van het inwonersaantal moet de ruimte voor de meegroeiende werkgelegenheid niet uit het oog worden verloren. Er zal voldoende ruimte voor werken moeten blijven om stad en regio vitaal te houden.

Bredere blik op mobiliteit en bereikbaarheid

Het mobiliteitsbeleid in Nederland is erop gericht verplaatsing te faciliteren. Hoe kan iedereen zo snel en efficiënt mogelijk van A naar B? Al die verplaatsingen beginnen op allerlei manieren behoorlijk te knellen. Niet alleen in de vorm van langere files en drukker treinen, maar ook vanwege de gevolgen voor klimaat en leefomgeving. Toch is het weghalen van verkeerskundige knelpunten met een infrastructurele ingreep nog steeds een veel voorkomende reflex. De Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli) pleit voor een bredere blik op mobiliteit en bereikbaarheid, een blik die relevant is om Regio Zwolle in de toekomst bereikbaar te houden.⁷⁰

Het is zaak de lessen die we door de coronacrisis hebben geleerd (digitale alternatieven voor fysieke verplaatsing), vast te houden en maatregelen te nemen die ervoor zorgen dat individuen een bewuste afweging maken over hun verplaatsingen. Dat kan verder gaan dan alleen gedragsmaatregelen of

vrijwillige afspraken met werkgevers. Kansrijke concepten als hybride werken, Mobility as a Service (MaaS) en andere 'smart mobility' toepassingen kunnen daarbij helpen. Ook voor Regio Zwolle is het zaak om het momentum dat er nu is, te benutten. Dat betekent: inzetten op het faciliteren van digitale alternatieven voor bereikbaarheid, maar ook denken vanuit de kansen en mogelijkheden die er zijn op het gebied van duurzame mobiliteitsoplossingen – zoals slim mobiliteitsmanagement en stimulering van fietsgebruik. De opmars van de e-fiets biedt bijvoorbeeld in toenemende mate een alternatief voor verplaatsingen over de wat langere afstand (tussen 10 en 25 kilometer) – temeer omdat 70 procent van de woon-werkverplaatsingen binnen de regio plaatsvindt. Bij de geopperde mobiliteitsinnovaties gaat het vooral ook om sociale innovatie en de bijbehorende veranderende samenwerkingsvormen tussen ketenpartijen, maar zeker ook met eindgebruikers. De regio kan hier nadrukkelijk regie op voeren. Het vraagt om op zoek te gaan naar nieuwe partijen die kunnen helpen om de noodzakelijke innovaties op gang te brengen. De context van mobiliteit en bereikbaarheid verandert. Daarmee wijzigen de opgaven: het is belangrijk om andere concepten en werkwijzen te integreren in het beleid, door ook partijen te betrekken die in het speelveld nog niet zo'n vaste plek hebben.

Waarde van verbinding tussen regio's

Regio Zwolle heeft laten zien dat het zich heeft ontwikkeld tot een krachtige regio. Niet in de laatste plaats heeft de hechte onderlinge samenwerking tussen ondernemers, overheden, onderwijs- en kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties in de regio hieraan bijgedragen. Het is dan ook belangrijk dat aan deze basis voortdurend gewerkt blijft worden. Maar Regio Zwolle is niet een geïsoleerd eiland. Het rapport 'Kracht van Oost 2, perspectieven voor de ruimtelijke economie van Oost-Nederland', onderstreept het belang en de waarde van verbinding en interactie tussen de regio's van Oost-Nederland.⁷¹ Er wordt gesteld dat er sprake is van een toenemende taakverdeling en synergie binnen relatief uitgestrekte *Daily Regional Systems*. We hebben bijvoorbeeld gezien dat Regio Zwolle geconfronteerd wordt met toenemende knelpunten ten aanzien van de beroepsbevolking. Investeren in en stimuleren van een leven lang ontwikkelen van het regionale menselijk kapitaal is een manier om daarop in te spelen (zoals onder andere wordt gedaan via de Human Capital Agenda). Daarnaast loont versteviging van verbinding tussen regio's. Regionale mismatches tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt kunnen

door pendel (deels) worden tenietgedaan. Maar ook op het gebied van innovatie en kennisontwikkeling loont het om in nauwe verbinding te staan met andere, omliggende regio's. Om de kracht van andere regio's beter te kunnen benutten, en vice versa, vraagt een brede blik die verder strekt dan de eigen regiogrens.

⁶⁹ CBS (2021). 'Uitstoot broeikasgassen bijna weer op niveau pre-corona'. Nieuwsbericht, 15 september 2021. Beschikbaar via: www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/37/uitstoot-broeikasgassen-bijna-weer-op-niveau-pre-corona.

⁷⁰ Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (2021). Naar een integraal bereikbaarheidsbeleid. Advies. 10 februari 2021.

⁷¹ Atzema e.a. (2020) Kracht van Oost 2, perspectieven voor de ruimtelijke economie van Oost-Nederland. Provincies Gelderland en Overijssel. Beschikbaar via: <https://nederlandslimbenutten.nl/de-kracht-van-oost-2-0/>.

PIJLER 3

Brede welvaart:
er is meer dan alleen
economische groei nodig om
onze welvaart te vergroten

Op het merendeel van de
brede welvaartsthema's
presteert Regio Zwolle beter
dan gemiddeld

WINST VOOR LATER

Brede welvaart
biedt een
afwegingskader
om **integrale
keuzes** te maken
voor het heden én
de toekomst

Hoop speelt een
cruciale rol als
motivatie voor
inzet voor grote
transitieopgaven

Hoopvol zijn heeft
een positief effect
op de motivatie,
creativiteit en de
kwaliteit van werk

3.1 Vooraf

Hoe zorgen we ervoor dat Regio Zwolle ook in 2050 een aantrekkelijke regio is om in te leven? Voor een belangrijk deel hangt dit af van de kwaliteit van de keuzes die we nu maken – de mate waarin oog is voor de lange termijn, voor de gevolgen voor morgen én overmorgen. Oftewel: in hoeverre leveren de investeringen van nu winst op voor later. Dit realiseren is niet eenvoudig. De toekomst is per definitie onzeker en we worden op tal van fronten geconfronteerd met complexe uitdagingen. Centraal daarin is het monumentale vraagstuk van de transitie naar een toekomstbestendige economie, waarin er onder meer een betere relatie komt met de natuur, en waarin wordt getracht de klimaatverandering tegen te gaan en de effecten daarvan op te vangen.

Deze afsluitende pijler gaat in op hoe we de goede keuzes kunnen maken tegen de achtergrond van de grote uitdagingen van deze tijd, keuzes die winst voor later opleveren. We doen dit vanuit twee invalshoeken. De eerste invalshoek is het brede welvaartsperspectief, dat onder meer een beleidsmatig kader verschaft voor investeringsbeslissingen. Brede welvaart krijgt in Nederland steeds meer voet aan de grond als sturingsprincipe en kader voor maatschappelijke keuzes ter bevordering van de kwaliteit van leven in het 'hier en nu', rekening houdend met de gevolgen voor de kwaliteit van leven 'elders' en 'later'. Brede welvaart staat voor de gedachte dat er meer dan alleen economische groei nodig is om onze welvaart te vergroten. Ook aspecten als gezondheid, sociale cohesie, veiligheid, milieu en welzijn

zijn van belang voor het niveau van welvaart 'in brede zin'. Door middel van de in juli 2020 vastgestelde Regio Deal Regio Zwolle zet de regio in op versterking van de brede welvaart. We hebben op basis van de eerste uitkomsten uit de 'Monitor Regio Deal Regio Zwolle; Brede nulmeting' de stand van de brede welvaart in Regio Zwolle in kaart gebracht. Het biedt een vertrekpunt om in de komende jaren de brede welvaart in de regio te volgen. Daarnaast geeft het een ruime en integrale blik op de regio – en biedt tegelijk een afwegingskader dat helpt om integrale keuzes te maken, en door te redeneren wat de gevolgen zijn van beleidskeuzes voor het heden én de toekomst.

De andere invalshoek wordt gevormd door het onderzoek, verricht door onderzoekers van *The Hope Project*, naar de rol van het fenomeen hoop in relatie tot ondernemerschap. In een speciaal katern wordt ingezoomd op drijfveren en waarden van ondernemers die de basis vormen van keuzes die zij maken. Hoop duidt een basishouding aan van vertrouwen in de toekomst. Het is de brandstof die we nodig hebben om om te gaan met de uitdagingen waar we als individuen, als regio, en als wereld voor staan. Het speelt met name een cruciale rol als motivatie voor inzet voor grote sociaaleconomische thema's als inclusiviteit, economische transformatie, innovatie en wendbaarheid. In het onderzoek staat de vraag centraal hoe ondernemers de toekomst in Regio Zwolle zien; wat hun droom is voor de regio in 2050. Het draait om de relatie tussen hoop en ondernemerschap, specifiek bij ondernemers in Regio Zwolle. Dit leidt tot (praktische) inzichten over het belang van hoop; de wijze waarop hun eigen doelen gestoeld zijn op hoop; en de wijze waarop ze anderen mee kunnen krijgen in deze hoop, zonder valse hoop te creëren.

3.2 Investeren in brede welvaart ⁷²

Regio Deal Regio Zwolle

Op 13 juli 2020 werd de Regio Deal Regio Zwolle officieel vastgesteld. De Regio Deal is een samenwerking tussen het Rijk en de regio met een investeringsimpuls van tenminste 45 miljoen euro gefinancierd door rijksmiddelen en private en publieke cofinanciering uit de regio. ⁷³ De Regio

Deal Regio Zwolle bestaat uit negentien projecten en vijf actielijnen en wordt getrokken door een netwerk van ondernemers, onderwijsinstellingen, maatschappelijke organisaties en overheden. ⁷⁴

Rijk en regio hebben de ambitie om met de regio deals de brede welvaart te versterken. Een belangrijke overweging bij het opzetten van de regio deals was om regionale kansen te benutten. ⁷⁵ Een regio deal moet oplossingen bieden voor regio-specifieke opgaven. Voor Regio Zwolle zijn vijf opgaven

⁷² Deze bijdrage is gebaseerd op de Monitor Regio Deal Regio Zwolle; Brede nulmeting (De Vor en Hoogeboom, 2021). De Monitor Regio Deal Regio Zwolle is vervaardigd in het kader van actielijn 5 (governance) van de Regio Deal.

⁷³ Het rijk heeft 950 miljoen gereserveerd voor regio deals in de Regio Envelop.

⁷⁴ Regio Deal Regio Zwolle Regio Zwolle bouwt aan een sociaal-sterke, circulaire, innovatieve en klimaatbestendige groeiregio (2020).

⁷⁵ Regeerakkoord: vertrouwen in de toekomst (10 oktober 2017).

vastgesteld: duurzaam groeien en circulair ondernemen, het toekomstbestendig maken van de arbeidsmarkt, evenwichtige groei van stad en platteland, klimaatoplossingen en het verbeteren van de onderlinge samenwerking in de regio (governance).⁷⁶

We gaan nader in op de stand van de brede welvaart in Regio Zwolle. Het beeld van de regionale brede welvaart dat we schetsen is gebaseerd op de 'Monitor Regio Deal Regio Zwolle; Brede nulmeting' die eind 2021 verschijnt (zie tekstbox 'Monitor Regio Deal Regio Zwolle; Brede nulmeting').

Wat is brede welvaart?

Brede welvaart is een centraal begrip binnen de regio deals – maar wat verstaan we onder brede welvaart? Een traditionele manier om na te gaan hoe de welvaart zich ontwikkelt, is door economische groei te meten. Economische groei is echter niet het enige wat de welvaart van een land of regio bepaalt. Ook aspecten als gezondheid, sociale cohesie, veiligheid, milieu en geluk zijn van belang voor het niveau van welvaart 'in brede zin'. En juist de immateriële aspecten, die vooral ook betrekking hebben op het menselijk welbevinden of kwaliteit van leven, komen nauwelijks aan de orde bij het meten van welvaart op een meer traditionele manier. Het concept 'brede welvaart' houdt wel rekening met de verschillende kanten die samen welvaart vormen en helpt met een brede, integrale blik naar ontwikkeling en groei te kijken.

Metten regionale brede welvaart

Om de regionale brede welvaart in kaart te brengen, is in de Monitor Regio

Deal Regio Zwolle gekozen om de methode van het CBS te gebruiken, die indicatoren gescheiden presenteert. Belangrijk voordeel is dat de gehanteerde brede welvaartsindicatoren meer inzicht geven in de synergieën en afruilen (trade offs) tussen de verschillende dimensies van brede welvaart. Zo gaat bijvoorbeeld een hoger inkomen niet zomaar hand in hand met milieuverbetering; en het hebben van een baan gaat niet zomaar gepaard met een gezonde balans tussen werk en vrije tijd. Via het dashboard Regionale Monitor Brede Welvaart stelt het CBS de betreffende cijfers beschikbaar.⁷⁷ De brede welvaartsindicatoren, die de regionale monitor van het CBS op verschillende ruimtelijke schaalniveaus presenteert, zijn vertaald naar het niveau van Regio Zwolle. Daarbij is de vergelijking met het Nederlands gemiddelde gemaakt om na te gaan hoe Regio Zwolle scoort ten opzichte van de rest van Nederland.

Het CBS hanteert de volgende definitie van brede welvaart: 'Brede welvaart betreft de kwaliteit van leven in het hier en nu en de mate waarin deze ten koste gaat van die van latere generaties of van die van mensen elders in de wereld'. In de operationalisering in indicatoren maakt het CBS onderscheid in drie dimensies: 'hier & nu', 'later' en 'elders'. Voor de uitwerking betekent dit dat in het hier en nu cijfers gepresenteerd worden over de materiële welvaart, welzijn en de persoonlijke leefomgeving van mensen. Brede welvaart later heeft betrekking op de hulpbronnen die volgende generaties nodig hebben om een zelfde niveau van welvaart te kunnen bereiken als de huidige generatie. De dimensie 'elders' heeft betrekking op de effecten van keuzes binnen een regio op banen, inkomens, milieu en hulpbronnen in andere regio's en andere landen.

MONITOR REGIO DEAL REGIO ZWOLLE; BREDE NULMETING

Door middel van Regio Deals werken Rijk en regio's gezamenlijk aan nieuwe, concrete oplossingen rond regionale opgaven ten behoeve van de brede welvaart. Om na te kunnen gaan in hoeverre dit beleid daadwerkelijk tot verbetering van de brede welvaart leidt, in dit geval in Regio Zwolle, is nagegaan hoe het gesteld is met de brede welvaart in de regio. Hiertoe is met de Monitor Regio Deal Regio Zwolle een zogeheten brede nulmeting uitgevoerd, waarin onder meer de meest recente cijfers over brede welvaart voor Regio Zwolle op

⁷⁶ Meer informatie over de Regio Deal Regio Zwolle is beschikbaar via: <https://regiozwolle.info/regiodeal/>
⁷⁷ Zie: <https://dashboards.cbs.nl/rmbw/regionalemonitorbredewelvaart/>.

De beschikbare cijfers, afkomstig uit de Regionale Monitor Brede Welvaart, hebben nu nog alleen betrekking op de dimensies 'hier & nu' en 'later'. De dimensie 'elders' voor de regionale monitor is nog in ontwikkeling en is daarom buiten beschouwing gelaten. Kijken we naar brede welvaart elders vanuit landelijk perspectief, dan blijken onze activiteiten per saldo ten koste te gaan van andere landen. Een groot deel van de grondstoffen, biomassa en fossiele energie zijn afkomstig uit andere landen. De druk op deze landen wordt onder andere zichtbaar uit de landvoetafdruk, ofwel het aantal hectaren dat wereldwijd nodig is om te voorzien in de Nederlandse consumptie. Dat aantal is 0,611 per inwoner, ruim 10 miljoen hectare in totaal. Dat betekent dat voor de totale Nederlandse consumptie 2,5 keer het eigen oppervlak nodig is.⁷⁸

3.3 Brede welvaart in het hier & nu

Allereerst is gekeken naar de dimensie 'hier & nu', waarin de brede welvaart in het heden centraal staat. Deze dimensie geeft inzicht in de concrete materiële welvaart, de kwaliteit van de omgeving, persoonlijke kenmerken van inwoners en het algemeen welzijn. De nulmeting is vervolgens gemaakt op basis van de 34 indicatoren van de Regionale Monitor Brede Welvaart 2020 van het CBS, die aan het eind van het betreffende jaar is verschenen. Deze indicatoren schetsen een globaal beeld van de brede welvaart in het hier en nu in Regio Zwolle aan de hand van de volgende acht thema's: welzijn, materiële welvaart, gezondheid, arbeid en vrije tijd, wonen, samenleving, veiligheid en milieu. Regio Zwolle wordt hierbij steeds vergeleken met Nederland.

Het in figuur 3.3a afgebeelde wiel vat samen hoe Regio Zwolle scoort op het gebied van brede welvaart in het hier en nu ten opzichte van Nederland. In de buitenste ring van het wiel is door middel van kleuren aangegeven of de betreffende

FIGUUR 3.3a

BREDE WELVAART REGIO ZWOLLE HIER & NU

■ gunstig t.o.v. Nederland ■ gelijk t.o.v. Nederland ■ ongunstig t.o.v. Nederland ■ geen data

Bron: CBS, Regionale Monitor Brede Welvaart 2020 (bewerking: Hogeschool Windesheim).

⁷⁸ CBS (2021). Monitor Brede Welvaart & de Sustainable Development Goals 2021. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek. Beschikbaar via: <https://longreads.cbs.nl/monitor-brede-welvaart-en-sdgs-2021/duurzame-ontwikkelingsdoelen-sdgs-in-de-nederlandse-context/>.

indicator gunstig (donkerblauw), gelijk (lichtblauw) of ongunstig (rood) is voor Regio Zwolle in vergelijking met het Nederlands gemiddelde.⁷⁹ Wanneer voor een indicator geen data beschikbaar zijn dan kleurt deze geel. Bij het vaststellen of een indicator afwijkt van het Nederlands gemiddelde is een marge van 5 procent gehanteerd. Met andere woorden, indien een regionale waarde 2,5 procent hoger of lager is dan de landelijk waarde is er sprake van een gunstig dan wel ongunstig verschil. Ligt de waarde binnen die bandbreedte, dan is er sprake van geen verschil. Voor deze speelruimte is gekozen vanwege het samengestelde karakter van de regionale cijfers en de onzekerheid die hiermee gepaard gaat. In de binnenste ring is aangegeven hoe de regio scoort per thema. Als er sprake is van een positieve balans kleurt het thema donkerblauw, bij een negatieve balans rood en lichtblauw wanneer de balans in evenwicht is. Hierbij is ervan uitgegaan dat elke indicator evenveel gewicht heeft. Bijlage 3 bevat een overzicht van de definities en waarden van de gebruikte indicatoren.

De algemene indruk van de brede welvaart hier en nu in Regio Zwolle is dat voor het leeuwendeel van de thema's de balans positief uitslaat. Inwoners van Regio Zwolle zijn in vergelijking met heel Nederland onder meer tevredener met de woonomgeving, hebben relatief veel natuurgebied tot hun beschikking, zijn minder vaak werkloos, voelen zich veiliger en hebben relatief veel vertrouwen in anderen en doen meer vrijwilligerswerk. Op het thema welzijn zijn er nauwelijks verschillen met de landelijke situatie. Voor het thema gezondheid geldt dat deze als bovengemiddeld goed ervaren wordt, maar dat onder andere de levensverwachting en de mate van overgewicht niet gunstiger zijn ten opzichte van Nederland. Daarentegen zijn inwoners minder vaak hoogopgeleid dan elders in het land en blijkt het bbp per inwoner lager te liggen dan het landelijk gemiddelde. Dit laatste maakt dat op het thema

materiële welvaart de regio per saldo ongunstig scoort. Het geschetste beeld van de regionale brede welvaart komt overeen met het beeld van Regio Zwolle uit de diversie onderzoeken die de afgelopen jaren periodiek zijn verschenen. Tegelijk bleek ook uit specifieke brede welvaartsanalyses, uitgevoerd door RaboResearch, dat de regio op het gebied van inkomens (materiële welvaart) en onderwijs er minder goed voor staat.⁸⁰ Dit is ook terug te zien in de analyse op basis van de CBS-methodiek.

3.4 Brede welvaart later

In de dimensie 'later' staat centraal welke hulpbronnen toekomstige generaties nodig hebben om dezelfde mate van brede welvaart te genieten.⁸¹ Daarbij worden vier kapitaaltvormen onderscheiden die belangrijk zijn om in de toekomst brede welvaart te (kunnen) genereren in een regio, namelijk: economisch kapitaal, natuurlijk kapitaal, menselijk kapitaal en sociaal kapitaal.

Uitgangspunt van dit 'kapitaal-denken' is dat de verschillende kapitaaltvormen randvoorwaarden zijn voor de brede welvaart in de toekomst.⁸² Inzicht in hoe in een regio deze kapitaaltvormen ervoor staan geeft een indruk van wat (nu) nodig is om de diverse kapitaaltvormen te beschermen of te verbeteren. Net als bij de brede welvaart hier en nu, is de brede welvaart later voor Regio Zwolle in beeld gebracht met behulp van de Regionale Monitor Brede Welvaart 2020 van het CBS. Aan de hand van veertien verschillende indicatoren wordt een beschrijving gegeven van de vier kapitaaltvormen.⁸³ De brede welvaartsindicatoren, die de regionale monitor van het CBS op verschillende ruimtelijke schaalniveaus presenteert,

zijn vertaald naar het niveau van Regio Zwolle. Daarbij is de vergelijking gemaakt met het Nederlands gemiddelde om na te gaan hoe Regio Zwolle scoort ten opzichte van de rest van Nederland, waar het gaat om de brede welvaart later.

Het in figuur 3.4a afgebeelde wiel vat samen hoe Regio Zwolle scoort op het gebied van brede welvaart later ten opzichte van Nederland. In de buitenste ring van het wiel is door middel van kleuren aangegeven of de betreffende indicator gunstig (donkerblauw), gelijk (lichtblauw) of ongunstig (rood) is voor Regio Zwolle in vergelijking met het Nederlands gemiddelde. Wanneer voor een indicator geen data beschikbaar zijn dan kleurt deze geel. In de binnenste ring is aangegeven hoe de regio scoort per thema. Als er sprake is van een positieve balans kleurt het thema donkerblauw, bij een negatieve balans rood en lichtblauw wanneer de balans in evenwicht is. Hierbij is ervan uitgegaan dat elke indicator evenveel gewicht heeft. Bijlage 4 bevat een overzicht van de definities en waarden van de gebruikte indicatoren.

In vergelijking met de brede welvaart hier en nu steekt de brede welvaart later minder positief af – de kleur donkerblauw is een stuk minder dominant aanwezig in het brede welvaartswiel. Alleen voor economisch kapitaal blijkt de balans positief uit te slaan; Regio Zwolle presteert per saldo gunstiger dan het landelijk gemiddelde. Het menselijk en natuurlijk kapitaal van Regio Zwolle wijkt per saldo niet af van het Nederlands gemiddelde. Hierbij moet aangetekend worden dat bij de kapitaaltvorm natuurlijk kapitaal voor de helft van de indicatoren de data niet voorhanden zijn op het niveau van Regio Zwolle. Iets wat overigens voor sociaal kapitaal in zijn geheel geldt. Zodoende past enig voorbehoud bij het in figuur 3.4a geschetste algemene beeld van de brede welvaart later in Regio Zwolle. Om een ruwe, completere indruk te krijgen van waar Regio Zwolle staat ten opzichte van de indicatoren met ontbrekende data, geven de provinciale cijfers (voor fijnstof- en stikstofuitscheiding en

FIGUUR 3.4a

BREDE WELVAART REGIO ZWOLLE LATER

Bron: CBS, Regionale Monitor Brede Welvaart 2020 (bewerking: Hogeschool Windesheim).

⁷⁹ Alle kleuren zijn bepaald op basis van statistische criteria. De kleuraanduidingen hebben slechts een signaalfunctie. Er is nadrukkelijk niet sprake van een normatieve duiding.
⁸⁰ Zie o.a. De Vor e.a. (2019). Regio Zwolle Monitor 2019. Zwolle: Stichting Metropool Regio Zwolle.
⁸¹ Centraal Bureau voor de Statistiek. (2020). Regionale Monitor Brede Welvaart 2020. Den Haag: CBS.
⁸² De Vries, W. en A. Bickel (2021). Regionale Monitor Brede Welvaart in Zuidoost Friesland. Leeuwarden: het Fries Sociaal Planbureau.
⁸³ Zie: <https://dashboards.cbs.nl/rmbw/regionalemonitorbredewelvaart/>.

sociale cohesie) een aanwijzing. Voor wat betreft fosfaat- en stikstofuitscheiding geldt dat hoeveelheid in belangrijke mate afhankelijk is van zowel het aantal dieren als van de uitscheiding per dier. Dit is terug te zien in de verdeling over de provincies. Gelderland en Overijssel hebben met een landbouwsysteem dat in sterke mate bepaald wordt door melk- en pluimveehouderij een bovengemiddeld hoge mate van fosfaat- en stikstofuitscheiding. Drenthe en Flevoland zitten onder het landelijk gemiddelde. In de vier provincies die het gebied van Regio Zwolle (deels) overlappen, is, met uitzondering van Flevoland (inclusief de grote steden Almere en Lelystad), de sociale cohesie hoger dan het landelijk gemiddelde. Overijssel en Drenthe staan ex-aequo bovenaan de provinciale ranglijst sociale cohesie, Gelderland staat op de tweede positie.⁸⁴

3.5 Brede welvaart als kompas

De manier waarop de regionale brede welvaart (in het hier en nu en later) is gemeten, helpt bij het vormen van een breed en integraal beeld van de regionale stand van zaken in vergelijking met de rest van Nederland. Het kan het beleid voor brede welvaartsontwikkeling voeden, maar is niet zozeer geschikt om specifiek beleid te volgen en uitspraken te doen over het succes dan wel falen ervan.⁸⁵ Met andere woorden, inzicht in hoe de verschillende thema's van brede welvaart zich tot elkaar verhouden kan helpen bij het vaststellen van uitdagingen, het formuleren van oplossingsrichtingen en het lerend evalueren (zoals in het kader van de Regio Deal Regio Zwolle). Het biedt een afwegingskader dat helpt om integrale keuzes te maken op weg naar meer brede welvaart, voor het heden en de toekomst.

84 Voor meer details zie: Hogeboom, B. en De Vor, F. (2021). Monitor Regio Deal Regio Zwolle; Brede Nulmeting. Zwolle: Hogeschool Windesheim.
85 Zie o.a.: De Vries, W. en A. Bickel (2021). Regionale Monitor Brede Welvaart in Zuidoost Friesland. Leeuwarden: het Fries Sociaal Planbureau.

WINST VOOR LATER – HOOP ALS CRUCIALE MOTIVATIE⁸⁶

WAT IS HOOP – EN WAAROM IS HET VAN BELANG?

Hoop is een onmisbare drijfveer in het menselijk leven – het is de brandstof die we nodig hebben om te gaan met de uitdagingen waar we als individuen, als regio en als wereld voor staan. Het speelt met name een cruciale rol als motivatie voor inzet voor grote sociaaleconomische thema's als inclusiviteit, economische transformatie, innovatie en wendbaarheid.

Het begrip 'hoop' heeft op het eerste gezicht vaak iets ongrijpbaars. Toch is het iets waar we ten diepste mee vertrouwd zijn. Hoop kan namelijk simpelweg worden gedefinieerd als het hebben van positieve verwachtingen over de toekomst – en die hebben we de hele dag door, op allerlei niveaus. Een alledaagse activiteit als een bezoekje aan de markt is doordrongen van hoop – de verwachting dat er marktkooplieden zijn die aanbieden wat we nodig hebben, maar ook de verwachting dat er plaatsgenoten zijn waar we een praatje mee maken, de verwachting even te ontspannen in het buiten-zijn, enz. Ook in het groot speelt hoop een belangrijke rol: ondernemers hopen dat de investeringen die ze doen goed zullen uitpakken; studenten hopen dat ze met een bepaalde opleiding goed voorbereid worden op een werkzaam leven, ouders hopen op het geluk van hun kinderen, enz.

Hoe herkenbaar deze voorbeelden ook zijn, toch kleeft er vaak een negatieve connotatie aan hoop; voor veel mensen spreekt er iets passiefs uit. Die passiviteit uit zich in uitspraken als 'Ik hoop dat het morgen niet gaat regenen' – of je dat nu hoopt of niet, je kunt er zelf geen invloed op uitoefenen. Dit leidt ons tot een belangrijk onderscheid, en wel tussen een actieve en een passieve vorm van hoop, in andere woorden: het verschil tussen hoop en optimisme.

Dat verschil zit 'm in de mate van 'agency', oftewel hoeveel invloed we zelf hebben op de uitkomst. Hoe meer invloed we zelf hebben op een uitkomst, hoe 'actiever' onze hoop. En hoe minder invloed we op de uitkomst hebben, hoe passiever onze hoop. Mijn hoop om op tijd op het station te komen is bijvoorbeeld een actieve vorm van hoop; ik heb de uitkomst van die hoop deels zelf in de hand, afhankelijk van hoe hard ik loop of fiets. Maar als ik eenmaal in de trein zit en ik hoop om tijdig aan te komen, is dat een passieve vorm van hoop; ik kan zelf geen invloed uitoefenen op de uitkomst. Dit onderscheid is van belang; het laat zien dat 'hoop' niet zomaar iets is wat ons overkomt, maar dat het ook een proces aanduidt waarin wij actief betrokken zijn, als mensen die doelen stellen en wegen zoeken om die doelen te bereiken.

Zo bekeken heeft hoop alles met ondernemerschap te maken – want het stellen van ambitieuze doelen, en het creatief zoeken naar wegen om die doelen te bereiken, is precies wat ondernemers in hoge mate kenmerkt. Dit is onder meer duidelijk naar voren gebracht door de Amerikaanse econome Deirdre McCloskey, die een omvangrijk werk schreef over wat zij de *burgerlijke deugden* noemt ('the bourgeois virtues').⁸⁷ 'Hoop' hoort daar ook bij, als een cruciale economische deugd (het vertrouwen in de toekomst waardoor mensen investeringen in het heden doen). Dat betekent niet dat hoop, in economische zin, puur duidt op koele calculatie; in de vorm van consumentenvertrouwen duidt het op een veel veelkleuriger, emotioneler proces. Al in 1936 schreef de Britse econoom Maynard Keynes over de impact van menselijke emoties op het consumentenvertrouwen; daarvoor gebruikte hij het begrip 'animal spirits'. Hij constateerde: "The Markets are moved by animal spirits, and not by reason."⁸⁸

86 Dit katern bevat een gastbijdrage, geschreven door Steven van den Heuvel, universitair hoofddocent aan de Evangelische Theologische Faculteit, Leuven (België) en directeur van het daaraan gevestigde Institute of Leadership and Social Ethics.
87 Deirdre N. McCloskey, The Bourgeois Virtues: Ethics for an Age of Commerce (Chicago, IL: The University of Chicago Press, 2006).
88 Maynard Keynes, The General Theory of Employment, Interest, and Money (1936), boek 4, hoofdstuk 12, sectie 7, p. 161.

THE HOPE BAROMETER

De zeven dimensies van 'hoop' die we hebben toegelicht, vormen de basis van een meetinstrument dat we in het kader van ons onderzoek hebben ontwikkeld: *The Hope Barometer*.

We hebben dit instrument ontwikkeld met als doel om hoop op een begrijpbare manier vast te kunnen stellen. Sinds 2016 is The Hope Barometer zes keer uitgevoerd in Nederland (<https://www.thehopeproject.nl/nl/the-hope-barometer/>).

Zo hebben we in 2020 het verband onderzocht tussen hoop en pro-sociaal gedrag, mede ook naar aanleiding van de coronacrisis. De conclusie hiervan is dat hoopvolle deelnemers aan het onderzoek eerder geneigd zijn om pro-sociaal gedrag te vertonen en zich aan de anti-coronamaatregelen te houden dan minder hoopvolle deelnemers. Bovendien zijn hoopvollere deelnemers ook meer geneigd zich voor anderen in te zetten. In een eerder onderzoek met The Hope Barometer, in 2018, hebben we nagegaan in welke mate er een verband is tussen hoop en duurzaam gedrag. Een belangrijke conclusie uit dit onderzoek was dat hoop een motiverende kracht is om actie te ondernemen voor een betere toekomst. Mensen die gemiddeld hoopvoller zijn vertonen namelijk duidelijk vaker duurzaam gedrag, zoals bijvoorbeeld het recyclen van afval en het gebruik van duurzame energie. Hier moet wel bij worden opgemerkt dat mensen die hoopvoller zijn over het klimaat vanuit een ontkenning van de ernst van het klimaatprobleem zich juist minder duurzaam gedragen. Dit is natuurlijk niet verrassend, maar geeft wel aan dat het hebben van meer hoop niet altijd beter is. Het gaat ook om de bron van de hoop. Met deze onderzoeken hebben we hoop op een grijpbare manier in beeld weten te brengen en laten zien dat hoop op een positieve wijze correleert aan de onderzochte thema's. Bovendien is het aannemelijk dat het stimuleren van hoop ('nudging') ook zal leiden tot bijvoorbeeld duurzamer en meer pro-sociaal gedrag. Daarmee hebben we het belang van hoop op dergelijke thema's duidelijk weten te maken.

Zeven dimensies van hoop

We komen tot een nadere omschrijving van het begrip hoop door te kijken naar de ervaring ervan. Die ervaring is zowel individueel als sociaal/collectief, en heeft een aantal dimensies. Wij onderscheiden er zeven:

1. Allereerst is er een **cognitieve dimensie** aan hoop. Het is een rationeel proces van mensen die hoop-doelen formuleren, en nadenken over de verschillende mogelijkheden om dit doel te bereiken. Dit proces staat open voor verbetering; je kan leren om realistische, en tegelijkertijd ambitieuze, doelen te formuleren; ook kun je leren om creatief te zijn in het nastreven van die doelen.
2. Ten tweede is er de **emotionele dimensie** van hoop; hoop gaat niet alleen over gedachten, maar duidt ook een ervaring, een beleving aan; zo kun je met een hoopvol gevoel opstaan en de nieuwe dag tegemoet gaan. Deze emotionele beleving van hoop valt niet altijd samen met de cognitieve dimensie van hoop en kan er zelfs op gespannen voet mee staan, bijvoorbeeld als we tegen beter weten in op een goede afloop hopen.
3. Ten derde is er een **morele dimensie** aan hoop; we hopen deugdzaam als we op een wijze hopen die recht doet aan de belangen van anderen – als dat niet zo is, is onze hoop ondeugdzaam.
4. Ten vierde heeft hoop een **sociale dimensie**: als mensen hun doelen najagen, doen ze dat zelden in isolatie van andere mensen. Eerder is het zo dat mensen vaak gezamenlijke doelen formuleren en ook op elkaar vertrouwen voor ondersteuning in het najagen van die doelen.
5. Ten vijfde is er de dimensie van **economische verwachtingen**; hier refereerden we al aan toen we spraken over consumentenvertrouwen als een vorm van hoop.
6. Ten zesde is er een **institutionele dimensie** aan hoop; het gaat hier om het vertrouwen in onze medemensen, maar ook in maatschappelijke instituties zoals het rechtssysteem of de politie. Als mensen daar weinig vertrouwen in hebben, neemt de hoop sterk af.
7. Ten zevende heeft hoop een **spirituele dimensie**; in de hoop die we hebben speelt de verbinding met een religieus geloof, of een niet-religieus waardenkader, altijd een rol.

Er zijn meer onderscheidingen te maken in het complexe fenomeen 'hoop'.⁸⁹ Echter, de onderscheidingen die we hier hebben geïntroduceerd geven voldoende handvatten om meer te kunnen zeggen over de rol van hoop in relatie tot Regio Zwolle.⁹⁰ We zullen regelmatig terugverwijzen naar de hierboven genoemde dimensies van hoop, ter duiding van onze bevindingen. Op die manier illustreren we de potentie van het begrip 'hoop', om ontwikkelingen in de regio te duiden; ook laten we zien hoe er vanuit hoop-theorie concrete handvatten kunnen worden geformuleerd voor het verbeteren van het bedrijfsklimaat en het versterken van de bedrijfsresultaten.

In september 2021 voerden wij, onderzoekers van *The Hope Project*, rondetafelgesprekken met in totaal negen ondernemers uit Regio Zwolle – afkomstig uit verschillende sectoren; zij werden daarbij bevraagd op de hoop die ze hebben voor hun eigen bedrijf evenals voor Regio Zwolle voor 2050. Ook spraken we over de mogelijkheden om deze hoop te realiseren en over de belemmeringen op de weg daarnaartoe. Dit verslag is een weergave van de beleving en ervaringen van de deelnemers. In de sectie 'hoop voor Regio Zwolle' gaan we in op de *inhoud* van de hoop van ondernemers, specifiek gericht op de regio; in de sectie 'hoop in (bedrijfs)organisaties' gaan we in op het proces van hopen, de wijze waarop hoop functioneert. In deze bijdrage wordt naar deze gesprekken verwezen, ofwel direct, ofwel indirect.⁹¹ Deelnemers waren:

- René Berman, verbinder en Chief Vision Officer bij Berman Installatiegroep;
- Marnix van Daal, partner bij Dommerholt Advocaten;
- Fenna Eefting, bestuurder Vogellanden Gezondheidscentrum voor Medisch Specialistische Revalidatie, Leefstijl en Bijzondere Tandheelkunde;
- Jan Groen, eigenaar van zes bedrijven, waaronder Green Organics;
- Johan Keurentjes, directeur/eigenaar e-commercebureau De Nieuwe Zaak;

- Marco van Lente, directeur financiën en middelen bij NV ROVA Holding;
- Sibbele Oegema, eigenaar van Oegema Transport Dedemsvaart B.V.;
- Boy Rolloos, managing partner van Forest Living.

HOOP VOOR REGIO ZWOLLE

De hoop van ondernemers voor Regio Zwolle is te ordenen in twee thema's: 1) Regio Zwolle: circulair en solidair, en 2) Regio Zwolle grootser.

Regio Zwolle: circulair en solidair

Een monumentale opgave waar Regio Zwolle – samen met andere regio's – voor staat, is de transitie naar een toekomstbestendige economie, waarin er onder meer een betere relatie komt met de natuur, en waarin wordt getracht de klimaatverandering tegen te gaan en de effecten daarvan op te vangen. Ook deze opgave wordt herkend in de Regio Deal Regio Zwolle, waar de vierde actielijn is gedefinieerd als 'Aan de slag met klimaatoplossingen' (zie ook onderdeel 'Regio Deal Regio Zwolle: Investeren in brede welvaart', aan het einde van deze pijler). Daarin wordt terecht opgemerkt dat klimaateffecten urgent zijn in de regio, gezien het feit dat Regio Zwolle voor een aanzienlijk deel een deltagebied is. Onderzoek toont aan dat rond 2050 het watersysteem van de regio tegen zijn grenzen aanloopt.

Alle ondernemers die we spraken benadrukten het belang van deze opgave en zetten significante stappen in het ermee omgaan. René Berman vertelde over BREiNN, een locatie in Zwolle, waar het veranderende klimaat inzichtelijk wordt gemaakt door onder meer een opgezette ijsbeer op een smeltende ijsschots en door een vergadertafel met daarop de kaart van Nederland, die langzaam onderloopt. Dit alles om bij de bezoekers een besef van urgentie op te roepen.

⁸⁹ Zie hiervoor onder meer Steven C. van den Heuvel, red., *Historical and Multidisciplinary Perspectives on Hope* (Cham: Springer Open, 2020), en Anthony Scioli en Henri B. Biller, *Hope in the Age of Anxiety* (Oxford: Oxford University Press, 2009).

⁹⁰ We kunnen, op basis van het kwalitatieve onderzoek dat we deden, geen uitspraak doen over hoe het er in kwantitatieve zin voorstaat met de hoop in Regio Zwolle.

⁹¹ In een aantal gevallen is er overlap tussen de weergave van de gesprekken in dit rapport met de weergave daarvan in het artikel 'Hoop doet leven,' geschreven door Mirjam van Huet, dat binnenkort zal verschijnen in *Zon' magazine*. Mirjam van Huet heeft toestemming verleend voor die gevallen waarin haar citaten zijn overgenomen in deze bijdrage.

De benodigde klimaattransitie is gekoppeld aan andere transitie, zoals die naar gezond leven. Juist die transitie laat zien dat verandering hardnekkig kan zijn. Sibbele Oegema noemde het voorbeeld van de vrijdagmiddag barbecue, die ze als bedrijf voor werknemers organiseren; het blijkt lastig daar een gezond alternatief voor te ontwikkelen, dat aanslaat bij de medewerkers. Marco van Lente van ROVA bevestigt dat transitie hard werken is; hij stelde dat er aan het begin van de coronacrisis veel aandacht was voor elkaar en elkaars gezondheid. Hij zei: “Je zou verwachten dat dit ook doorgezet zou worden naar aandacht voor milieu en klimaat. Wij hebben echter juist het tegenovergestelde gezien: een grote toename van zwerfafval en illegaal afval: vervuiling in stadsparken, heel veel bijplaatsingen bij containers, enz.”

Een gerelateerd probleem is de toenemende sociale ongelijkheid, die onder meer wordt veroorzaakt door explosief stijgende kosten van woningen. Meerdere ondernemers die we spraken gaven aan hun kinderen te kunnen helpen met het aanschaffen van een huis – maar ze doen dat in het bewustzijn dat andere ouders dat niet kunnen en dat ze zich ervan bewust zijn hiermee bij te dragen aan de groeiende kloof tussen de ‘haves’ en de ‘have-nots’.

Deze link tussen sociale en ecologische duurzaamheid is cruciaal en wordt onder meer gethematiseerd in de SDG’s (Sustainable Development Goals), die zijn geformuleerd om menselijk én ecologisch welzijn te laten floreren. Een andere wijze om deze link op formule te brengen is voorgesteld door Kate Raworth, met haar voorstel van de donuteconomie.

Regio Zwolle grootser

Uit de gesprekken met ondernemers kwam een duidelijk positief beeld over Regio Zwolle naar voren; de regio werd getypeerd als een regio waar men wat voor elkaar over heeft, waar de focus – in algemene zin – ligt op *win-win*, in plaats van op *win-lose*. Men zet bovendien – opnieuw: grosso modo gesproken – in op duurzame waarde-creatie. Het werd geopperd dat dit er waarschijnlijk mee te maken dat Regio Zwolle een regio is met relatief veel familiebedrijven (zie bijvoorbeeld de Regio Zwolle Monitor van vorig jaar over dit thema);⁹² daardoor is er een sterkere focus op langetermijndenken in plaats van op winstmaximalisatie voor de korte termijn.

92 “Verbinding door de generaties heen,” Regio Zwolle Monitor 2020.

Er werd aangegeven dat deze positieve zaken in de regio te weinig worden onderkend; men mag wel wat trotser worden op Zwolle – in dat kader is de slogan ‘Zwolle grootser’ voorgesteld. Onder die slogan ligt de ambitie om Zwolle beter op de kaart te zetten als cruciale economische regio, in Nederland. Daarvoor is het belangrijk om de ‘braindrain’ waar Regio Zwolle onder lijdt tegen te gaan – talent trekt vaak weg uit de regio. Oorzaak – en gevolg – van deze ontwikkeling is dat de regio zich kenmerkt door wat de ondernemers die we spraken aanduiden als een ‘mbo-cultuur’. Men sprak duidelijk de wens uit daaraan te willen ontsnappen – als suggesties hiertoe werd geopperd om een universiteit in Regio Zwolle op te richten, of een toonaangevend bedrijf naar de regio te halen. Voor het versterken van de regio is het ook van belang dat er meer aandacht (en subsidie) voor de regio komt, vanuit Den Haag. Deze ambitie sluit goed aan bij actielijnen één (‘economische structuurversterking door duurzaam groeien en circulair ondernemen van het mkb’) en drie (‘evenwichtige groei van stad en platteland’) van de eerdergenoemde Regio Deal Regio Zwolle.

HOOP IN (BEDRIJFS)ORGANISATIES

Hoop speelt een cruciale rol in (bedrijfs)organisaties; bedrijven – en de ondernemers die ze leiden – willen een bepaald doel bereiken, ze willen waarde toevoegen. Marnix van Daal, partner bij Dommerholt Advocaten, streeft naar een wereld waarin juridische procedures niet meer nodig zijn, doordat er aan het begin van overeenkomsten en samenwerkingen reeds voldoende juridische afstemming en vastlegging heeft plaatsgevonden. Andere ondernemers hebben weer andere doelstellingen. In deze sectie gaan we niet zozeer in op die verschillende doelstellingen, maar vooral op het proces van hoop in het bereiken van deze doelstellingen, in de context van bedrijven.

Hoop, in deze setting, is met name gerelateerd aan werknemers-tevredenheid – als werknemers hoopvol zijn aangaande hun werk, heeft dit een positief effect op hun motivatie, de kwaliteit van hun werk, hun creativiteit, de lengte van het ziekteverzuim, etc. Of werknemers een hoopvol perspectief hebben in relatie tot hun werk, wordt deels bepaald door hun eigen karakter en achtergrond. Soms zitten werknemers gewoon niet op

hun plek, ongeacht hoe positief de werksfeer is. Het belang hiervan werd onderkend door Fenna Eeftink, die aangaf dat er in haar bedrijf veel aandacht is voor de *match* tussen werknemers en het werk dat ze doen. Zoals ze zei: “Als je blij wordt van je werk, zit je op de juiste plek. Als dat niet zo is, dan heb je werk te doen. Daarom hebben wij een jobcoach in dienst om te kijken wat wel bij je past. En we betalen je opleiding. De juiste mensen op de juiste plek, daar gaat het om.”

Het is echter niet genoeg de juiste mensen op de juiste plek te hebben zitten – er zal vervolgens moeten worden gewerkt aan de randvoorwaarden voor werknemerstevredenheid. In dat kader is *hoopvol leiderschap* relevant. In deze sectie gaan we nader in op de samenhangende dynamiek tussen hoop en werknemerstevredenheid, en die tussen hoop en leiderschap; specifiek lichten we drie belangrijke thema’s uit.

Hoop als empowerment

Zoals we zagen is hoop onder meer de kunst van het formuleren van doelen. Deze cognitieve benadering van hoop is primair instrumenteel – het gaat erom de motiverende kracht van hoop optimaal in te zetten. Dit benoemden we hierboven als de eerste dimensie van hoop: de cognitieve dimensie.

De focus op hoop als een cognitieve activiteit leidt tot concrete tools voor Human Resource Management. Je kunt het werknemers middels eenvoudige oefeningen aanleren om realistische doelen te stellen. En ook de bewustwording dat er meerdere wegen tot een doel kunnen zijn heeft concrete implicaties voor de managementstijl; het houdt in dat het lonend is om werknemers vrijheid te geven in de wijze waarop ze hun taken invullen, in plaats van vast te houden aan vastgelegde werkprocessen. Daarmee wordt ook innovatief vermogen gestimuleerd – dat leidt tot een houding die wordt gekenmerkt door de bekende uitspraak: ‘ik heb het nog nooit gedaan, dus ik denk dat ik het wel kan.’

Een mooi voorbeeld van hoe dit functioneert in de bedrijfspraktijk werd gegeven door Johan Keurentjes, partner bij *De Nieuwe Zaak*. In zijn bedrijf zet hij zich ervoor in mensen zo op te leiden, “... dat ze decennialang

arbeidsmarktperspectief houden. Daarvoor moeten zij zichzelf opnieuw blijven uitvinden en ontwikkelen. Tegen medewerkers bij *De Nieuwe Zaak* zeg ik altijd ‘het is jouw verplichting om hier op ieder moment weg te kunnen gaan en ergens anders van waarde te kunnen zijn. En het is onze verplichting ervoor te zorgen dat je dat niet wil’. Ik hoop de komende jaren nog meer invulling te geven aan dat uitgangspunt. Medewerkerstevredenheid is bij ons dan ook een belangrijke KPI (kritieke prestatie-indicator). We overwegen momenteel afscheid te nemen van bepaalde klanten, omdat medewerkers er niet graag voor werken. Zo voorkomen we dat onze mensen opbranden aan klanten waar ze geen energie uit halen.” Deze nadruk op hoop als een rationeel proces is belangrijk, zeker gezien de kritiek die vaak op hoop geleverd wordt. ‘Hope is not a strategy’, zo wordt weleens gezegd. Maar die stelling is onjuist; het onderzoek naar hoop als cognitieve activiteit laat zien dat hoop wel degelijk een strategie kan zijn.

Hoop als ‘sociaal organisatiekapitaal’

Tegelijkertijd is hoop méér dan slechts het formuleren van rationele doelen; en ook een organisatie is meer dan slechts een verzameling personen die individuele doelen nastreven. Een organisatie heeft een individu-overstijgende eigenheid, een identiteit die wordt uitgedrukt in een bedrijfscultuur. Deze cultuur is gevormd door specifieke verhalen, gevoed door het verleden en met zicht op de toekomst. ‘Hoop’, in de context van organisaties, gaat niet slechts om de vraag hoe werknemers individuele doelen bereiken, maar ook hoe de doelen en waarden van de organisatie als sociaal organisme gestalte krijgen.

Die focus op het sociale klimaat van een organisatie lijkt ‘zacht’, maar het impliceert ‘harde’ keuzes. Dat werd bevestigd door Johan Keurentjes, die stelde: “Leiderschap betekent voor mij ook: sneller afscheid nemen van mensen die niet passen bij de organisatie. Medewerkers die goed zijn in hun vak, maar niet passen bij de cultuur van je organisatie, kunnen bijdragen aan resultaten op de korte termijn, maar vormen op de lange termijn een risico.”

Hoop is een vorm van sociaal organisatiekapitaal; als zodanig is het onderdeel van het vertrouwen dat mensen in elkaar hebben – als dat afneemt, heeft dat grote nadelige gevolgen in een organisatie. Dit werd goed onderkend door Fenna Eefting, die opmerkte: “Ik hoop dat we met zijn allen van de angstcultuur af komen. Angst maakt alles stuk. Angst is het tegenovergestelde van hoop. Het wordt helaas veel gebruikt om mensen ‘eronder te houden’, maar het berooft ons van onze vrijheid en is ziekmakend. En dat gaat mij als bestuurder van een revalidatiecentrum natuurlijk aan het hart. Ik geloof dat mensen fouten mogen maken. Als er bij ons in de organisatie iets misgaat, gaan we samen om tafel. En dan zijn mijn eerste woorden: ‘it’s not your fault’ en dan kijken we hoe we ervan kunnen leren, hoe het beter kan. Perspectief bieden in plaats van angst zaaien. Perspectief is voor mensen net zo belangrijk als water en eten.”

In onze gesprekken vertelde Sibbele Oegema over een medewerker die een chronische ziekte kreeg; en René Breman vertelde over een medewerker die een bedrijfsongeval kreeg. In beide gevallen bleef het bedrijf vierkant achter die medewerkers staan, en werd hen alle ondersteuning geboden die ze nodig hadden. “Want,” zo zei René Breman, “die zekerheid biedt perspectief en zorgt ervoor dat iemand hoop houdt en sneller herstelt.”

Betekenis-hoop in de organisatie

Er is nog een derde en belangrijke dimensie van hoop in de context van organisaties en dat is ‘betekenis-hoop’; dit is de onderkenning dat hoop nauw verbonden is aan wat wij van waarde achten. Het gaat hier om de wijze waarop hoop is gerelateerd aan onze levens- of geloofsovertuiging (zie de zevende dimensie van hoop).

Door de processen van neo-liberalisering en secularisering is deze betekenis-dimensie lang verwaarloosd geweest. Sinds een aantal jaren, echter, is er een nieuwe openheid ontstaan naar individuele waarde-beleving; met name *millennials* zoeken een nieuwe verbinding tussen hun persoonlijke waardenkader en hun werk en andere activiteiten. Dit past bij de vierde industriële revolutie waarin waarden als inclusiviteit en humaniteit centraal staan. Deze waarden funderen en kleuren de hoop van mensen in

organisaties; het erkennen daarvan is daarmee van cruciaal belang voor goed leiderschap.

Het erkennen van deze betekenis-dimensie heeft twee implicaties voor hoopvol leiderschap. Ten eerste houdt het in dat leiders het gesprek moeten aanzwengelen over de waarden waar een organisatie op gericht moet zijn. Het gaat er niet om dat leiders die waarden definiëren en vervolgens meedelen; eerder gaat het erom dat zij als gids optreden in een gezamenlijk proces om deze waarden te definiëren. Daarnaast is het belangrijk dat zij de implicaties daarvan voor de doelen en processen van de organisatie doordenken.

De tweede implicatie is dat deze waardeoriëntatie verankerd moet worden binnen de cultuur van de organisatie. Op die manier kan het helpen in het bestrijden van het misbruiken van hoop door leiders, door het bieden van valse hoop, of het aanwakkeren van onethische hoop (dat wil zeggen: hoop die gericht is op onethische doelen).

Met andere woorden: de leider zelf moet een diep verinnerlijkte waardeoriëntatie hebben die vervolgens als het ware afstraalt op de volgers. Het gaat dus niet om een soort kunstje, een trucje om nog beter te kunnen sturen op de uitkomst.

Tegelijkertijd is het niet genoeg om een ethisch verantwoorde hoop te hebben – juist sterk ideëel gemotiveerde leiders hebben de neiging om onrealistisch te worden in hun verwachtingen; dit kan leiden tot deceptie, zoals verwoord in de bittere uitspraak dat hoop uitgestelde teleurstelling is. Zoals Winston Churchill het zei: “There is no worse mistake in public leadership than to hold out false hope soon to be swept away.”⁹³

Het vinden van de goede balans tussen aspiratie en realisme in het formuleren van een hoopvolle, waarde-gedreven visie is een ware kunst. In de beeldvorming lijkt het er vaak op dat een focus op betekenis vooral beperkt is tot bedrijven in bepaalde, ‘zachte’ sectoren; er hangt een zeker ‘spiritueel’ luchtje aan. Echter, ‘betekenis’ is een breed begrip, dat op allerlei

manieren een rol speelt, in allerlei verschillende bedrijfstakken. Zo gaf Marco van Lente, van het bedrijf ROVA, het belang ervan aan mensen trots op hun beroep te laten zijn. Hij zei: “Bij ROVA hebben we dat gedaan door te investeren in de representativiteit van de werkkleding van onze afvalophalers en in geavanceerde vuilophaalwagens. Bovendien voorzien we onze werknemers van doorgroeimogelijkheden.” In dat verband gaf hij het voorbeeld van iemand die bij ROVA werkt en de lagere school niet had afgemaakt, maar die dertig jaar na dato, met facilitatie door de werkgever, toch een mbo-opleiding succesvol afrondde. Dit gaf een enorme boost aan diens zelfrespect.

WERKING VAN HOOP: VIJF TAKE-AWAYS

Er is nog steeds veel dat we niet weten over de werking van ‘hoop’– het onderzoek naar dit fenomeen staat nog in de kinderschoenen. Het onderzoek dat tot nu toe is verricht, laat echter duidelijk het belang van hoop-onderzoek zien, zowel voor de macro-economie als voor de micro-economie; ook is hoop van cruciaal belang voor het tot bloei komen van individuen en organisaties. Om in de praktijk meer grip te krijgen op de werking van hoop, sluiten we af met vijf concrete *take-aways*:

1. **Relevantie:** hoopvol zijn heeft een positief effect op de motivatie, creativiteit en de kwaliteit van het werk van werknemers en is daarmee belangrijk voor de werknemerstevredenheid
2. **Betekenis-hoop:** initieer het gesprek over belangrijke waarden in de organisatie en maak het bepalen van deze waarden tot een gezamenlijk proces.
3. **Betekenis-hoop:** heb als leider allereerst zelf een diep verinnerlijkt waardeoriëntatie en leef deze voor.
4. **Hoop als sociaal organisatiekapitaal:** geef vorm aan de organisatie als sociaal organisme door het nastreven van gezamenlijke doelen en waarden.
5. **Hoop als empowerment:** stimuleer het stellen van realistische doelen en bied de ruimte en vrijheid voor innovatieve manieren om deze doelen te bereiken.

OVER THE HOPE PROJECT

Sinds 2016 wordt er in Nederland onderzoek gedaan naar ‘hoop’, in de vorm van een samenwerking tussen de Erasmus Happiness Economics Research Organisation (EHERO, www.eur.nl/en/ehero) en het Institute of Leadership and Social Ethics (ILSE, www.etf-ilse.org). Met ingang van 2020 is een deel van het onderzoek verzelfstandigd in *The Hope Project* (www.thehopeproject.nl), een initiatief dat financieel wordt ondersteund door de Goldschmeding Foundation voor Mens, Werk en Economie (<https://goldschmeding.foundation>). Aan *The Hope Project* wordt invulling gegeven door een interdisciplinair team van hoop-onderzoekers, met uitgebreide ervaring in het onderzoeken van hoop. *The Hope Project* onderzoekt hoe hoop werkt en hoe het kan groeien in (bedrijfs-) organisaties en bij individuen.

Over de auteur: Dr. Steven C. van den Heuvel is universitair hoofddocent aan de Evangelische Theologische Faculteit, Leuven (België) en directeur van het daaraan gevestigde Institute of Leadership and Social Ethics. Tevens geeft hij leiding aan *The Hope Project*. Hij publiceert regelmatig over ‘hoop’; momenteel redigeert hij een groot internationaal handboek over het thema, *The Oxford Interdisciplinary Handbook of Hope*, dat zal worden uitgegeven door Oxford University Press.

93 Voor een nadere uitwerking hiervan, zie Steven C. van den Heuvel, “De deugden en ondeugden van hoopvol leiderschap: Voorstel voor een nieuwe ethische benadering,” *Tijdschrift voor Management & Organisatie* 74, no. 2-3 (2020): 80-89.

HOOP DOET LEVEN

‘Ben je gericht op snel geld verdienen of draag je bij aan een betere wereld?’ En: ‘Wat hoop je nu te realiseren, voor de volgende generatie?’ Deze vragen stonden centraal tijdens het rondetafelgesprek onder leiding van Steven van den Heuvel en Karen Bakker van The Hope Project. Zij leidden een gesprek tussen ondernemers uit Regio Zwolle, over hun kijk op toekomst- en generatiebewust ondernemen. Het sleutelwoord van deze middag: hoop.

EVEN VOORSTELLEN...

Boy Rolloos, managing partner CEO bij de start-up Forest Living, producent van energie en CO₂-neutrale woningen waaronder ‘tiny houses’

René Breman, verbinder bij Breman Installatiegroep

Johan Keurentjes, directeur/eigenaar e-commercebureau De Nieuwe Zaak en bestuurslid van Topcentrum E-commerce in Regio Zwolle

Jan Groen, eigenaar van zes bedrijven, waaronder Green Organics, dat bio-telers en klanten bij elkaar brengt

Fenna Eefting, bestuurder Vogellanden Gezondheidscentrum voor Medisch Specialistische Revalidatie, Leefstijl en Bijzondere Tandheelkunde

RENÉ BREMAN:
‘REGIO ZWOLLE ALS VOORBEELD VOOR DE REST VAN NEDERLAND’

FENNA EEFTING:
‘ANGST IS HET TEGENOVERGESTELDE VAN HOOP’

Waar hoopt u op, als het gaat om de toekomst van uw bedrijf?

Jan Groen: ‘Green Organics brengt bio-telers en klanten bij elkaar. We leggen contact, spreken goede prijzen af en zorgen ervoor dat alles op tijd wordt gezaaid, geoogst, bezorgd en verwerkt. Simpel gezegd: we zorgen voor de complete keten, van grond tot mond. We helpen boeren verbouwen waar vraag naar is, zodat alle oogst wordt verkocht en gegeten. Mijn hoop is dat mijn bedrijf in de toekomst niet meer nodig is, omdat iedereen dan biologisch verbouwt en vraag en aanbod zorgvuldig afstemt. Ik maak mijzelf graag klein; wij mensen zijn slechts passanten op deze wereld. We moeten goed voor de aarde zorgen. Ik hoop dat Green Organics in 2030 marktleider is, zodat onze manier van werken gemeengoed wordt. Ik heb daarbij geen omzetdoel, want het gaat om de vraag van de markt. Die is leidend.’

Johan Keurentjes: ‘Mijn persoonlijke drijfveer is mensen zo opleiden dat ze decennialang arbeidsmarktperspectief houden. Daarvoor moeten zij zichzelf opnieuw blijven uitvinden en ontwikkelen. Tegen medewerkers bij De Nieuwe Zaak zeg ik altijd ‘het is jouw verplichting om hier op ieder moment weg te kunnen gaan en ergens anders van waarde te kunnen zijn. En het is onze verplichting ervoor te zorgen dat je dat niet wil’. De komende jaren willen we nog meer invulling geven aan dat uitgangspunt. Medewerkerstevredenheid is bij ons een belangrijke kpi. We overwegen momenteel afscheid te nemen van bepaalde klanten, omdat medewerkers er niet graag voor werken. Zo voorkomen we dat onze mensen opbranden aan klanten waar ze geen energie uit halen.’

Boy Rolloos: ‘Mijn hoop is om een bedrijf neer te zetten dat het verschil maakt voor onze generatie, namelijk een energie- en CO₂-neutrale wereld, door middel van wonen. Dat idee is ontstaan uit vele boswandelingen die ik maakte met mijn compagnon Johan Fluit. Hij had een bouwbedrijf, ik een IT-bedrijf. We verdienden goed geld. Maar toen we in het bos om ons heen keken, realiseerden we ons dat we als mens meer nemen van de wereld dan

BOY ROLLOOS:
‘IK REALISEERDE ME DAT WE MEER NEMEN VAN DE NATUUR DAN TERUGGEVEN’

JOHAN KEURENTJES:

‘WIJ WILLEN INVESTEREN IN INCLUSIVITEIT. DAN ZIJN WE NÓG MEER EEN AFSPIEGELING VAN DE MAATSCHAPPIJ’

teruggeven en dat dit ook anders moet kunnen. Een boom neemt CO₂ en stikstof op en geeft ons zuurstof en wij mensen doen juist het omgekeerde. Zo kwamen we op het idee een huis te ontwikkelen dat werkt voor ons, in plaats van dat wij werken voor de hypotheek en de levenslange energierekening. Een Forest-woning wordt binnen enkele dagen geproduceerd en gebouwd met eigen ontwikkelde modulaire constructief isolerende bouwelementen. De woningen gebruiken hernieuwbare energie en de CO₂-uitstoot wordt teruggedrongen. Zowel in de bouw- als in de exploitatiefase.’

René Broman: ‘Broman Installatiegroep wil zorgen voor een beter woon- en werkklimaat, voor onszelf en voor de volgende generaties. Onze hoop – en ons doel – is om de wereld energiepositief achter te laten, rentmeesterschap dus. We willen de installatiebranche inspireren om in 2030 alle 8 miljoen woningen in Nederland energiepositief te laten zijn. Daarvoor hebben we ‘opa’ nodig: onrust x perspectief = actie. Dat creëren we in BREINN. Een locatie in Zwolle, waar we ingaan op de effecten van het veranderende klimaat. Een opgezette ijsbeer op een smeltende ijsschots laat zien dat zijn leefgebied ook ons leefgebied is. We willen ogen openen. En hopelijk gaan bestuurders die in BREINN langskomen, mede daardoor andere keuzes maken. Zij geven dagelijks euro’s uit. Als ze die euro’s nou net een beetje anders laten rollen, dan scheelt het al.’

Fenna Eefting: ‘Ik hoop dat we met zijn allen van de angstcultuur af komen. Angst maakt alles stuk. Angst is het tegenovergestelde van hoop. Het wordt helaas veel gebruikt om mensen ‘eronder te houden’, maar het berooft ons van onze vrijheid en is ziekmakend. En dat gaat mij als bestuurder van een revalidatiecentrum natuurlijk aan het hart. Ik geloof dat mensen fouten mogen maken. Als er bij ons in de organisatie iets misgaat, gaan we samen om tafel. En dan zijn mijn eerste woorden: ‘it’s not your fault’ en dan kijken we hoe we ervan kunnen leren, hoe het beter kan. Perspectief bieden in plaats van angst zaaien. Perspectief is voor mensen net zo belangrijk als water en eten.’

JAN GROEN:

‘MIJN HOOP IS DAT MIJN BEDRIJF OVERBODIG WORDT’

Wat is uw hoop voor Regio Zwolle in 2050, wanneer de volgende generatie aan het roer staat?

René Broman: ‘Mijn droom is dat Regio Zwolle dan een voorbeeld is voor de rest van Nederland. We zijn ondernemend en werken samen. Dat moeten we in 2030 klaar hebben, geoptimaliseerd, zodat we in 2050 een voorbeeld zijn. De intenties van eenieder zijn volgens mij al goed hier. Alleen er zijn nog kleine dingen, die niet altijd helpen. Dan wordt er bijvoorbeeld gedacht vanuit ‘dit subsidiepotje is van mij’. Daar moeten we nog van af. We moeten het sámen doen.’

Boy Rolloos: ‘De onderlinge cohesie en transitiedrive die we hier in de regio hebben, heb je in lang niet alle grote steden. Daardoor kunnen we een transitie sneller doormaken dan andere steden en regio's en daarin een voorbeeld zijn. De kennisintensieve regio met kwalitatief hoogwaardige scholen, familiebedrijven, economische groeimogelijkheden en de onderlinge verbondenheid typeren Zwolle. En dat trekt mensen vanuit het westen en de rest van Nederland naar deze regio. Nou lijkt het mij mooi als zij hier niet alleen komen wonen, maar ook dichtbij komen werken. Om samen de regio te versterken en bijvoorbeeld de maakindustrie versneld te verduurzamen.’

Johan Keurentjes: ‘Om iets te kunnen veranderen vanuit Regio Zwolle, pleit ik bovendien voor een universiteit in onze regio.’

Welke rol speelt hoop in uw leiderschap?

Johan Keurentjes: ‘Leiderschap betekent voor mij ook: sneller afscheid nemen van mensen die niet passen bij de organisatie. Medewerkers die goed zijn in hun vak, maar niet passen bij de cultuur van je organisatie, kunnen bijdragen aan resultaten op de korte termijn, maar vormen op de lange termijn een risico. Verder willen we bij De Nieuwe Zaak investeren in inclusiviteit, mensen uit andere culturen aannemen bijvoorbeeld. Dan zijn we nog meer een afspiegeling van de maatschappij. Dat zou ons rijker en beter maken.’

Jan Groen: ‘Ik ben een dienend leider; het gaat niet om mij. Toen ik in het jaar 2000 op mijn zolderkamertje begon met mijn eerste bedrijf, had ik niet gedacht dat ik er nu 6 zou hebben en

daarnaast nog een hoop bestuurswerk zou doen. Blijkbaar bied ik hoop. Ik doe dat met betrokkenheid en door met beide benen op de grond te staan. Ik heb een talent gekregen om de keten te organiseren. En daarmee terug te gaan naar de natuur. Dat is wat ik aan het doen ben.’

Boy Rolloos: ‘In leiderschap vind ik het belangrijk om mensen verder te helpen en in hun kracht te zetten. Een voorbeeld hierin is ons doorstroomprogramma. We nemen veel mbo'ers aan, die vervolgens kunnen doorstromen naar het hbo. We vinden het belangrijk dat ze een leven lang leren. Een tijdje terug kwam er een jongen uit de metaalsector bij ons werken. Hij wilde meer vrijheid. Hij vindt ons de leukste werkgever ooit, maar verlangt nu toch terug naar de metaalsector. Nu kijken we met hem mee, naar een andere plek, om hem verder in zijn kracht te kunnen zetten.’

René Broman: ‘Bij ons is jaren geleden eens een medewerker van het dak gevallen. Hij had tachtig procent van zijn botten gebroken. We hebben hem meteen op het hart gedrukt: wat er ook gebeurt, jij blijft bij ons werken. Want die zekerheid biedt perspectief en zorgt ervoor dat iemand hoop houdt en sneller herstelt.’

Fenna Eefting: ‘De bonus die het kabinet voor zorgpersoneel heeft aangeboden vanwege de prestaties in coronatijd, heb ik afgeslagen voor De Vogellanden. Allereerst omdat het alleen voor betaalde krachten gold en niet voor vrijwilligers, die bij ons net zo belangrijk zijn. Plus, verpleegkundigen gaven mij terug dat zij van hun werk houden en het fijn vonden om van betekenis te kunnen zijn. Zij vonden het eerder een belediging dat hen extra geld werd geboden en niet aan bijvoorbeeld medewerkers in een supermarkt. Als je blij wordt van je werk, zit je op de juiste plek. Als dat niet zo is, dan heb je werk te doen. Daarom hebben wij een jobcoach in dienst om te kijken wat wel bij je past. En we betalen je opleiding. De juiste mensen op de juiste plek, daar gaat het om. Dan is er veel plezier en innovatie en minder ziekteverzuim en dus minder kosten. Daarom werken we ook aan ‘Maak werk van je droombaan’, het project waarmee we regionaal mensen helpen om het werk te doen waar ze passie voor hebben, ook als dat een overstap naar een andere organisatie of zelfs een andere branche betekent.’

GEMEENTELIJKE KERNGEGEVENS⁹⁴

DALFSEN	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING JAARLIJKSE GROEI IN %	27.674 0,4%	27.677 0,0%	27.916 0,9%	28.070 0,6%	28.242 0,6%	28.499 0,9%	28.587 0,3%
BEROEPSBEVOLKING JAARLIJKSE GROEI IN %	14.767 0,5%	14.648 -0,8%	15.065 2,8%	15.302 1,6%	15.273 -0,2%	15.566 1,9%	15.485 -0,5%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	13.893 753	14.220 688	14.162 678	14.764 536	14.815 458	15.208 358	15.067 418
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	72,0% 5,1%	73,4% 4,7%	72,3% 4,5%	74,0% 3,5%	73,6% 3,0%	74,2% 2,3%	73,6% 2,7%
BEDRIJFSVESTIGINGEN JAARLIJKSE GROEI IN %	2.522 4,8%	2.584 2,5%	2.647 2,4%	2.720 2,8%	2.786 2,4%	2.825 1,4%	2.895 2,5%
WERKZAME PERSONEN JAARLIJKSE GROEI IN %	10.959 4,7%	11.356 3,6%	11.670 2,8%	12.332 5,7%	12.567 1,9%	13.300 5,8%	13.241 -0,4%

ELBURG	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING JAARLIJKSE GROEI IN %	22.645 0,6%	22.843 0,9%	22.929 0,4%	23.026 0,4%	23.107 0,4%	23.086 -0,1%	23.161 0,3%
BEROEPSBEVOLKING JAARLIJKSE GROEI IN %	11.920 0,8%	12.035 1,0%	11.952 -0,7%	12.062 0,9%	12.165 0,8%	12.385 1,8%	12.347 -0,3%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	11.275 644	11.300 590	11.465 562	11.589 458	11.788 377	12.063 322	11.989 358
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	72,1% 5,4%	71,2% 4,9%	71,7% 4,7%	71,4% 3,8%	71,6% 3,1%	73,1% 2,6%	72,7% 2,9%
BEDRIJFSVESTIGINGEN JAARLIJKSE GROEI IN %	1.608 2,4%	1.645 2,3%	1.733 5,3%	1.724 -0,5%	1.813 5,2%	1.878 3,6%	1.957 4,2%
WERKZAME PERSONEN JAARLIJKSE GROEI IN %	9.041 -2,4%	9.125 0,9%	9.425 3,3%	9.528 1,1%	9.728 2,1%	10.191 4,8%	10.005 -1,8%

DRONTEN	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING JAARLIJKSE GROEI IN %	40.413 -0,7%	40.363 -0,1%	40.592 0,6%	40.746 0,4%	40.735 0,0%	40.815 0,2%	41.555 1,8%
BEROEPSBEVOLKING JAARLIJKSE GROEI IN %	21.425 -2,4%	21.358 -0,3%	21.917 2,6%	22.282 1,7%	22.446 0,7%	22.527 0,4%	23.081 2,5%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	19.856 1.414	20.419 1.303	20.602 1.315	21.297 1.003	21.660 786	21.851 676	22.343 739
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	70,5% 6,6%	71,7% 6,1%	71,7% 6,0%	72,4% 4,5%	72,9% 3,5%	72,9% 3,0%	73,5% 3,2%
BEDRIJFSVESTIGINGEN JAARLIJKSE GROEI IN %	3.763 2,3%	3.772 0,2%	3.851 2,1%	3.901 1,3%	3.979 2,0%	4.129 3,8%	4.329 4,8%
WERKZAME PERSONEN JAARLIJKSE GROEI IN %	16.674 0,1%	16.479 -1,2%	17.308 5,0%	17.784 2,8%	17.981 1,1%	19.267 7,2%	20.039 4,0%

HARDENBERG	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING JAARLIJKSE GROEI IN %	59.577 0,0%	59.577 0,0%	59.687 0,2%	60.211 0,9%	60.539 0,5%	60.574 0,1%	60.948 0,6%
BEROEPSBEVOLKING JAARLIJKSE GROEI IN %	32.165 0,9%	31.637 -1,6%	31.566 -0,2%	32.135 1,8%	32.797 2,1%	32.807 0,0%	32.681 -0,4%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	29.667 1.930	29.574 1.898	29.673 1.768	30.709 1.414	31.747 1.050	31.921 886	31.570 1.111
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	72,1% 6,0%	71,7% 6,0%	71,5% 5,6%	72,1% 4,4%	72,9% 3,2%	72,7% 2,7%	71,9% 3,4%
BEDRIJFSVESTIGINGEN JAARLIJKSE GROEI IN %	4.786 0,9%	4.876 1,9%	4.973 2,0%	5.056 1,7%	5.231 3,5%	5.334 2,0%	5.569 4,4%
WERKZAME PERSONEN JAARLIJKSE GROEI IN %	25.604 1,0%	25.440 -0,6%	25.526 0,3%	25.520 0,0%	26.277 3,0%	26.784 1,9%	27.247 1,7%

HATTEM	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING JAARLIJKSE GROEI IN %	11.732 -0,3%	11.821 0,8%	11.890 0,6%	12.040 1,3%	12.154 0,9%	12.173 0,2%	12.209 0,3%
BEROEPSBEVOLKING JAARLIJKSE GROEI IN %	5.997 -0,5%	6.091 1,6%	6.112 0,3%	6.275 2,7%	6.280 0,1%	6.430 2,4%	6.496 1,0%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	5.691 342	5.757 317	5.871 281	6.048 232	6.079 201	6.263 167	6.307 188
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	71,1% 5,7%	70,9% 5,2%	71,4% 4,6%	71,7% 3,7%	71,0% 3,2%	72,6% 2,6%	73,0% 2,9%
BEDRIJFSVESTIGINGEN JAARLIJKSE GROEI IN %	859 1,5%	883 2,8%	916 3,7%	945 3,2%	962 1,8%	981 2,0%	1.032 5,2%
WERKZAME PERSONEN JAARLIJKSE GROEI IN %	3.916 -1,6%	3.878 -1,0%	3.955 2,0%	4.135 4,6%	3.874 -6,3%	3.969 2,5%	4.073 2,6%

HOOGVEEEN	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING JAARLIJKSE GROEI IN %	54.664 -0,4%	54.860 0,4%	55.240 0,7%	55.311 0,1%	55.677 0,7%	55.662 0,0%	55.699 0,1%
BEROEPSBEVOLKING JAARLIJKSE GROEI IN %	27.756 -1,2%	28.221 1,7%	28.071 -0,5%	28.303 0,8%	28.432 0,5%	28.905 1,7%	28.895 0,0%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	25.508 2.248	26.217 2.004	26.387 1.684	27.001 1.302	27.380 1.052	28.095 809	27.826 1.069
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	69,1% 8,1%	70,0% 7,1%	69,1% 6,0%	69,5% 4,6%	69,3% 3,7%	70,4% 2,8%	70,3% 3,7%
BEDRIJFSVESTIGINGEN JAARLIJKSE GROEI IN %	4.058 -2,2%	4.067 0,2%	4.099 0,8%	4.112 0,3%	4.245 3,2%	4.409 3,9%	4.528 2,7%
WERKZAME PERSONEN JAARLIJKSE GROEI IN %	28.408 -4,0%	28.334 -0,3%	28.527 0,7%	28.459 -0,2%	29.001 1,9%	29.041 0,1%	29.011 -0,1%

MEPPEL	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING JAARLIJKSE GROEI IN %	32.867 0,4%	32.799 -0,2%	32.794 0,0%	33.025 0,7%	33.410 1,2%	33.564 0,5%	33.920 1,1%
BEROEPSBEVOLKING JAARLIJKSE GROEI IN %	17.544 0,7%	17.520 -0,1%	17.313 -1,2%	17.876 3,3%	17.737 -0,8%	18.110 2,1%	18.487 2,1%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	16.206 1.333	16.087 1.156	16.265 1.056	17.011 840	17.063 674	17.603 507	17.784 703
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	72,1% 7,6%	71,0% 6,6%	71,1% 6,1%	72,3% 4,7%	71,0% 3,8%	72,1% 2,8%	72,6% 3,8%
BEDRIJFSVESTIGINGEN JAARLIJKSE GROEI IN %	2.706 -2,5%	2.687 -0,7%	2.673 -0,5%	2.661 -0,4%	2.799 5,2%	2.934 4,8%	3.113 6,1%
WERKZAME PERSONEN JAARLIJKSE GROEI IN %	19.372 -1,7%	18.886 -2,5%	18.648 -1,3%	18.266 -2,0%	18.499 1,3%	19.296 4,3%	19.418 0,6%

HEERDE	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING JAARLIJKSE GROEI IN %	18.490 0,5%	18.512 0,1%	18.556 0,2%	18.561 0,0%	18.603 0,2%	18.546 -0,3%	18.589 0,2%
BEROEPSBEVOLKING JAARLIJKSE GROEI IN %	9.615 1,5%	9.545 -0,7%	9.597 0,5%	9.715 1,2%	9.783 0,7%	9.737 -0,5%	9.778 0,4%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	9.013 548	9.079 515	9.241 441	9.357 350	9.529 254	9.503 234	9.514 264
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	69,7% 5,7%	70,0% 5,4%	70,6% 4,6%	70,6% 3,6%	71,1% 2,6%	71,2% 2,4%	71,4% 2,7%
BEDRIJFSVESTIGINGEN JAARLIJKSE GROEI IN %	1.268 3,3%	1.301 2,6%	1.349 3,7%	1.364 1,1%	1.418 4,0%	1.437 1,3%	1.497 4,2%
WERKZAME PERSONEN JAARLIJKSE GROEI IN %	6.585 -0,7%	6.544 -0,6%	6.599 0,8%	7.069 7,1%	7.009 -0,8%	6.986 -0,3%	6.850 -1,9%

KAMPEN	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING JAARLIJKSE GROEI IN %	51.092 0,3%	51.432 0,7%	51.950 1,0%	52.511 1,1%	53.259 1,4%	53.779 1,0%	54.319 1,0%
BEROEPSBEVOLKING JAARLIJKSE GROEI IN %	27.273 1,1%	27.054 -0,8%	27.661 2,2%	28.266 2,2%	29.091 2,9%	29.396 1,0%	29.479 0,3%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	25.016 1.800	25.747 1.596	25.923 1.438	27.080 1.159	28.102 989	28.573 823	28.506 973
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	72,4% 6,6%	73,2% 5,9%	72,3% 5,2%	73,9% 4,1%	74,8% 3,4%	74,7% 2,8%	74,0% 3,3%
BEDRIJFSVESTIGINGEN JAARLIJKSE GROEI IN %	4.048 2,0%	4.136 2,2%	4.268 3,2%	4.391 2,9%	4.548 3,6%	4.678 2,9%	4.858 3,8%
WERKZAME PERSONEN JAARLIJKSE GROEI IN %	20.215 -1,5%	20.484 1,3%	20.664 0,9%	21.470 3,9%	22.175 3,3%	22.688 2,3%	22.780 0,4%

NOORDOOSTPOLDER	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING JAARLIJKSE GROEI IN %	46.356 0,2%	46.479 0,3%	46.439 -0,1%	46.544 0,2%	46.625 0,2%	46.862 0,5%	47.291 0,9%
BEROEPSBEVOLKING JAARLIJKSE GROEI IN %	24.359 -0,5%	24.128 -0,9%	24.319 0,8%	24.742 1,7%	25.047 1,2%	25.492 1,8%	25.974 1,9%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	22.184 1.778	22.691 1.568	23.187 1.338	23.672 1.064	24.170 877	24.727 765	25.117 857
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	70,5% 7,3%	70,9% 6,5%	71,6% 5,5%	71,7% 4,3%	72,2% 3,5%	73,1% 3,0%	73,8% 3,3%
BEDRIJFSVESTIGINGEN JAARLIJKSE GROEI IN %	4.794 0,3%	4.793 0,0%	4.930 2,9%	4.986 1,1%	4.987 0,0%	5.104 2,3%	5.378 5,4%
WERKZAME PERSONEN JAARLIJKSE GROEI IN %	25.149 0,6%	25.849 2,8%	26.843 3,8%	27.688 3,1%	29.072 5,0%	29.996 3,2%	28.658 -4,5%

94 De gemeentelijke kerngegevens zijn samengesteld op basis van de volgende bronnen: CBS en de provinciale vestigingen- en werkgelegenheidsregisters (BIRO, DWE, PWE en Vestigingenregister Flevoland). De cijfers over beroepsbevolking, werkloosheid en arbeidsparticipatie zijn verzameld via CBS Statline. De cijfers over bedrijfsvestigingen en werkzame personen zijn verkregen via de provinciale vestigingen- en werkgelegenheidsregisters. Voor de cijfers geldt dat wijzigingen jaarlijks met terugwerkende kracht worden doorgevoerd. Mogelijk wijken hierdoor cijfers uit vorige edities af van de definitief gecorrigeerde cijfers die zijn opgenomen in deze editie van de Regio Zwolle Monitor.

NUNSPEET	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING	26.680	26.744	26.835	26.892	27.114	27.481	27.851
JAARLIJKE GROEI IN %	0,2%	0,2%	0,3%	0,2%	0,8%	1,4%	1,3%
BEROEPSBEVOLKING	13.897	13.863	13.971	14.109	14.140	14.391	14.882
JAARLIJKE GROEI IN %	0,0%	-0,2%	0,8%	1,0%	0,2%	1,8%	3,4%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING	13.105	13.184	13.328	13.629	13.758	14.046	14.480
WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	792	679	643	480	382	345	402
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE	71,6%	71,2%	71,6%	71,9%	71,7%	72,2%	73,7%
WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	5,7%	4,9%	4,6%	3,4%	2,7%	2,4%	2,7%
BEDRIJFSVESTIGINGEN	2.151	2.205	2.296	2.323	2.440	2.515	2.590
JAARLIJKE GROEI IN %	1,4%	2,5%	4,1%	1,2%	5,0%	3,1%	3,0%
WERKZAME PERSONEN	12.754	12.804	13.228	13.279	13.994	14.293	14.384
JAARLIJKE GROEI IN %	0,0%	0,4%	3,3%	0,4%	5,4%	2,1%	0,6%

OLST-WIJHE	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING	17.770	17.839	17.886	17.957	18.023	18.071	18.252
JAARLIJKE GROEI IN %	0,1%	0,4%	0,3%	0,4%	0,4%	0,3%	1,0%
BEROEPSBEVOLKING	9.482	9.549	9.626	9.621	9.867	9.959	9.958
JAARLIJKE GROEI IN %	-0,2%	0,7%	0,8%	-0,1%	2,6%	0,9%	0,0%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING	8.914	9.028	9.170	9.283	9.571	9.690	9.669
WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	550	525	424	346	296	269	289
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE	71,6%	71,7%	71,5%	71,2%	72,5%	72,8%	71,9%
WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	5,8%	5,5%	4,4%	3,6%	3,0%	2,7%	2,9%
BEDRIJFSVESTIGINGEN	1.525	1.539	1.561	1.616	1.658	1.690	1.760
JAARLIJKE GROEI IN %	4,7%	0,9%	1,4%	3,5%	2,6%	1,9%	4,1%
WERKZAME PERSONEN	6.002	6.174	6.187	6.347	6.485	6.388	6.551
JAARLIJKE GROEI IN %	0,2%	2,9%	0,2%	2,6%	2,2%	-1,5%	2,6%

RAALTE	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING	36.519	36.603	36.700	36.907	37.158	37.511	37.712
JAARLIJKE GROEI IN %	0,1%	0,2%	0,3%	0,6%	0,7%	0,9%	0,5%
BEROEPSBEVOLKING	19.893	19.624	19.854	20.362	20.528	20.852	20.965
JAARLIJKE GROEI IN %	0,1%	-1,4%	1,2%	2,6%	0,8%	1,6%	0,5%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING	18.478	18.696	18.869	19.645	19.953	20.330	20.399
WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	1.094	1.099	973	733	575	521	566
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE	71,9%	72,6%	72,6%	73,9%	73,9%	74,3%	74,3%
WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	5,5%	5,6%	4,9%	3,6%	2,8%	2,5%	2,7%
BEDRIJFSVESTIGINGEN	3.048	3.117	3.190	3.271	3.369	3.459	3.540
JAARLIJKE GROEI IN %	2,1%	2,3%	2,3%	2,5%	3,0%	2,7%	2,3%
WERKZAME PERSONEN	16.437	16.285	16.316	16.023	16.329	17.729	17.540
JAARLIJKE GROEI IN %	-2,3%	-0,9%	0,2%	-1,8%	1,9%	8,6%	-1,1%

OLDEBROEK	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING	22.835	23.001	23.104	23.256	23.504	23.598	23.646
JAARLIJKE GROEI IN %	0,3%	0,7%	0,4%	0,7%	1,1%	0,4%	0,2%
BEROEPSBEVOLKING	12.069	12.095	12.304	12.401	12.475	12.499	12.616
JAARLIJKE GROEI IN %	-0,4%	0,2%	1,7%	0,8%	0,6%	0,2%	0,9%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING	11.294	11.586	11.603	11.936	12.126	12.174	12.263
WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	712	629	628	459	349	325	353
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE	71,2%	71,9%	71,4%	72,0%	71,9%	71,7%	72,5%
WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	5,9%	5,2%	5,1%	3,7%	2,8%	2,6%	2,8%
BEDRIJFSVESTIGINGEN	1.789	1.843	1.886	1.902	1.975	2.048	2.127
JAARLIJKE GROEI IN %	3,2%	3,0%	2,3%	0,8%	3,8%	3,7%	3,9%
WERKZAME PERSONEN	8.061	8.327	8.397	8.429	8.635	8.694	8.957
JAARLIJKE GROEI IN %	-1,5%	3,3%	0,8%	0,4%	2,4%	0,7%	3,0%

OMMEN	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING	17.361	17.341	17.696	17.531	17.630	17.813	18.009
JAARLIJKE GROEI IN %	0,3%	-0,1%	2,0%	-0,9%	0,6%	1,0%	1,1%
BEROEPSBEVOLKING	9.059	9.023	9.214	9.171	9.318	9.446	9.448
JAARLIJKE GROEI IN %	-0,2%	-0,4%	2,1%	-0,5%	1,6%	1,4%	0,0%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING	8.493	8.522	8.739	8.793	9.029	9.200	9.146
WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	534	469	461	376	289	246	302
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE	70,2%	69,9%	69,8%	70,5%	71,2%	71,4%	70,9%
WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	5,9%	5,2%	5,0%	4,1%	3,1%	2,6%	3,2%
BEDRIJFSVESTIGINGEN	1.674	1.727	1.736	1.776	1.815	1.851	1.932
JAARLIJKE GROEI IN %	2,4%	3,2%	0,5%	2,3%	2,2%	2,0%	4,4%
WERKZAME PERSONEN	8.533	8.217	8.388	8.529	8.615	8.723	8.760
JAARLIJKE GROEI IN %	0,6%	-3,7%	2,1%	1,7%	1,0%	1,3%	0,4%

STAPHORST	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING	16.367	16.421	16.544	16.691	16.797	17.003	17.145
JAARLIJKE GROEI IN %	0,6%	0,3%	0,7%	0,9%	0,6%	1,2%	0,8%
BEROEPSBEVOLKING	8.384	8.393	8.562	8.722	8.930	9.132	9.181
JAARLIJKE GROEI IN %	-0,1%	0,1%	2,0%	1,9%	2,4%	2,3%	0,5%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING	7.856	8.023	8.187	8.416	8.680	8.932	8.933
WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	461	436	394	305	250	201	248
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE	72,5%	73,1%	73,3%	73,9%	74,8%	75,6%	75,3%
WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	5,5%	5,2%	4,6%	3,5%	2,8%	2,2%	2,7%
BEDRIJFSVESTIGINGEN	1.567	1.607	1.637	1.669	1.690	1.758	1.802
JAARLIJKE GROEI IN %	1,7%	2,6%	1,9%	2,0%	1,3%	4,0%	2,5%
WERKZAME PERSONEN	7.345	7.560	7.866	7.995	8.313	8.653	8.851
JAARLIJKE GROEI IN %	-0,4%	2,9%	4,0%	1,6%	4,0%	4,1%	2,3%

STEENWIJKERLAND	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING	43.350	43.219	43.333	43.448	43.768	43.940	44.126
JAARLIJKE GROEI IN %	-0,2%	-0,3%	0,3%	0,3%	0,7%	0,4%	0,4%
BEROEPSBEVOLKING	22.287	21.964	22.289	22.577	23.048	23.359	23.530
JAARLIJKE GROEI IN %	-1,4%	-1,4%	1,5%	1,3%	2,1%	1,4%	0,7%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING	20.524	20.780	20.904	21.540	22.218	22.659	22.777
WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	1.471	1.362	1.360	1.039	830	701	753
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE	68,6%	69,2%	69,2%	69,7%	70,6%	71,3%	71,4%
WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	6,6%	6,2%	6,1%	4,6%	3,6%	3,0%	3,2%
BEDRIJFSVESTIGINGEN	4.150	4.239	4.307	4.399	4.506	4.597	4.785
JAARLIJKE GROEI IN %	1,9%	2,1%	1,6%	2,1%	2,4%	2,0%	4,1%
WERKZAME PERSONEN	16.390	16.069	15.963	16.275	16.593	17.040	17.075
JAARLIJKE GROEI IN %	0,2%	-2,0%	-0,7%	2,0%	2,0%	2,7%	0,2%

WESTERVELD	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING	18.933	19.085	18.940	19.084	19.152	19.348	19.460
JAARLIJKE GROEI IN %	-0,8%	0,8%	-0,8%	0,8%	0,4%	1,0%	0,6%
BEROEPSBEVOLKING	9.123	9.244	9.235	9.445	9.499	9.816	9.809
JAARLIJKE GROEI IN %	-1,3%	1,3%	-0,1%	2,3%	0,6%	3,3%	-0,1%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING	8.565	8.679	8.702	9.033	9.204	9.561	9.505
WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	575	610	489	397	294	255	304
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE	65,5%	65,8%	65,5%	66,4%	66,5%	67,9%	67,5%
WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	6,3%	6,6%	5,3%	4,2%	3,1%	2,6%	3,1%
BEDRIJFSVESTIGINGEN	2.011	2.033	1.977	2.036	2.096	2.178	2.286
JAARLIJKE GROEI IN %	-0,1%	1,1%	-2,8%	3,0%	2,9%	3,9%	5,0%
WERKZAME PERSONEN	9.237	9.401	9.393	9.370	9.414	9.273	9.255
JAARLIJKE GROEI IN %	-2,3%	1,8%	-0,1%	-0,2%	0,5%	-1,5%	-0,2%

ZWARTEWATERLAND	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING	22.167	22.166	22.278	22.309	22.468	22.503	22.685
JAARLIJKE GROEI IN %	0,1%	0,0%	0,5%	0,1%	0,7%	0,2%	0,8%
BEROEPSBEVOLKING	11.669	11.617	11.886	11.931	12.203	12.345	12.329
JAARLIJKE GROEI IN %	0,4%	-0,4%	2,3%	0,4%	2,3%	1,2%	-0,1%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING	10.950	11.169	11.192	11.492	11.849	12.036	11.972
WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	653	592	523	441	354	309	358
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE	72,6%	73,6%	72,5%	73,5%	74,5%	75,2%	74,7%
WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	5,6%	5,1%	4,4%	3,7%	2,9%	2,5%	2,9%
BEDRIJFSVESTIGINGEN	1.766	1.789	1.834	1.905	1.921	1.970	2.042
JAARLIJKE GROEI IN %	1,6%	1,3%	2,5%	3,9%	0,8%	2,6%	3,7%
WERKZAME PERSONEN	10.296	10.679	10.871	11.498	11.827	12.267	12.359
JAARLIJKE GROEI IN %	0,1%	3,7%	1,8%	5,8%	2,9%	3,7%	0,7%

URK	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING	19.470	19.705	19.987	20.220	20.524	20.763	21.031
JAARLIJKE GROEI IN %	1,3%	1,2%	1,4%	1,2%	1,5%	1,2%	1,2%
BEROEPSBEVOLKING	9.812	9.941	10.142	10.495	10.755	10.955	11.250
JAARLIJKE GROEI IN %	2,2%	1,3%	2,0%	3,5%	2,5%	1,9%	2,7%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING	9.263	9.477	9.778	10.166	10.475	10.703	10.958
WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	530	497	416	336	280	252	293
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE	75,0%	75,2%	75,6%	76,6%	77,2%	77,5%	78,6%
WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	5,4%	5,0%	4,1%	3,2%	2,6%	2,3%	2,6%
BEDRIJFSVESTIGINGEN	1.497	1.532	1.582	1.624	1.719	1.790	1.886
JAARLIJKE GROEI IN %	-0,1%	2,3%	3,3%	2,7%	5,8%	4,1%	5,4%
WERKZAME PERSONEN	8.885	9.176	9.866	11.078	12.283	12.650	12.631
JAARLIJKE GROEI IN %	2,5%	3,3%	7,5%	12,3%	10,9%	3,0%	-0,2%

DE WOLDEN	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING	23.583	23.661	23.722	23.744	23.917	24.110	24.330
JAARLIJKE GROEI IN %	-0,7%	0,3%	0,3%	0,1%	0,7%	0,8%	0,9%
BEROEPSBEVOLKING	12.099	12.133	12.317	12.475	12.641	12.860	13.036
JAARLIJKE GROEI IN %	-0,6%	0,3%	1,5%	1,3%	1,3%	1,7%	1,4%
WERKENDE BEROEPSBEVOLKING	11.335	11.574	11.771	12.016	12.262	12.564	12.645
WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING	714	655	567	449	379	296	391
BRUTO ARBEIDSPARTICIPATIE	69,4%	70,0%	70,1%	70,7%	70,8%	71,5%	71,9%
WERKLOOSHEIDSPERCENTAGE	5,9%	5,4%	4,6%	3,6%	3,0%	2,3%	3,0%
BEDRIJFSVESTIGINGEN	2.489	2.536	2.556	2.603	2.652	2.762	2.893
JAARLIJKE GROEI IN %	-0,6%	1,9%	0,8%	1,8%	1,9%	4,1%	4,7%
WERKZAME PERSONEN	7.679	7.779	7.984	8.098	8.242	8.462	8.606
JAARLIJKE GROEI IN %	-1,0%	1,3%	2,6%	1,4%	1,8%	2,7%	1,7%

ZWOLLE	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BEVOLKING	123.159	123.861	124.896	125.548	126.116	127.497	128.840
JAARLIJKE GROEI IN %	0,5%	0,6%	0,8%	0,5%	0,5%	1,1%	1,1%
BEROEPSBEVOLKING	68.945	68.387	69.175	69.038	70.916	71.896	71.916
JAARLIJKE GROEI IN %	1,1%	-0,8%	1,2%	-0,2%	2,7%	1,4%	0,

BIJLAGE I WOON-WERKBALANS REGIO ZWOLLE

Aantal werkzame personen (x 1.000); 2019 (peildatum 31 december)

	DALFSEN	DRONTEN	ELBURG	HARDENBERG	HATTEM	HEERDE	HOOGVEEEN	KAMPEN	MEPPEL	NOORDOOSTPOLDER	NUNSPEET	OLDEBROEK	OLST-WIJHE	OMMEN	RAALTE	STAPHORST	STEENWIJKERLAND	URK	WESTERVELD	DE WOLDEN	ZWARTEWATERLAND	ZWOLLE
ARBEIDSPLAATSEN	10,4	12,8	9,1	23,8	3,7	5,8	31,3	21,1	18,3	20	12,2	7,8	5	6,7	14,4	7,7	12,8	9,4	7,3	6,3	11,3	103,9
WERKENDEN EIGEN GEMEENTE	4,3	6,2	3,1	13,9	1,2	2,7	12,8	11,5	5,9	10,5	4,8	2,9	2	2,4	7,2	3,4	6,9	6,6	2,3	2,3	5,4	38,1
INKOMENDE PENDEL	6,1	6,6	6	9,9	2,5	3,1	18,5	9,6	12,4	9,5	7,4	4,9	3	4,3	7,2	4,3	5,9	2,8	5	4	5,9	65,8
- WAARVAN UIT REGIO ZWOLLE	4,2	2,5	2,7	4	1,2	1,3	6	6,7	7,3	4,1	2,8	2,4	1,5	3	3,4	3	3,1	1,6	1,2	2,7	4,7	34,8
- WAARVAN BUITEN REGIO ZWOLLE	1,9	4,1	3,3	5,9	1,3	1,8	12,5	2,9	5,1	5,4	4,6	2,5	1,5	1,3	3,8	1,3	2,8	1,2	3,8	1,3	1,2	31
WERKZAME BEROEPSBEVOLKING	14,4	19,9	11,2	30,4	5,9	8,9	26	27,1	16,5	22,1	13,2	11,3	9,1	8,5	19,4	8,5	20,2	10,3	8	11,3	11,7	66,1
WERKT IN EIGEN GEMEENTE	4,3	6,2	3,1	13,9	1,2	2,7	12,8	11,5	5,9	10,5	4,8	2,9	2	2,4	7,2	3,4	6,9	6,6	2,3	2,3	5,4	38,1
UITGAANDE PENDEL	10,1	13,7	8,1	16,5	4,7	6,2	13,2	15,6	10,6	11,6	8,4	8,4	7,1	6,1	12,2	5,1	13,3	3,7	5,7	9	6,3	28
- WAARVAN NAAR REGIO ZWOLLE	7	2,8	3,3	8,2	2,7	2,2	5,1	9,3	6,3	4,8	1,4	4,5	2,6	3,5	4,9	3,6	7,2	1,7	2,5	6,2	4,5	9,9
- WAARVAN BUITEN REGIO ZWOLLE	3,1	10,9	4,8	8,3	2	4	8,1	6,3	4,3	6,8	7	3,9	4,5	2,6	7,3	1,5	6,1	2	3,2	2,8	1,8	18,1
INKOMEND - UITGAAND	-4	-7,1	-2,1	-6,6	-2,2	-3,1	5,3	-6	1,8	-2,1	-1	-3,5	-4,1	-1,8	-5	-0,8	-7,4	-0,9	-0,7	-5	-0,4	37,8

Bron: CBS (bewerking: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

BIJLAGE 2 WOON-WERKVERKEER TUSSEN GEMEENTEN IN REGIO ZWOLLE EN DAARBUITEN

Aantal werkzame personen (x 1.000); 2019 (peildatum 31 december)

	WOONGEMEENTE	DALFSEN	DRONTEN	ELBURG	HARDENBERG	HATTEM	HEERDE	HOOGVEEEN	KAMPEN	MEPPEL	NOORDOOSTPOLDER	NUNSPEET	OLDEBROEK	OLST-WIJHE	OMMEN	RAALTE	STAPHORST	STEENWIJKERLAND	URK	WESTERVELD	DE WOLDEN	ZWARTEWATERLAND	ZWOLLE	BUITEN REGIO ZWOLLE
WERKGEMEENTE																								
DALFSEN		4,3	0	0	0,8	0	0	0,2	0,1	0,1	0	0	0	0,1	0,6	0,6	0,4	0,1	0	0	0,1	0,2	0,9	1,9
DRONTEN		0	6,2	0,3	0	0	0,1	0	0,7	0,1	0,6	0,1	0,1	0	0	0	0	0,1	0,2	0	0	0	0,2	4,1
ELBURG		0	0,3	3,1	0,1	0,1	0,1	0	0,3	0	0,1	0,5	0,8	0	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0,3	3,3
HARDENBERG		0,4	0	0	13,9	0	0	0,7	0,1	0,2	0	0	0	0	0,8	0,1	0,1	0,1	0	0	0,4	0,1	1	5,9
HATTEM		0	0	0,1	0	1,2	0,2	0	0,1	0	0	0,1	0,3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,4	1,3
HEERDE		0,1	0	0,1	0	0,3	2,7	0	0,1	0	0	0	0,2	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0	0,4	1,8
HOOGVEEEN		0,2	0	0	1,2	0	0	12,8	0,1	0,9	0,1	0	0,1	0	0,1	0,1	0,1	0,3	0	0,3	2	0,1	0,4	12,5
KAMPEN		0,3	0,7	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	11,5	0,1	0,9	0,1	0,4	0,1	0,1	0,2	0,3	0,3	0,2	0	0,1	0,7	1,6	2,9
MEPPEL		0,2	0	0	0,4	0	0	1,1	0,1	5,9	0,1	0	0	0	0,1	0,1	1	1,1	0	0,7	1,6	0,2	0,6	5,1
NOORDOOSTPOLDER		0	0,5	0,1	0,1	0	0	0	0,5	0,1	10,5	0	0,1	0	0	0	0	1,2	0,9	0,1	0	0,2	0,3	5,4
NUNSPEET		0	0,2	1,2	0	0,1	0,1	0	0,2	0	0,2	4,8	0,5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,3	4,6
OLDEBROEK		0	0,1	0,5	0,2	0,3	0,2	0	0,3	0	0	0,1	2,9	0	0	0	0	0	0,1	0	0,1	0,1	0,4	2,5
OLST-WIJHE		0,1	0	0	0	0	0,1	0	0,1	0	0	0	0	2	0	0,6	0,1	0,1	0	0	0	0	0,4	1,5
OMMEN		0,5	0	0	1,7	0	0	0,1	0	0,1	0	0	0	0,1	2,4	0,1	0	0	0	0	0,1	0	0,3	1,3
RAALTE		0,8	0	0	0,2	0	0	0,1	0,2	0,2	0	0	0	0,9	0,2	7,2	0	0	0	0	0,1	0,1	0,6	3,8
STAPHORST		0,3	0	0	0,2	0	0	0,2	0,1	0,6	0,1	0	0	0	0,1	0,1	3,4	0,3	0	0,1	0,3	0,2	0,4	1,3
STEENWIJKERLAND		0,1	0	0	0,1	0	0	0,1	0,2	0,7	0,4	0	0	0	0	0	0,1	6,9	0	0,4	0,2	0,3	0,5	2,8
URK		0	0,2	0	0	0	0	0	0,1	0	1,2	0	0	0	0	0	0	0,1	6,6	0	0	0	0	1,2
WESTERVELD		0	0	0	0	0	0	0,2	0	0,3	0	0	0	0	0	0	0	0,4	0	2,3	0,3	0	0	3,8
DE WOLDEN		0	0	0	0,3	0	0	1	0	0,6	0	0	0	0	0,1	0	0,1	0,2	0	0,3	2,3	0	0,1	1,3
ZWARTEWATERLAND		0,2	0	0	0,1	0,1	0,1	0,1	1,1	0,3	0,2	0,1	0,1	0	0	0	0,4	0,7	0,2	0,1	0,1	5,4	0,8	1,2
ZWOLLE		3,8	0,8	0,8	2,7	1,7	1,2	1,2	4,9	2	0,9	0,4	1,9	1,3	1,3	3	1	2,2	0,1	0,5	0,8	2,3	38,1	31
BUITEN REGIO ZWOLLE		3,1	10,9	4,8	8,3	2	4	8,1	6,3	4,3	6,8	7	3,9	4,5	2,6	7,3	1,5	6,1	2	3,2	2,8	1,8	18,1	

Bron: CBS (bewerking: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

BIJLAGE 3 INDICATOREN EN DEFINITIES BREDE WELVAART HIER & NU

	REGIO ZWOLLE	NEDERLAND
WELZIJN		
Tevredenheid met het leven (% personen van 18 jaar en ouder dat heeft aangegeven tevreden te zijn met het leven dat men nu leidt (score van 7 t/m 10), 2019)	88,6	87,3
Tevredenheid met vrije tijd (% personen van 18 jaar en ouder dat heeft aangegeven tevreden te zijn met de hoeveelheid vrije tijd (score van 7 t/m 10), 2019)	75,8	74,2
MATERIELE WELVAART		
Mediaan besteedbaar inkomen (mediaan gestandaardiseerd besteedbaar inkomen per huishouden, in euro, 2018)	26.200	25.600
Bruto binnenlands product (in constante prijzen van 2015, in euro per inwoner, 2019)	38.500	43.600
GEZONDHEID		
Ervaren gezondheid (% van de bevolking van 19 jaar en vindt eigen gezondheid (zeer) goed, 2016)	78,8	75,6
Levensverwachting mannen (in jaren voor mannen bij geboorte, gemiddelde waarde over periode 2013-2016)	80	79,8
Levensverwachting vrouwen (in jaren voor vrouwen bij geboorte, gemiddelde waarde over periode 2013-2016)	83,7	83,2
Overgewicht (% personen van 19 jaar en ouder met een BMI van 25,0 kg/m² en hoger, 2016)	49,5	48,9
Personen met één of meer langdurige ziekten of aandoeningen (% personen van 19 jaar en ouder met één of meer langdurige ziekten of aandoeningen, 2016)	33,6	33,9
ARBEID EN VRIJE TIJD		
Bruto-arbeidsparticipatie (% van de (werkzame en werkloze) beroepsbevolking 15 t/m 74 jaar in de bevolking van dezelfde leeftijdsgroep (beroeps- en niet-beroepsbevolking), 2019)	73,0	71,2
Hoogopgeleide bevolking (% van de bevolking van 15 t/m 74 jaar dat hoger onderwijs heeft afgerond (op het niveau van HBO of WO), 2019)	26,2	32,5
Netto-arbeidsparticipatie (% van de werkzame beroepsbevolking 15 t/m 74 jaar in de bevolking van dezelfde leeftijdsgroep (beroeps- en niet-beroepsbevolking), 2019)	70,9	68,8
Tevredenheid met reistijd van en naar het werk (% van de werkenden van 18 tot 75 jaar is tevreden met de reistijd van en naar het werk (score van 7 t/m 10), 2019)	84,3	82,6
Werkloosheid (% werkloze beroepsbevolking in de totale (werkzame en werkloze) beroepsbevolking, 2019)	2,8	3,4
Vacaturegraad (aantal vacatures per 1 000 banen aan het einde vierde kwartaal, 2019)	Geen data	33
WONEN		
Afstand tot café e.d. (gemiddelde afstand (km) van alle inwoners in een gebied tot het dichtstbijzijnde café, koffiehuis, coffeeshop, discotheek, seks/nachtclub en partycentrum, berekend over de weg, 2019)	2,0	1,1
Afstand tot sportterrein (gemiddelde afstand (km), berekend over de weg, van alle inwoners in een gebied tot een terrein in gebruik voor sportactiviteiten, 2015)	1,1	1,0
Afstand tot basisschool (gemiddelde afstand (km) van alle inwoners in een gebied tot de dichtstbijzijnde basisschool, berekend over de weg, 2019)	0,8	0,7
Tevredenheid met woning (% particuliere huishoudens dat zeer tevreden of tevreden is met de huidige woning, 2018)	87,3	84,6
Tevredenheid met woonomgeving (% particuliere huishoudens dat zeer tevreden of tevreden is met de huidige woonomgeving, 2018)	86,4	83,3

	REGIO ZWOLLE	NEDERLAND
SAMENLEVING		
Contact met familie, vrienden of buren (% mensen van 15 jaar en ouder dat gemiddeld minstens een maal per week contact heeft met familie, vrienden of buren, 2019)	72,1	72,2
Vertrouwen in anderen (personen van 15 jaar en ouder dat het eens is met stelling dat de meeste mensen over het algemeen te vertrouwen zijn, 2019)	64,6	61,8
Vertrouwen in instituties (mensen van 15 jaar en ouder dat vertrouwen heeft in drie instituties (Tweede kamer, politie, en rechters), 2019)	63,5	63,1
Vrijwilligerswerk (% van de bevolking van 15 jaar en ouder dat in de afgelopen 12 maanden vrijwilligerswerk heeft verricht voor organisaties of verenigingen, 2019)	51,0	46,7
VEILIGHEID		
Aantal ondervonden delicten (aantal ondervonden delicten voor personen van 15 jaar en ouders, 2019)*	23,6	23,7
Geregistreeerde misdrijven (aantal per 1.000 inwoners door de politie geregistreeerde misdrijven, 2019)	32	47
Vaak onveilig voelen in de buurt (% van de bevolking van 15 jaar en ouder dat zich vaak onveilig voelt in de eigen buurt, 2017)*	1,3	1,5
MILIEU		
Afstand tot openbaar groen (gemiddelde afstand (km) van alle inwoners in een gebied tot het dichtstbijzijnde openbaar groen, berekend over de weg. Openbaar groen is terrein in gebruik als park of plantsoen, voor dagrecreatie, natuur of als bos, 2015)	0,5	0,5
Broeikasgasemissie per inwoner (totale broeikasgasemissies (CO₂, CH₄, N₂O, HFK, PFK en SF₆) in ton CO₂-equivalenten per inwoner, 2018)	9,1	18,5**
Emissies van fijnstof naar lucht (jaarlijkse gemiddelde fijnstof emissie naar lucht in kg per km², 2018)	22.697	Geen data
Kwaliteit van zwemwater binnenwateren (gemiddelde zwemkwaliteit (1=slecht tot 4=uitstekend) voor de gezondheid van de zwemmer van de locaties in meren en rivieren, 2019)	3,6	3,6**
Natuur- en bosgebieden (% bos en open natuurlijk terrein in de totale oppervlakte land, 2015)	16,8	14,8
Natuurgebied per inwoner (aantal hectare bos en open natuurlijk terrein per 1.000 inwoners, 2015)	81,0	30,0
Bebouwd terrein (% terrein in gebruik voor wonen, werken, winkelen, uitgaan, cultuur en openbare voorzieningen als van totale oppervlakte land, 2015)	5,2	10,7

* Data hebben alleen betrekking op gemeente Zwolle.

** Aanvullende data afkomstig van de oorspronkelijke bron.

Bron: CBS, Regionale Monitor Brede Welvaart 2020 (bewerking: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

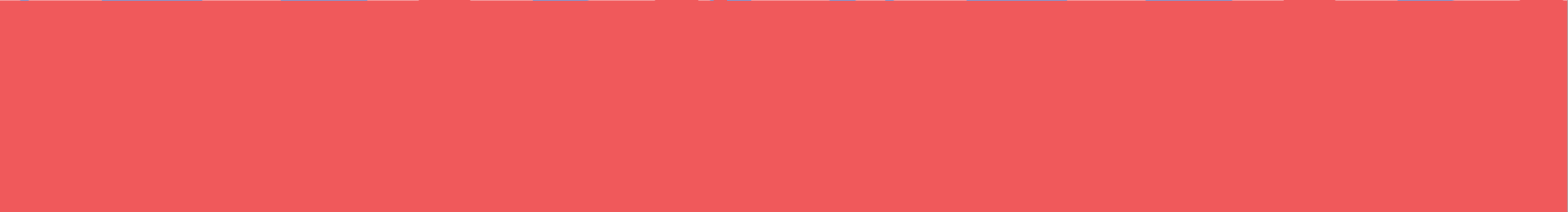
BIJLAGE 4 INDICATOREN EN DEFINITIES BREDE WELVAART LATER

	REGIO ZWOLLE	NEDERLAND
ECONOMISCH KAPITAAL		
Gemiddelde schuld per huishouden (gemiddelde van de schulden van particuliere huishoudens: hypotheekschuld van de eigen woning, studieschulden en overige schulden, in euro, 2018)	108.228	109.200
Mediaan vermogen van huishoudens (saldo van bezittingen en schulden (stand 1 januari), in euro, 2018)	90.250	38.400
NATUURLIJK KAPITAAL		
Stikstofuitscheiding landbouw (totale stikstofuitscheiding in dierlijke mest (in kg per hectare) met aftrek van de stikstof die tijdens mestopslag in de stal en bij opslag buiten de stal is vervluchtigd, 2018)	Geen data	250
Fosfaatuitscheiding landbouw (Uitgescheiden hoeveelheid fosfaat in dierlijke mest in kg per hectare bemeste cultuurgrond, 2018)	Geen data	92
Emissies van fijnstof naar lucht (jaarlijkse gemiddelde fijnstof emissie naar lucht in kg per km², 2018)	22.697	Geen data
Natuur- en bosgebieden (% bos en open natuurlijk terrein in de totale oppervlakte land, 2015)	16,8	14,8
Particuliere zonne-energie (gemiddeld opgesteld vermogen van zonnepanelen installaties in watt per woning, 2018)	487	290
Bebouwd terrein (% terrein in gebruik voor wonen, werken, winkelen, uitgaan, cultuur en openbare voorzieningen als van totale oppervlakte land, 2015)	5,2	10,7
MENSELIJK KAPITAAL		
Ervaren gezondheid (% van de bevolking van 19 jaar en vindt eigen gezondheid (zeer) goed, 2016)	78,8	75,6
Levensverwachting mannen (in jaren voor mannen bij geboorte, gemiddelde waarde over periode 2013-2016)	80	79,8
Levensverwachting vrouwen (in jaren voor vrouwen bij geboorte, gemiddelde waarde over periode 2013-2016)	83,7	83,2
Hoogopgeleide bevolking (% van de bevolking van 15 t/m 74 jaar dat hoger onderwijs heeft afgerond (op het niveau van HBO of WO), 2019)	26,2	32,5
Arbeidsduur (Totaal aantal uren dat werknemers en zelfstandigen werkelijk hebben gewerkt per week, 2018)	26,8	27,5
SOCIAAL KAPITAAL		
Sociale cohesie (gemiddelde schaalscore (schaal 1–10) over de sociale aspecten van de woonbuurt van inwoners, 2019)	Geen data	6,3

Bron: CBS, Regionale Monitor Brede Welvaart 2020 (bewerking: Hogeschool Windesheim, Kenniscentrum Technologie).

DE REGIO ZWOLLE MONITOR WORDT MOGELIJK GEMAAKT DOOR
DE PARTNERS VAN DE STICHTING METROPOOL REGIO ZWOLLE

REGIO ZWOLLE
MONITOR 2021